

Samisk kyrka?

En studie av försoningsprocessen mellan Svenska kyrkan och samerna, med jämförande utblickar mot Norge

Mattias Haglund

LUNDS UNIVERSITET | CENTRUM FÖR TEOLOGI OCH RELIGIONSVETENSKAP

TEO M74

Handledare: professor Mika Vähäkangas

Examinator: professor Samuel Rubenson

Termin: Höstterminen 2013

Till Carola.

Summary in english

The purpose of this thesis is to discuss issues related to the ongoing reconciliation process between the Church of Sweden and the Sami people, with a comparative outlook towards Norway. The question I raise is under what conditions the Church is willing to seek reconciliation. Reports and other pertinent documents published by the Church have been analysed mainly through critical reading, seeking intent and agenda behind the texts. Restorative justice theory is used in order to determine how well the reconciliation efforts correspond to that theory. Sami identity is discussed in order to better understand the people with which the Church seeks reconciliation. I have concluded that the reconciliation process largely corresponds to the principles of restorative justice, although its more pronounced elements are yet to be addressed. This refers mainly to broad dialogues involving all stakeholders in the conflicts concerning land and natural resources as proposed in one of the reports I have analysed. Also, The Church of Sweden has proven unwilling to make changes to its political structure in order to make room for Sami representation in its decision-making bodies. Still, in the last two years important steps have been taken to move the process forward.

Key words: Sami identity, reconciliation, reconciliation process, the Church of Sweden, restorative justice, healing of memories, indigenous people, multilingualism, Sami Church

Nyckelord: samisk identitet, försoning, försoningsprocess, Svenska kyrkan, återupprättande rättvisa, healing of memories, urfolk, flerspråkighet, samisk kyrka

Innehållsförteckning

Summary in english	5
Innehållsförteckning	6
Figurförteckning	8
1. Introduktion	9
1.1. Inledning och problemformulering	9
1.2. Syfte och frågeställningar	11
1.3. Arbetets avgränsningar	11
1.4. Tidigare forskning och litteratur av vikt för uppsatsen	12
1.5. Teori, material och metod	13
2. Bakgrund	17
2.1. Den historiska bakgrunden	17
2.1.1. Kolonisation och mission	17
2.1.2. Segregering och assimilering	20
2.1.3. En väg till försoning; försoningsprocessen från tidigt 1990-tal och framåt	21
2.1.4. Utvecklingen efter Ságastallamat	24
2.2. ILO-konvention 169 och frågan om dess svenska ratificering	28
3. Den samiska identiteten	30
3.1. Samerna, ett urfolk i Norden	30
3.2. Samiska identitetskriterier	32
3.3. Några samiska organisationers syn på identitet och tillhörighet	35
3.4. Vem är same?	37
4. Försoning och rättvisa	39
4.1. Olika sätt att se på rättvisa	39
4.2. En återupprättande syn på rättvisa	41
4.3. Element i en försoningsprocess	43

4.4. Faror och fallgropar i samband med en försoningsprocess	46
5. Lokala försoningsprojekt i Sápmi.....	48
5.1. Att läka minnen; försoningsprojektet i Nord-Salten 2005-2007	48
5.1.1. Nord-Salten; Hamarøy och den samiska närvaron i området	48
5.1.2. <i>Healing of memories</i> ; fader Michael Lapsleys metodik	49
5.1.3. Erfarenheter från Nord-Salten	50
5.2. Försoningsprojektet i Vindeln 2007-2010	52
5.3. Diskussion.....	53
6. Fem kyrkliga dokument i belysning.....	55
6.1. Dokumentens karaktär och jämförbarhet	55
6.2. Genomgång av dokumenten	57
6.2.1. Samisk kyrka. Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna	57
6.2.2. Samiska frågor i Svenska kyrkan, SKU 2006:1	59
6.2.3. Rapport från Ságastallamat.....	63
6.2.4. En flerspråkig kyrka	65
6.2.5. Strategiplan for samisk kirkeliv	67
6.3. Summering av de fem dokumenten	69
7. På väg mot en samisk kyrka?	72
7.1. Urfolksdiskursen i två kyrkliga dokument	72
7.2. Försoningsprocessen och den återupprättande rättvisan.....	74
7.3. Försoning och flerspråkighet.....	76
7.4. Samernas identitet och Svenska kyrkans	78
7.5. Försoningen och frågan om samernas kyrkliga organisering	81
8. Slutsatser och avslutande diskussion	86
8.2. Slutsatser	86
8.3. Slutord.....	89
Litteraturförteckning	90

Källförteckning	92
Bilagor	98
Bilaga I: Försoningsprocessen år för år	98
Bilaga II: Förslagen från utredningen Samiska frågor i Svenska kyrkan, SKU 2006:1.	102
Bilaga III: Sammanfattning av förslag till åtgärder med anledning av Sägastallamat ur PM upprättat vid Kyrkokansliet daterat 2012-03-19.....	106
Bilaga IV: Kartbild av Nordeuropa med Sápmi utmarkerat	108

Figurförteckning

<i>Figur 1. Antalet samer i Sverige</i>	32
<i>Figur 2. Vem är same?</i>	37
<i>Figur 3, Svenska kyrkans identitet</i>	80
<i>Figur 4, Alternativ för samernas kyrkliga organisering</i>	84

1. Introduktion

1.1. Inledning och problemformulering

Situationen för världens urfolk har alltmer kommit att aktualiseras på den kyrkliga agendan internationellt och i Norden sedan ett par årtionden tillbaka. Aboriginer, maorier, nordamerikanska First nations och även samer kräver att stater och kyrkor ska erkänna dem och deras kulturella uttryck som rumsrena i kristna sammanhang och erkänna deras rätt till sin egen kultur, sina sedvänjor och framför allt sina egna landområden. Senast vid Kyrkornas världsrådets tionde generalförsamling i Busan i Sydkorea framställde representanter för världens urfolk sin syn på temat för generalförsamlingen; *God of life, lead us to justice and peace*. Detta tema knöt man till rätten till land och till:

...en bön om förnyelse för urfolken... i deras kamp för sina landområden, kulturer, traditioner, identiteter och värdighet, en urfolkens bön för alla jordens folk för att de ska återupptäcka sin jordbundenhet och ta större ansvar för varandra och jorden, och en bön för förnyelse för jordens folk eftersom jorden inte bara är Guds skapelse utan också Guds boning där livets gåva från Gud upplevs, delas och försvaras fastän den ofta förnekas, förnedras och förstörs [min översättning.] (World Council of Churches, 2013b).

Sedan tidigt 1990-tal pågår därför ett omfattande arbete inom Svenska kyrkan och dess norska systerkyrka med att uppmärksamma och utveckla samiskt kyrkoliv. Efter århundraden av kolonialism och kulturellt förtryck uppvisar kyrkan idag en stark vilja att försonas med landets samiska befolkning för den roll kyrkan har spelat i vår koloniala historia. Framför allt handlar det om att det samiska ska få synas och ta plats i kyrkans liv. I Sverige är det främst i Luleå och Härnösands stift som det stora arbetet sker, men både Stockholms, Västerås och Göteborgs stift har verksamhet på samiska. I Den norske kirke berörs främst Nidaros, Sør-Hålogaland och Nord-Hålogaland bispedømmen.¹ I Norge har arbetet nått längre då man där upplevde ett nationellt uppvaknande kring samernas situation i sent 1970-tal. Norska statens planer på storskalig vattenkraftutbyggnad i Finnmark orsakade protester från samer och miljöaktivister. Utbyggnaderna gick inte att stoppa, men den så kallade Altakonflikten ledde till att samernas

¹ Bispedømme är detsamma som stift i Den norske kirke.

ställning i det norska samhället gradvis kom att förbättras. Utvecklingen i Sverige har i mycket liknat den norska, om än med vissa skillnader.

Jag har valt detta ämne eftersom jag upplever det som angeläget utifrån historien och för att det kan visa vad det innebär att vara kyrka i framtiden. Tidigt i arbetet insåg jag vikten av att man från kyrkans sida verkligen tar denna uppgift på allvar. Många samer uppfattar fortfarande Svenska kyrkan som en överhet, vilket gör att välvilja kan förvrängas till nya övergrepp. Vid 2013 års samiska kyrkodagar i Mo i Rana i Norge² hölls seminarier om urfolksfrågor, klimatarbete och försoning. En av gästerna var den sydafrikanske prästen fader Michael Lapsley, vars metodik har använts vid ett lokalt försoningsprojekt i Norge som beskrivs i kapitel fem. Han har påpekat skillnaden mellan acknowledgment (erkännande) och knowledge (kunskap). De nordiska folkkyrkorna har erkänt (acknowledged) sina fel gentemot samerna, men den breda kunskapen (knowledge) bland kyrkornas medlemmar finns inte (Seminarieanteckningar, 2013, p. 2). Det är inte givet att en deltagande part i en försoningsprocess deltar helhjärtat eller är villig att göra förändringar som är obekväma. Framför allt utmanas den svenska självbilden om av att vara nation som arbetar för fred och rättvisa, ett arbete där Svenska kyrkan har gjort och fortsätter att göra stora insatser. Sverige har sedan länge kritiserats av FN för bristande hänsyn till landets urfolk. Diskrimineringsombudsmannen skrev i en debattartikel i Dagens Nyheter den 16 augusti 2013 att:

Avsaknaden av en urfolkspolitik i kombination med att lagstiftning och dess tillämpning inte anpassats... samt det faktum att det i samhället finns en utbredd okunskap om samers situation och rättigheter gör mig djupt oroad. Regering efter regering har genom tystnad skjutit frågan om samers lika rättigheter och möjligheter framför sig. Till följd av denna passivitet skapas motsättningar i lokalsamhället och ett samhälle där samer diskrimineras (Blomberg, 2013).

Kyrkan har historiskt varit en del av staten och delat dess agenda. Det finns skäl att fråga sig hur väl kyrkan lyckas vara en profetisk röst som gör skillnad för samerna idag.

² Samiska kyrkodagar arrangeras i samarbete mellan samiska organ inom de nordiska folkkyrkorna och kyrkorna i Barentsregionen. Tidigare kyrkodagar hölls i Jokkmokk 2005 och Inari i Finland 2009. Bilder, referat och annat material från kyrkodagarna kan hämtas från <http://www.samiskekirkedager.no/> och <http://www.kirken.no/index.cfm?event=dolink&famId=368187>.

1.2. Syfte och frågeställningar

Syftet med min uppsats är att undersöka på vilka premisser Svenska kyrkan söker försoning med samerna, med jämförande utblickar mot försoningsarbetet i Norge. Min huvudfråga är: vilka motiv och avsikter har Svenska kyrkan ifråga om försoningsprocessen med samerna? Som delfrågor ställer jag dessa frågor:

- Är syftet med försoningen att bli en samisk kyrka i betydelsen en kyrka som inte bara agerar välgörare utan inkluderar samerna i allt sitt beslutsfattande?
- Vad betyder samernas status som urfolk i sammanhanget?
- Berättigar deras urfolksstatus dem till större rättigheter än andra nationella minoriteter?

För att ge inblick i förutsättningarna för försoningsarbetet ägnar jag en stor del av uppsatsen åt att ge en historisk översikt och att diskutera samisk identitet. Till diskussionen hör också frågan om hur samerna ska vara organiserade kyrkligt. Framför allt handlar det om huruvida man ser samernas kyrkliga liv som något integrerat i eller skilt från kyrkolivet i övrigt.

1.3. Arbetets avgränsningar

Att beskriva hela bredden av de verksamheter som bedrivs inom Svenska kyrkan av och för samer är alltför omfattande för denna uppsats och heller inte relevant. Jag avgränsar mig därför till att i huvudsak se till vad som har gjorts på den nationella nivån och även i viss mån den regionala nivån. Ett par exempel på lokalt försoningsarbete ges. Försoningsprocessen är ett pågående arbete, vilket gör att några slutgiltiga omdömen om den inte går att ge.

Jag har valt att avgränsa mitt arbete geografiskt till Sverige med jämförande utblickar mot Norge eftersom dessa två länder liknar varandra såväl språkligt, kulturellt och politiskt. I Norge har arbetet i vissa avseenden nått längre än i Sverige, vilket gör jämförelsen intressant. Vissa referenser till Sydafrika förekommer också av det skälet att den sydafrikanska försoningsprocessen efter apartheid är den mest kända i modern tid och att kontakter med Sydafrika har förekommit under processens gång. Tidsmässigt undersöker jag de senaste tio årens utveckling genom de kyrkliga dokument som är mina huvudkällor för att därefter se närmare på vad som händer just nu. En kortfattad kronologisk översikt finns som bilaga.

För det samiska området använder jag genomgående benämningen Sápmi. Andra samiska ord och namn som förekommer i texten anges kursiverat. Namnet Sápmi uppfattar jag

dock som så vedertaget att jag inte kursiverar det. Jag kursiverar även titlar på böcker och källor första gången de förekommer i texten.

1.4. Tidigare forskning och litteratur av vikt för uppsatsen

De arbeten om samerna som har skrivits genom åren är många och alla är inte relevanta här. I äldre verk finns redogörelser för samernas religiösa förhållanden men behandlar huvudsakligen den förkristna religionen. En samlad samisk kyrkohistoria är ännu inte skriven, men forskning i den riktningen finns. Forskare som har gjort viktiga insatser i Sverige under de senaste årtiondena är Bo Lundmark, präst med mångårig erfarenhet av arbete bland samer, och Håkan Rydving, religionshistoriker vid Uppsala universitet. En forskare som har varit viktig under efterkrigstiden för forskning kring samiska frågor är samens och professorn i samiska språk Israel Ruong som avled 1986. Den forskning som finns om försoningsprocessen mellan de nordiska folkkyrkorna och samerna är sparsam. Den dokumentation som finns använder jag till stor del som källmaterial. Att det är så beror på att försoningsprocessen är ett pågående arbete sedan ett tjugotal år. Viktiga forskningsprojekt av relevans för processen pågår för närvarande.

Samisk identitet diskuterar jag huvudsakligen med utgångspunkt från en artikel av Israel Ruong publicerad 1981 i den danska tidskriften *Nord-Nytt – nordisk tidskrift for folkelivsforskning* (Ruong, 1981).³ För att få redskap till att diskutera försoning och försoningsprocesser i allmänhet och bland samer i synnerhet har ett par artiklar i boken *Erkjenne fortid – forme framtid. Innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi* varit viktiga. Boken är utgiven 2013 av det norska Kirkelig utdanningssenter i nord i samarbeide med Samisk kirkeråd i Den norske kirke och ingår i serien Praktisk kirkelig årsbok. Boken innehåller tolv djupgående artiklar kring ämnet försoning, som behandlas ur olika perspektiv (Johnsen & Skum, 2013).⁴ Artiklarna jag har använt för försoningsdiskussionen är *Menneskers arbeid eller Guds gave? En teologisk drøfting av forsoning med henblikk på forsoningsprosesser i Sápmi* av Tore Johnsen (Johnsen, 2013) och *Utopi eller virkelighet? Forsoningsprosessen mellom kirke og samene i et menneskerettighetsperspektiv* av Ingar Nikolaisen Kuoljok (Kuoljok, 2013). Johnsens artikel diskuterar huvudsakligen försoning ur ett teologiskt perspektiv, men även försoningsarbete på olika samhällsnivåer och olika former av rättvisa, och det är dessa

³ Ruong, Israel (1981). Samerna: identitet och identitetskriterier. *Nordnytt*. nr. 11, 1981, ss 17-32.

⁴ Johnsen, Tore & Skum, Line M. (red.) (2013). *Erkjenne fortid - forme framtid: innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi*. Stamsund: Orkana

delar av hans artikel som är mest relevant för mig. Kuoljoks artikel beskriver vad en försoningsprocess behöver innehålla, och är användbar av just det skälet. Boken ligger även till grund för kapitel fem om försoningsprojektet i Nord-Salten. För diskussionen om rättvisa har jag huvudsakligen använt mig av boken *Restoring Justice – An Introduction to Restorative Justice* av Daniel W Van Ness och Karen Heetderks Strong (Van Ness & Strong, 2010).⁵

1.5. Teori, material och metod

Inför denna uppsats har min avsikt varit att med en induktiv ansats och kvalitativa analysmetoder bygga uppsatsen på textmaterial, intervjuer och observationer. Under resans gång har uppsatsen dock ändrat karaktär till att huvudsakligen bli ett textbaserat arbete. Den uppsats som föreligger skiljer sig därför från det arbete jag ursprungligen föreställde mig. Jag kan samtidigt se ett värde i att granska hur en organisation som Svenska kyrkan i skrift framställer sitt eget arbete och vilka mål för arbetet man ställer upp. Då de texter jag har använt uppvisar en stor variation har jag sett goda möjligheter att utläsa olika frågeställningar, positioner och agendor som jag kan ställa mot varandra. Jag har också kommit att frånga en rent induktiv metod och använt en teori om *restorative justice*, på svenska ungefär återupprättande rättvisa, som teoretiskt redskap. Det är i grunden en teori kring rättvisa som har utvecklats inom kriminalvården i USA och som bygger på att offer och förövare möts och genom medling får komma fram till hur den skada ska repareras som brottet har orsakat. Jag sätter återupprättande rättvisa i relation till bland annat *retributive justice*,⁶ som ligger till grund för den vanliga rättsskipningen i västvärlden, och *transitional justice*,⁷ ett begrepp som förekommer i samband med ett samhälles övergång från demokrati till diktatur. Begreppen belyses mer ingående i kapitel fyra. Försoningsbegreppet använder jag huvudsakligen som politiskt begrepp. Det kan annars även användas som teologiskt eller psykologiskt begrepp, och då med andra innebörder. Försoning som psykologiskt begrepp uppfattar jag som mest relevant på ett personligt plan när en individ ska försonas med sig själv eller när man vill försonas i nära relationer. Försoning som teologiskt begrepp kan inte helt undvikas när kyrkan berörs. I denna uppsats är det dock den politiska innebörden som står i centrum, eftersom jag främst behandlar försoningsprocessen på en mer övergripande, samhällelig nivå.

⁵ Van Ness, Daniel W. & Strong, Karen Heetderks. (2010). *Restoring justice: an introduction to restorative justice*. 4. ed. New Providence, NJ: Lexis Nexis

⁶ Ungefär vedergällande rättvisa.

⁷ Ungefär övergångsrättvisa. På svenska förekommer även transitionell rättvisa.

Mitt material är av flera olika slag: kyrkliga publikationer och utredningar, litteratur om försoning och om samer, artiklar ur företrädesvis den sydsamiska kyrkotidningen *Daerpies Dierie*,⁸ information från webben, mina egna observationsanteckningar från de samiska kyrkodagarna i Mo i Rana samt en intervju. Intervjun var semistrukturerad och hade karaktären av samtal med mina intervjufrågor som utgångspunkt. Intervjun handlade om den samiska identiteten, samepolitik och intervjupersonens syn på kyrkan (Intervju med Hedda, 2013). Intervjupersonen hade inget kyrkligt engagemang och namnet är fingerat. Mina huvudkällor är fem kyrkliga dokument, fyra svenska och ett norskt. Urvalet av dokument är gjort utifrån att de a) är uppkomna i samband med Svenska kyrkans arbete med försoning och flerspråkighet, b) är de större publikationer som har producerats utifrån detta arbete under de senaste tio åren, och c) är av olika karaktär och ger röst åt olika aktörer i försoningsprocessen. Det norska dokumentet är valt för att ge en jämförande bild av arbetet i vårt grannland. De valda dokumenten är:

1. *Samisk kyrka. Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna*, utgiven 2003 av Svenska kyrkans nämnd för kyrkolivets utveckling i serien Mitt i församlingen (Engvall, 2003a),⁹
2. utredningen *Samiska frågor i Svenska kyrkan* från 2006 (Ekström & Schött, 2006),¹⁰
3. rapporten från *Sågastallamat*,¹¹ en hearing om samisk teologi och erfarenhet av kyrkan som hölls i Kiruna 2011 (Engvall & Schött, 2011),¹² samt
4. *En flerspråkig kyrka. Policy och mål för Svenska kyrkans arbete på andra språk än svenska* som antogs av Kyrkostyrelsen 2012 (Svenska kyrkan, 2012a). Till policyn hör ett utförligare fördjupningsmaterial (Svenska kyrkan, 2012b).¹³

⁸ *Daerpies Dierie* – Sydsamiskt kyrkblad utges gemensamt av Nidaros bispedømme och Härnösands stift. Äldre nummer från 2012 och 2013 kan läsas på Härnösands stifts hemsida:

<http://www.svenskakyrkan.se/harnosandsstift/sydsamiskt-kyrkoblad---daerpies-dierie>

⁹ Engvall, Urban (red.) (2003). *Samisk kyrka. Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna*. Uppsala, Svenska kyrkan, Nämnden för kyrkolivets utveckling. Nedladdningsbar via:

<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=579667&ptid=48063>

¹⁰ Ekström, Sören och Schött, Marie (2006). *Samiska frågor i Svenska kyrkan*. Uppsala, Svenska kyrkan.

¹¹ Ordet *sågastallamat* är nordsamiskt och betyder samtal och lyssnande, det vill säga ungefär detsamma som *hearing*.

¹² Engvall, Urban, och Schött, Marie (2011). *Rapport från Sågastallamat, en konferens om samerna och Svenska kyrkan, i Kiruna den 11-13 oktober 2011*. Uppsala, Svenska kyrkan. Nedladdningsbar via:

<http://www.svenskakyrkan.se/kyrkaochsamhalle/rapporter-om-flersprakighet>

¹³ Svenska kyrkan (2010). *En flerspråkig kyrka. Policy och mål för Svenska kyrkans arbete på andra språk än svenska*. Uppsala, Svenska kyrkan. Nedladdningsbar via:

<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=723390&ptid=48063>

5. Den norske kirkes *Strategiplan for samisk kirkeliv* från 2011 (Johnsen, 2011).¹⁴

En närmare presentation av respektive dokument ges i inledningen av kapitel sex, där jag också gör en genomgång av dokumenten. De samer som förekommer i dokumenten är huvudsakligen personer med ett kyrkligt eller samepolitiskt engagemang inom Sametinget, Samiska rådet inom Svenska kyrkan eller de samiska arbetsgrupper som finns i vissa stift. Det är viktigt att minnas att när jag talar om samer i relation till dessa texter är det dessa kyrkligt eller politiskt engagerade samer jag menar.

För viktiga folkrättsliga aspekter har jag använt mig av Internationella Arbetsorganisationens (International Labour Organisation, ILO) konvention nr 169 om urfolks rättigheter från 1989. Det har länge varit ett krav från samiskt håll att Sverige ska ratificera denna konvention. Det finns andra folkrättsliga dokument som är relevanta för samerna, såsom FN:s urfolkskonvention från 2007.¹⁵ I båda fallen finns formuleringar om urfolkens rätt till sina traditionella landområden. ILO-konventionen innehåller dock även en definition av vad ett urfolk är, vilket är skälet till att jag väljer att fördjupa mig i den. För kunskap om samiska förhållanden i tidigt 1900-tal har jag sökt information i Lars Thomassons bok *Ur Jämtlandssamernas nutidshistoria – en mer än hundraårig kulturkamp* (Thomasson, 2002),¹⁶ som främst behandlar kampen kring rätten till mark och kring samernas kulturella överlevnad i Jämtlands län och boken *Samene i Nord-Salten* av Thorbjørn Storjord (Storjord, 1993).¹⁷ Jag har deltagit i två teologiska konferenser; konferensen Tecken, tro och tolkning om missionsarbete bland urfolk vid Teologiska Högskolan i Bromma i april 2013 (Observationslogg A, 2013) samt de samiska kyrkodagarna som hölls den 9-11 augusti 2013 i Mo i Rana i Norge (Observationslogg B, 2013). Båda dessa konferenser har jag dokumenterat genom anteckningar, fotografier och skriftligt material såsom broschyrer och informationsblad.

Min textanalys bygger på en kritisk läsning av dokumenten där jag främst söker efter avsikter, intentioner och grundtankar. Dessa ställer jag mot varandra och söker likheter och skillnader i hur de beskriver och diskuterar centrala frågor. Exempel på sådana frågor är försoningens innebörd och kyrkans roll och identitet som folkkyrka i försoningssammangaget. I boken *Handbok i kvalitativ analys* ställer Andreas Fejes och Robert Thornberg upp sex huvudmetoder för kvalitativ analys; koncentrerad, kategorisering, berättelse, tolkning,

¹⁴ Johnsen, Jens-Petter (2011). *Strategiplan for samisk kirkeliv*. Oslo, Den norske kirke. Nedladdningsbar via: <http://www.kirken.no/index.cfm?event=doLink&famId=251>

¹⁵ FN-deklarationen är nedladdningsbar via Sametingets hemsida: <http://www.sametinget.se/6378>

¹⁶ Thomasson, Lars (2002). *Ur Jämtlandssamernas nutidshistoria: en mer än hundraårig kulturkamp*. 1. uppl. Östersund: Gaaltije

¹⁷ Storjord, Thorbjørn (1993). *Samene i Nord-Salten: lulesamisk historie og kultur*. Kristiansund N.: Blaasvær

modellering och ad hoc. Koncentrering innebär att materialinnehållet koncentreras till kärnfulla formuleringar som visar det mest väsentliga (Fejes & Thornberg, 2009, p. 33).¹⁸ Den metod jag generellt har använt mig av är koncentrering; att jag utifrån min forskningsfråga har läst källtexterna kritiskt och försökt fånga det väsentliga de har att säga om försoningen, kyrkan och samerna. En diskursanalys kring hur begreppen ”urfolk” och ”urbefolkning” används i två av dokumenten redovisas i avsnitt 7.1.1.

Genom att jag använder flera olika typer av dokument i min analys samt att analysen föregås av en historisk översikt och en grundlig diskussion av samisk identitet och försoningsarbete sätts analysen in i ett konkret sammanhang så att man förstår hur mina huvudkällor relaterar till processen som helhet. För det direkta syftet med uppsatsen, att besvara frågor kring Svenska kyrkans avsikter bakom försoningsarbetet, är analysen av de fem dokumenten viktigast. Men även de första tre kapitlen ger värdefull information kring hur man har arbetat och vilka förutsättningar som finns för en försoning. Det gör att mina resultat vilar på en starkare grund än om de hade stått ensamma.

Vad gäller alternativa metoder för arbetet kan jag se att textanalyserna hade kunnat kompletteras med intervjuer. Intervjuerna hade kunnat analyseras för att synliggöra intervjupersonernas agenda och avsikter, och dessa resultat hade kunnat vägas mot resultaten från textanalyserna. Jag har dock mina observationer i samband med framför allt de samiska kyrkodagarna, och utan de kunskaper jag skaffade mig där hade jag saknat såväl viktig information som viktiga analysredskap. Beroende på forskningsfråga hade man kunnat undersöka Svenska kyrkans arbete bland samer på ett mer handgripligt sätt, exempelvis genom aktionsforskning, där forskaren tar aktiv del i informanternas verklighet. Mot bakgrund av den historia Svenska kyrkan har med samerna hade en kritisk teori eller maktteoretisk analys kunnat passa. Som del i en förberedande metodövning inför uppsatsskrivandet gjorde jag en mindre maktteoretisk analys med hjälp av italienaren Antonio Gramscis teori om kulturell hegemoni. Att jag slutligen valde en teori om rättvisa beror på att jag under läsningen av mina huvudkällor stötte på referenser till återupprättande rättvisa och ville se om det var något man även faktiskt använde sig av i försoningsarbetet.

¹⁸ Fejes, Andreas & Thornberg, Robert (red.) (2009). *Handbok i kvalitativ analys*. 1. uppl. Stockholm: Liber

2. Bakgrund

I detta kapitel ges en översikt över den historiska bakgrunden till dagens situation, med tyngdpunkt lagd vid 1600- och 1700-talens mission och segregerings- och assimileringpolitiken under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Sedan redogör jag för försoningsprocessen från det tidiga 1990-talet fram till idag. Därefter presenteras Internationella Arbetsorganisationens konvention 169 om urfolks rättigheter från 1989. Konventionen stadgar om hur självständiga stater ska tillförsäkra urfolk deras kulturella fortlevnad och skydda dem från att berövas sina landområden.

2.1. Den historiska bakgrunden

2.1.1. Kolonisation och mission

Försöken till mission bland samerna under medeltiden var mycket sporadiska. Det skulle dröja fram till efter reformationen innan några större insatser att missionera bland samerna skulle ske. I slutet av 1500-talet prästvigdes den förste samens, herr Gerdt, som blev kaplan åt Johan III och dog 1623 som kyrkoherde i Skellefteå. Mellan 1593 och 1717 var så mycket som 17 % av prästerna i de svensk-finska lappmarkerna av samisk börd. För Kolasamernas del inleddes missionen under 1500-talet, då tre munkar var för sig byggde kloster på Kolahalvön (Rydving, 2011, pp. 32-36). I Norge var man tidigt ute med att utbilda kateketer och redan 1601 avsattes en tredjedel av tiondena för samemissionen. En resande samepräst anställdes 1635 och 1641 fick sockenprästen i Snåsa i Trøndelag ett prebende för att undervisa fjällsamer i den kristna tron. I Sverige var det Karl IX som inledde en mer konsekvent samemission. Sverige konkurrerade med Danmark-Norge om kontrollen över norra Skandinavien, och genom en fast kyrklig struktur hoppades man få dominans. År 1603 förordnades om kyrkbyggen i Lappmarkerna, men det dröjde med fast pastoratsindelning till seklets andra hälft. Den enskilda lappmarkens kyrkplats tjänade som nav för den nya samhällsordning som infördes.¹⁹ Utöver den rent kyrkliga verksamheten med gudstjänst, undervisning och kyrkliga handlingar höll man även marknad och ting här, samt tog upp skatt. Parallellt med denna nyordning släpptes

¹⁹ Lappmarker kallades i det svenska riket sedan medeltiden distrikt uppkallade efter älvdalarna i norr; Ångermannanna, senare Åsele lappmark, Ume, senare Lycksele lappmark, Pite, Lule, Torne och Kemi lappmark. Efter förlusten av Finland 1809 kom Kemi och större delen av Torne lappmark på den ryska sidan av gränsen.

nybyggare in i lappmarkerna för att skapa en bofast jordbrukarbefolkning, och med tiden kom även många samer att överge renskötseln för nybyggjarlivet. Prästen Nicolaus André började år 1619 att undervisa samiska pojkar i Piteå. Detta blev grunden för den Skytteanska skolan, som genom århundradena har haft stor betydelse för samernas skolgång. Skolan öppnades 1632 i Lycksele och flyttades 1867 till Tärnaby (Lundmark, 1974, pp. 48-50).

Vid 1600-talets slut var de flesta samerna döpta och gifte sig och begravdes enligt kyrkans ordningar. Men efter ting i Arjeplog vid 1680-talets början kom det till kung Karl XI:s kännedom att den gamla tron fortlevde, och kungen befallde en fullständig rannsaking genom särskilda lagmansting i varje lappmark. Här undersöktes om bruket av s.k. trolltrumma och om offer till de samiska gudamakterna. Straff såsom böter – ofta omvandlade till spöstraff – användes långt in på 1700-talet för att få samerna att överge sin inhemska tro. Dödsstraff utdömdes också, men vad man känner till blev bara en person avrättad för avgudadyrkan (Rydving, 2011, p. 33). Från rättsprotokollen framgår att samerna reagerade på de hårda metoderna med desperation. Den nya religionen ansågs också mindre effektiv för att främja renarnas tillväxt och avkastning liksom jakt- och fiskelyckan (Anderzén, 2000, p. 240). De hårdhänta metoderna motiverades av den då rådande gammaltestamentliga synen att Guds förbund gällde hela folket och att det därför inte fick finnas människor som tillhörde en annan tro i riket. Om myndigheterna således inte bekämpade vad som betraktades som avgudadyrkan skulle Guds vrede drabba hela riket. Eftersom samerna betraktades som undersåtar i de riken som delade upp deras område mellan sig blev detta – vid sidan av den rent maktpolitiska – den viktiga motiveringen till att bestraffa samer som höll fast vid den gamla tron (Rydving, 1993, p. 54).

På norskt område präglades samemissionen på 1700-talet av pietismen och dess betoning av den individuella omvändelsen, till skillnad från den lutherska ortodoxins betoning av församlingens kollektiva trosutövning (Rydving, 1993, p. 49). 1714 grundades Missionskollegiet i Köpenhamn med den dansk-norske prästen Thomas von Westen som ledare med ansvar för samemissionen och verksam som missionär och lärare. Som 24-åring kom han till Nidaros (Trondheim) som lektor vid latinskolan. Till skillnad från biskopen i Nidaros ansåg von Westen att samerna skulle undervisas på sitt eget språk. Von Westen företog tre långa missionsresor och grundade en skola för missionärer och en för samer som utbildades till lärare (Rydving, 2011, p. 36). Von Westens taktik bestod i att gå på nåjderna, de religiösa experterna, och förmå dem att överge sina gamla bruk. Hans missionsverksamhet har utmålats som mindre hårdhänt än den svenska, men följderna för samerna blev densamma; trummor brändes, offerplatser förstördes och samerna tvingades till kyrkogång vid bestämda tider under året

(Rydving, 1993, pp. 59-60). Thomas von Westen var verksam i Sápmi fram till 1727 då han avled vid 44 års ålder.

På svensk sida valde man att betona undervisning i den kristna tron genom fasta skolor. Dock kom man även i Sverige att bedriva ambulering under undervisningsverksamhet. 1739 grundades Direktionen över Lappmarkens Ecklesiastikverk för att få ett fastare grepp om missionsarbetet. Direktionen beslutade om församlingsindelning, byggandet av skolor och kyrkor och tillsättandet av vissa kyrkliga uppdrag (Anderzén, 2000, p. 231ff). En orsak till att missionen tog sig olika uttryck i Norge och Sverige var att man på grund av konkurrens mellan det svenska och det danska riket inte förmådde samarbeta. Religiös överhöghet över samerna hade stark politisk laddning. Att bygga kyrkor på samiskt område och få samerna att övergå till den egna kyrkans lära var det sätt varpå man hävdade ett territorium som sitt (Rydving, 1993, p. 53). Samerna i Jämtland och Härjedalen lades i mitten av 1700-talet under Föllinge lappförsamling, som med tiden delades upp i fyra. Dessa lappförsamlingar var icke-territoriella församlingar utan vare sig kyrkostämmor eller kyrkoråd. En av prästerna i lappförsamlingarna kallades *Pastor lapponum* och reste årligen runt i fjällen för att sammankalla samerna för gudstjänst, förkunnelse, undervisning och förhör i kristendomskunskap samt kyrkliga handlingar. Lappförsamlingarna lades ned 1942 (Ekström & Schött, 2006, p. 43).

Direktionen för Lappmarkens ecklesiastikverk avvecklades 1801, varefter verksamheten delvis kom att övertas av olika missionsföreningar. Svenska missionssällskapet grundades 1835 i syfte att stödja såväl inhemsk som utländsk mission. Men snart kom Lapplandsmissionen alltmer att prioriteras, och från 1840 och framåt anses denna vara sällskapets egentliga verksamhet. År 1961 ändrades sällskapets namn till Svenska Missionssällskapet Kyrkan och Samerna. På 1940-talet tog sällskapet initiativ till bildandet av Samernas folkhögskola i Jokkmokk, från 1999 Samernas utbildningscentrum. Skolan har haft enorm betydelse för samernas organisationssträvanden och utbildar i samiska näringar, hantverk och språk (Hellsten, 1985, pp. 5-28).

Parallellt med missionen pågick kolonisationen av lappmarken. Av hävd hade varje samisk familj sitt eget område de nyttjade för sin överlevnad på motsvarande sätt som självägande bönder brukade sin jord. Skillnaden var att samerna inte såg sig som ägare till marken utan som brukare, om än med en mycket nära relation till sin livsmiljö. Dessa områden kom skattetekniskt att benämnas lappskatteland, i Jämtlands län skattefjäll. Lappskattelanden gick i arv, och familjens rätt till sitt land blev rättsligt nästintill likställda med böndernas äganderätt. Men under 1700-talet beslutades det att samernas marker skulle tillhöra staten. Ända

fram till början av 1900-talet kom samernas områden att successivt krympa genom att staten delade av mark till nya jordbruksfastigheter (Ekström & Schött, 2006, p. 27).

2.1.2. Segregering och assimilering

Mot 1800-talets slut blev nationalism och rasideologier vanliga i Europa. En följd av detta blev en ny samepolitik som såg dagens ljus i början av 1900-talet, en politik som slog igenom i form av 1913 års lappskolereform och 1928 års rendriftslag som stadgade att ”lapp är den som äger renmärke” (Observationslogg A, 2013). Tidigare hade man enbart fått syssla med renskötsel om man var same. Nu definierades man som same om man arbetade med renskötsel (Ekström & Schött, 2006, p. 28). Skillnaden kan synas liten, men i förlängningen har det inneburit att många samer har utestängts och berövats den egna etniska identiteten. Sedan dess organiseras renskötseln på svenskt område genom de 51 samebyarna, eller lappbyarna som de då kallades, från nordligaste Dalarna till Treriksröset.²⁰ Statens tanke bakom reformerna var att segregera de renskötande samerna från det moderna samhället och assimilera de övriga. Ett exempel på den då rådande synen på samerna utgör ett yttrande från 1926 av dåvarande *pastor lapponum* Gunnar Arbman som menade att ”lappstammen är utdöende och kommer att alltmer kräva en omvårdnad som man är skyldig en döende”. Att ge samerna smak för det moderna livet vore detsamma som att påskynda deras undergång enligt detta synsätt (Thomasson, 2002, p. 176).

Den tilltagande nationalismen och rasideologin och dess följder för samerna fick genomslag även på skolans område. Upprinnelsen till den nya särskilda skolform som kom att kallas nomadskolan var ett herdabrev från 1904 från biskopen Bergqvist i det nyinrättade Luleå stift som blev bärande för den svenska lagstiftningen kring samerna. Vägleda av den då rådande socialdarwinistiska människosynen ansåg man inte att renskötare behövde högre bildning. Kyrkoherden Vitalis Karnell i Karesuando myntade uttrycket ”lapp ska vara lapp”, och en av honom författad skrivelse till domkapitlet i Luleå ledde till en riksdagsmotion år 1909 där det hävdades att alltför hög utbildning avvänjer från renskötsel, vilket inte var bra eftersom renskötande samer ansågs ha för svag kroppsbyggnad för jordbruksarbete. Karnell ansåg att det räckte om renskötarna blev ”nödtorftigt bildade” och att de var ”en vacker syn för både Gud och människor” om de blev kvar i nomadlivet. Kyrkoherde Karnell och biskop Bergqvist blev nomadskolans skapare, och Karnell blev som inspektör underställd domkapitlet i Luleå med

²⁰ En sameby i modern bemärkelse är en slags ekonomisk förening med rätt att bedriva renskötsel över ett större, vanligtvis långsmalt område som sträcker sig från fjällkedjan till Bottenvikskusten. Medlemskapet är dock förbehållet samer som är sysselsatta inom renskötseln och deras hemmavarande familjemedlemmar.

rapportskyldighet till länsstyrelsen. Äldre samer har vittnat om övergrepp och en känsla av självnedvärdering som följd av nomadskolan. Nomadskolan lades efter utredning ner 1967. Renskötarnas barn fick därefter gå i vanliga byskolor (Observationslogg A, 2013, pp. 6-8).

2.1.3. En väg till försoning; försoningsprocessen från tidigt 1990-tal och framåt

När de första stegen mot en försoningsprocess mellan Svenska kyrkan och samerna togs i början av 1990-talet hade ett par viktiga initiativ redan tagits. Ett konfirmandläger för sameungdomar fanns sedan 1985 (Ekström & Schött, 2006, p. 45). Under 1980-talet påbörjade man också nyöversättningar av kyrkans böcker till samiska genom ett samarbete mellan Bibelsällskapen i Norge, Sverige och Finland (Ekström & Schött, 2006, p. 52). Men det verkliga startskottet för försoningsprocessen var ett uttalande som antogs vid Lutherska världsförbundets generalförsamling i Curitiba i delstaten Paraná i Brasilien 1990. I uttalandet förpliktade sig medlemskyrkorna att bistå etniska urbefolkningar moraliskt, politiskt och materiellt samt motverka deras marginalisering och exploatering. Ett liknande uttalande antogs vid Kyrkornas världsråds generalförsamling i Canberra i Australien 1991, där aboriginernas situation uppmärksammades. Ombudsmötet för Svenska kyrkans stiftelse för rikskyrklig verksamhet (SFRV) ställde sig bakom uttalandet från Curitiba och uppdrog åt Svenska kyrkans centralstyrelse att inleda ett studium av vilka konkreta konsekvenser dessa ställningstaganden skulle få för Svenska kyrkans handlande.²¹ Centralstyrelsen uppdrog åt stiftsstyrelserna i Luleå, Härnösand och Västerås att bereda ärendet. Uppdraget resulterade i rapporten *Från Curitiba till Jokkmokk*, som godkändes av stiftsstyrelsen i Luleå för inlämnande till SFRV:s styrelse i mars 1993. Med rapporten som grund utarbetade styrelsen en skrivelse till 1993 års ombudsmöte, *Svenska kyrkan och samerna*. I skrivelsen underströks behovet av en fast samisk representation i Svenska kyrkan, något som ombudsmötet uppdrog åt en särskilt tillsatt arbetsgrupp med två samiska representanter att utreda möjligheterna till. Utredningens betänkande *Svenska kyrkans samiska råd, SKU 1995:3*, föreslog inrättandet av Svenska kyrkans samiska råd samt föreslog instruktion för rådet. Ett liknande råd fanns sedan 1993 inom Den norske kirke. Rådets uppgifter är enligt dess instruktion:

²¹ Fram till Svenska kyrkans skiljande från staten hanterade Kyrkomötet enbart rent kyrkorättsliga ärenden, medan den övriga kyrkliga verksamheten samordnades genom Svenska kyrkans stiftelse för rikskyrklig verksamhet (SFRV). SFRV:s högsta beslutande organ var dess ombudsmöte, men dess ledamöter var desamma som Kyrkomötets ledamöter, och dess styrelse var identisk med Svenska kyrkans centralstyrelse. Det var alltså Kyrkomötets ledamöter som ställde sig bakom uttalandet från Lutherska Världsförbundet och uppdrog åt SFRV:s styrelse att utreda uttalandets konsekvenser för Svenska kyrkan.

- att främja den samiska kulturens egenart och dess uttryck i kyrkolivet och därvid särskilt uppmärksamma det samiska språkets ställning i gudstjänst- och andaktsliv;
- att med beaktande av samernas ställning som urbefolkning bevaka frågor rörande samernas rättsliga förhållanden i kyrka och samhälle, främst sådana som berör samernas likaberättigande inom Svenska kyrkan, något som också bör ske i ett internationellt och ekumeniskt perspektiv;
- att vara remissorgan vid behandling av samefrågor på riks- och stiftsnivå inom Svenska kyrkan;
- att inom ramen för de ekonomiska förutsättningar, som finns på riks- och stiftsnivå, främja utbildning och rekrytering för kyrkligt arbete bland samer samt vid behov ta initiativ till inrättande av prästerliga och diakonala befattningar för samebefolkningen;
- att främja och samordna översättningar av kyrkohandbok, psalmbok och bibel liksom utgivning av lämplig andaktslitteratur och behövt undervisningsmaterial och därvid samverka med berörda riks- och stifts kyrkliga organ;
- att eftersträva bredast möjliga samarbete med berörda organ och verksamheter i övriga Norden och på Kolahalvön i Ryssland.

Rådet inrättades från den första januari 1996. Sedan dess inrättande har rådet bidragit aktivt till en försoningsprocess mellan samer och majoritetsbefolkning och initierat ett samiskt krisnätverk (Ekström & Schött, 2006, pp. 53-56).

I 1992 års kyrkolag stadgades att stiftet skulle främja församlingsarbete på minoritetsspråken och teckenspråk. 1995 inrättade Härnösands stift en arbetsgrupp för samiskt församlingsarbete (Eklöv & Lundmark, 1997, p. 164). Samma år mötte arbetsgruppen sin motsvarighet på norsk sida, Utvalget²² for sørsamisk kirkeliv i Nidaros bispedømme. Vid mötet beslutades att man skulle utveckla ett samarbete över riksgränsen inom tre områden: konfirmandarbete, utvecklandet av en sydsamisk mässa samt en gemensam sydsamisk kyrkotidning. Tidningen fick namnet *Daerpies Dierie*, och kom ut första gången 1997. Den samiska arbetsgruppen fick i uppdrag att främja samiskt språk och samisk kultur i församlingsarbetet på sydsamiskt område²³ i Härnösands och Västerås stift samt att samarbeta med motsvarande organ i Luleå stift och Nidaros bispedømme. Samiska arbetsgrupper har sedan dess också inrättats i Luleå stift 2001 och i Stockholms stift 2003 (Ekström & Schött, 2006, pp. 57-60).

Till Kyrkomötet år 2000 motionerade biskoparna i Luleå, Härnösands och Västerås stift ”om den samiska befolkningens identitet i Svenska kyrkan”, Kmot 2000:32

²² Ungefär utskott eller nämnd.

²³ Det samiska språket har flera varianter, men indelas grovt i tre huvudgrupper; sydsamiska, centralsamiska (lulesamiska och nordsamiska) samt östsamiska som talas på Kolahalvön. Det sydsamiska området omfattar ungefär nordligaste Dalarna, Jämtlands län och Västerbottens län samt motsvarande områden på norsk sida. Härnösands stift innefattar en stor del av det sydsamiska området (Jämtlands län). En karta finns som bilaga IV.

(Tyrberg, et al., 2000).²⁴ Mot bakgrund av att Svenska kyrkan var inne i en försoningsprocess med samerna gav motionärerna utifrån frågor om människosyn, samiskt språk och spiritualitet och rättsliga och etiska frågor fyra konkreta förslag för att bidra till verklig försoning. Man föreslog:

1. att Kyrkomötet beslutar att Kyrkostyrelsen får i uppdrag att låta utreda vilka möjligheter som finns att underlätta den samiska representationen i de kyrkliga organen på alla nivåer,
2. att Kyrkomötet beslutar uppdra till Kyrkostyrelsen att verka för att det i samtliga kyrkliga grundutbildningar, profiltutbildningar och fortbildningar sker ett aktivt lärande omkring samerna som urbefolkning i Sverige, vad gäller språk, kulturell identitet, spiritualitet, rättsliga och etiska frågor,
3. att Kyrkomötet beslutar att verksamhetsområdet Samiskt kyrkoliv tillföres ytterligare medel för det administrativa arbetet, och
4. att Kyrkomötet beslutar att uttala sitt stöd till att det under det kommande året firas regionala gudstjänster som får präglas av försoning och upprättelse.

Kyrkomötet beslutade i enlighet med punkterna 1, 2 och 4 men ansåg att man redan hade tillskjutit tillräckliga medel. Under kommande kyrkomöten togs beslut om fortsatt översättning av kyrkliga böcker till de samiska språken (Ekström & Schött, 2006, pp. 148-149).

År 2001 hölls en första försoningsgudstjänst i Undersåkers kyrka i västra Jämtland under ledning av den dåvarande biskopen i Härnösand, Karl-Johan Tyrberg. I gudstjänsten lästes ett erkännande upp där biskopen på kyrkans vägnar bad om ursäkt för att kyrkan historiskt hade bidragit till att samerna har behandlats illa (Engvall, 2003c, pp. 8-9). I samarbete med sin norska motsvarighet arrangerade Samiska rådet inom Svenska kyrkan de första samiska kyrkodagarna i Jokkmokk 2004 (Ekström & Schött, 2006, p. 162).

I april 2005 tillsatte Kyrkostyrelsen en utredning som skulle lämna förslag på åtgärder för att föra försoningsprocessen framåt. Utredningen skulle särskilt utreda formerna för samisk representation på nationell nivå med anledning av en begäran från Sametinget om att inrätta en samisk icke-territoriell församling. I betänkandet som lades fram i november 2006, *Samiska frågor i Svenska kyrkan, SKU 2006:1* lämnades 28 förslag, varav ett var att hålla en hearing om samisk identitet och erfarenhet och om formerna för ett samiskt teologiskt arbete.²⁵ Hearingen hölls i Kiruna i oktober 2011 under namnet Sáagastallamat där samer och kyrkliga företrädare möttes och höll seminarier. Framför allt fick samerna berätta om sina erfarenheter. Hearingen lyfte för samerna viktiga frågor där man ville att kyrkan ska vara med och arbeta,

²⁴ Motionen kan läsas på: <http://www.svenskakyrkan.se/km-2000/motioner/KMot-31.htm#TopOfPage>

²⁵ De 28 förslagen finns som bilaga.

såsom arbetet med att återbörda samiska kvarlevor som ligger i olika svenska museer och institutioner och kamp mot exploatering av samernas områden. Bland deltagarna fanns förre kyrkoherden för samerna, Bo Lundmark, och den samiske teologen och prästen i Den norske kirke Tore Johnsen, författare till flera teologiska skrifter och artiklar om samisk kontextuell teologi (Engvall & Schött, 2011).²⁶ För att föra arbetet ytterligare framåt tog Svenska kyrkan fram ett policydokument om flerspråkigt arbete, *En flerspråkig kyrka*, SKI0355, som låg på remiss hos stiftet under 2011 och antogs av Kyrkostyrelsen i juni 2012. I september 2012 invigdes ett samiskt resurscentrum i Härnösands stift, utlokaliserat till Västra Storsjöbygdens församling, som stöd för församlingarnas arbete med det samiska kyrkolivet (Engvall, 2012). Centret övertog den samiska arbetsgruppens uppdrag att främja samiskt församlingsarbete i stiftet.

2.1.4. Utvecklingen efter Ságastallamat

Efter Ságastallamat har Svenska kyrkan initierat några projekt för ökad insikt och förståelse kring historien och vad man kan arbeta vidare med idag. Av en promemoria upprättad vid Kyrkokansliet i Uppsala summeras erfarenheterna av Ságastallamat och ges en rad förslag för att föra försoningsarbetet vidare. Man skriver:

En viktig förutsättning i förslagen till åtgärder är att försoningsarbetet mellan Svenska kyrkan och samerna måste bygga på ömsesidig respekt och förtroendeskapande dialog. Försonande effekt kan bara uppnås om den fortsatta processen utformas gemensamt med samiska före-trädare. Annars finns det risk för att kyrkan som organisation uppfattas som den starkare parten som vidtar åtgärder för samer och inte *tillsammans med* samerna. Det är också viktigt att de åtgärder som vidtas har hög trovärdighet och respekterar det samiska folkets urfolksrättigheter. Mot denna bakgrund har det bedömts som nödvändigt att olika förslag till åtgärder är väl förankrade i Samiska (Kyrkokansliet, 2012a, pp. 1-2).

Man konstaterar att försoningsinsatserna inom Den norske kirke ”har utformats på ett sådant sätt att försoningsperspektivet finns med som en aspekt i det dagliga arbetet” och att ett motsvarande förhållningssätt ”bör anammas av Svenska kyrkan och en systematisk strategi för att främja försoning bör därför utvecklas”. Kyrkokansliet arbetade samtidigt med att ta fram ett åtgärdepaket för att genomföra policyn *En flerspråkig kyrka*, vari utformningen av ett

²⁶ Tore Johnsen är även generalsekreterare för Samisk kirkeråd inom Den norske kirke.

systematiskt arbete för att främja försoningen skulle presenteras (Kyrkokansliet, 2012a, p. 2).

Ett krav som restes vid Sägastallamat var att man skulle ta fram en vitbok över vad som har skett i historien, vilket ansågs vara en förutsättning för att kyrkan ska kunna erkänna de orättfärdigheter som har förekommit. *Svenska kyrkan och samerna – ett vitboksprojekt* samfinansieras därför av Svenska kyrkans forskningsenhet och Umeå universitet och ska pågå under två år. Arbetet består av två delprojekt där man låter forskare inom olika fält författa artiklar som belyser exempelvis religionsprocesserna 1680-1730, den segregande skolpolitiken kring sekelskiftet 1800-1900 och kyrkans syn på sametrumman, jojken, samisk namnsed och de samiska språken. Utifrån denna artikelantologi kommer man sedan att sammanställa en populärvetenskaplig publikation som är mer översiktlig och integrerar antologiprojektets resultat med annan forskning och samernas egna erfarenheter av mötet med kyrkan (Epost från Daniel Lindmark, 2012). Den totala kostnaden för projektet har beräknats till 2,5 miljoner kronor. I tillägg till detta pågår en djupare kartläggning av nomadskolan, det så kallade nomadskoleprojektet. Teologiska kommittén fick i uppdrag att vidare reflektera över samisk andlighet och teologi. En handläggare vid Kyrkokansliet arbetar med en kartläggning över det samiska barn- och ungdomsarbetet i stift och församlingar avseende vilken verksamhet som finns idag och vilket stöd man anser sig behöva (Telefonsamtal med Kaisa S Schaal, 2013).

Det beskrevs som angeläget att Svenska kyrkan verkar för att dialoger och ”samtal av försonande karaktär förs även på lokal nivå i olika församlingar” (jämför avsnitt 5.2. om försoningsprojektet i Vindeln) mellan exempelvis markägare och samer och inom det samiska folket. Detta ansågs dock vara en uppgift för församlingar och stift, medan Kyrkokansliet skulle kunna ta fram ett lämpligt samtalsmaterial. Insatser för barn och unga lyftes fram vid Sägastallamat. Eftersom det samiska konfirmandlägret nämndes som särskilt viktigt föreslogs bättre samordning för att fler ungdomar skulle beredas plats (Kyrkokansliet, 2012a, p. 4). Från och med 2014 års samiska konfirmandläger kommer därför lägret antalet platser också att ökas från fyrtio till sextio platser (Oddsat, 2013).

Svenska kyrkan föreslogs vidare arbeta aktivt för att samernas urfolksrättigheter ska respekteras bättre i Sverige. Mot bakgrund av att Sverige har kritiserats för att samerna diskrimineras och att samer ofta inte ens vågar visa sin etniska identitet öppet föreslogs att Kyrkokansliet skulle ta fram förslag till åtgärder för att stödja samerna i denna sak. Det gällde såväl öppet stöd för samerna enligt de uppmaningar som Kyrkornas Världsråd och Lutherska världsförbundet har riktat till sina medlemskyrkor som att Svenska kyrkan själv lever upp till de folkrättsliga kraven på respekt för urfolkens rättigheter. ”Kunskapen om urfolksfrågor är i

dag begränsad inom Svenska kyrkan och insatser behövs för att öka medvetenheten”, sägs det (Kyrkokansliet, 2012a, pp. 4-5).

Under hösten 2013 har Enheten för flerspråkigt arbete vid Kyrkokansliet genomfört endagsutbildningar om människorättsfrågor ur ett minoritets- och urfolksperspektiv för anställda i stift och församlingar i Göteborg och Malmö (Telefonsamtal med Kaisa S Schaal, 2013). Ärkebiskopen har också i media uttalat sitt stöd för samernas kamp mot fortsatta gruvexploateringar och uppmanat regeringen att ta större hänsyn till samernas framtid, bland annat i en debattartikel i Dagens Nyheter den 9 augusti 2013 (Wejryd, 2013). Sedan en tid står striden kring en eventuell ny gruva i Kallak (sam. Gállok) utanför Jokkmokk. Här vill ett brittiskägt gruvföretag öppna en ny järnmalmsgruva (Sveriges Television, 2013). Lördagen den 26 oktober 2013 deltog representanter för samerna och Svenska kyrkan i en demonstration i Stockholm mot regeringens mineralstrategi, där det förutspås att Sveriges brytning av malm och mineraler ska tredubblas fram till år 2030 (Engvall, 2013).²⁷ Inför demonstrationen sa ärkebiskopen:

I Sverige ignoreras samernas situation och urfolkens rättigheter lyser med sin frånvaro. I dagsläget har de svårt att göra sina röster hörda när beslut fattas i frågor om till exempel gruvexploatering... Storskalig exploatering tillsammans med klimatförändringarna hör till de största hoten mot samernas framtid i Sverige (Svenska kyrkans webb, 2013b).

Vid Kyrkornas Världsråds tionde generalförsamling i Busan i Sydkorea medverkade också Svenska kyrkan tillsammans med Den norske kirke till att man antog en resolution till stöd för världens urfolk (Telefonsamtal med Kaisa S Schaal, 2013). I samband med antagandet av policydokumentet En flerspråkig kyrka initierade Kyrkostyrelsen en treårig satsning på minoritets- och urfolksfrågor som ska utvärderas 2015. Inom ramen för satsningen har Kyrkokansliet i uppdrag att bland annat:

...erbjuda stiftens insatser och mötesplatser som främjar arbetet på andra språk och utvecklar kunskapen om nationella minoriteter, urfolket samer och teckenspråkiga och deras språkliga rättigheter, flerspråkighet i allmänhet, revitalisering, språk- och minoritetslagstiftning, urfolksrättigheter samt som bidrar till teologisk och annan reflektion ur ett minoritets- och urfolksperspektiv (Kyrkokansliet, 2012b, p. 4).

²⁷ Mineralstrategin är nedladdningsbar via: <http://www.regeringen.se/sb/d/17076/a/209657>

Särskild vikt läggs vid att hjälpa stift och församlingar att kartlägga och utveckla det flerspråkiga arbetet bland barn och unga, inom själavården och diakonin. Ett pilotprojekt i detta syfte ska genomföras i samarbete med några utvalda stift. Man ska också samordna och genomföra ”insatser som stärker och utvecklar språkkunskaper och andra utbildnings- och rekryteringsinsatser som behövs i det flerspråkiga arbetet” och ”synliggör det flerspråkiga arbetet och ökar språkliga minoriteters delaktighet och inflytande i Svenska kyrkan” (Kyrkokansliet, 2012b, p. 4).

2.2. ILO-konvention 169 och frågan om dess svenska ratificering

International Labour Organisation, förkortat ILO, är ett av FN:s fackorgan med säte i Genève och med uppgift att bevaka arbetslivs- och diskrimineringsfrågor. Av den anledningen har man i många år bevakat urfolkens villkor. Konvention 169 om urfolks rättigheter innehåller bestämmelser avsedda att skydda urfolken (International Labour Organisation, 1989). Regeringarna i de länder som har ratificerat konventionen ska samråda med urfolken om hur de i största möjliga mån ska kunna bestämma över sin utveckling. Staterna ska inte bara motverka diskriminering utan också utforma insatser som främjar deras utveckling ekonomiskt, socialt och kulturellt. Särskild vikt läggs vid urfolkens rätt till den mark de under lång tid har brukat och bebott (Heurgren, 1999, p. 13). Konventionens artikel 1 säger att den är tillämplig på:

- (a) stamfolk i självstyrande länder, vilkas sociala, kulturella och ekonomiska förhållanden skiljer dem från andra grupper av den nationella gemenskapen och vilkas ställning helt eller delvis regleras av deras egna sedvänjor eller traditioner eller genom särskild lagstiftning;
- (b) folk i självstyrande länder, vilka betraktas som ursprungsfolk på grund av att de härstammar från folkgrupper som bodde i landet eller ett geografiskt område som landet tillhör, vid tiden för erövring eller kolonisation eller fastställande av nuvarande statsgränser och vilka, oavsett rättslig ställning, har en del eller alla sina egna sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner (Heurgren, 1999, p. 81).

Därmed definieras ett urfolk alltså inte som ett folk som i någon mening ”var där först” utan som ett folk som har bebott ett område som har erövrats och koloniserats. Norge var den första stat som ratificerade konventionen. Sverige har ännu inte gjort det, på grund av vad konventionen säger om urfolkens rätt till självbestämmande över sina egna landområden och deras naturresurser.

I en statlig utredning, *Samerna – ett ursprungsfolk i Sverige. Frågan om Sveriges anslutning till ILO:s konvention nr 169*, SOU 1999:25,²⁸ har Sveriges möjligheter att ansluta sig till konventionen utretts. Till utredare utsågs f.d. landshövdingen Sven Heurgren, som i sitt slutbetänkande konstaterade att det krävs betydande åtgärder för att Sverige ska kunna uppfylla de krav som konventionen ställer. Framför allt gäller det samernas nyttjanderätt till mark som de sedan lång tid brukar ensamma eller tillsammans med andra samt rätt till inflytande över dess användning och exploatering. Dels är inte gränserna för de marker som rennäringen tar i anspråk tillräckligt väl avgränsade, och dels saknar samerna inflytande över förändringar i

²⁸ Utredningens betänkande är nedladdningsbart via: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/12151>

markanvändning. Huruvida samerna kan anses vara ägare till någon mark alls i norra Sverige har endast prövats i några få fall (Heurgren, 1999, pp. 15-18). Det största hindret för en svensk ratificering anser Heurgren vara den konfliktfyllda situationen i norr mellan samer och markägare till följd av den långvariga jordbrukskolonisationen. Han menar att man kan välja två sätt att möta konventionens krav; ratificera nu och vidta åtgärder efter hand – vilket Norge har gjort – eller avvakta med att ratificera tills man har undanröjt ett antal större hinder. Heurgren förespråkar det senare (Heurgren, 1999, pp. 254-257).

Intressant är att Heurgren anser att ”den svenska regleringen om vilka samer som har rätt att utöva renskötselrätten inte strider mot konventionen. Om samerna skulle begära en ändring av dessa regler bör detta dock övervägas i enlighet med vad konventionen anger om att varje stat, inom ramen för den definition som ges av ursprungsfolk i artikel 1 och i samråd med ursprungsfolket, närmare får bestämma vilken grupp personer som konventionens bestämmelser skall tillämpas på”.²⁹ Detta beroende på att konventionen inte ger ”någon direkt ledning om vilken personkrets som avses när konventionen talar om de ’berörda folkens’ rätt till mark...” Det är upp till varje stat att i samråd med det berörda urfolket bestämma närmare vilken grupp av personer som konventionens bestämmelser ska tillämpas på. Eftersom det enligt svensk lag krävs medlemskap i en sameby för att få utöva den bruksrätt till mark och vatten som tillkommer samerna begränsas rätten till cirka 2 500 personer (Heurgren, 1999, pp. 113-115). Heurgren anger också det totala antalet samer i Sverige till cirka 17 000 (Heurgren, 1999, p. 14).

Frågan om vad ett urfolk är har bärighet på förståelsen av det folk som kyrkan söker försoning med, liksom hur man kan tänka kring urfolksrättigheter. Detta är intressant att ta med in i nästa kapitel där jag diskuterar samisk identitet.

²⁹ Se sidan 20 under rubriken Segregering och assimilering.

3. Den samiska identiteten

I detta kapitel undersöker jag samisk identitet. Jag uppfattar det som viktigt att man frågar sig vilka samerna är innan man börjar diskutera försoningen. Jag inleder med en kort beskrivning av samerna som folk och avslutar med att erbjuda en egen definition av vem som kan anses vara same. Jag vill understryka att definitionen är hypotetisk och att det inte ska uppfattas som att jag tar mig rätten att avgöra frågan.

3.1. Samerna, ett urfolk i Norden

En informationsskrift utgiven av Sametinget och Regeringskansliet med titeln *Samer – ett ursprungsfolk i Sverige* presenterar samerna på detta sätt:

Samerna har sedan urminnes tider levt i ett område som i dag sträcker sig över fyra länder. Det består av Kolahalvön i Ryssland, nordligaste Finland, norra Norges kust- och inland och delar av Sverige från Idre i söder och norrut. Detta område kallas Sápmi (Sameland). Ursprungligen har samernas traditionella bosättningsområde varit större, men de har stegvis trängts undan (Sametinget, 2009, p. 4).

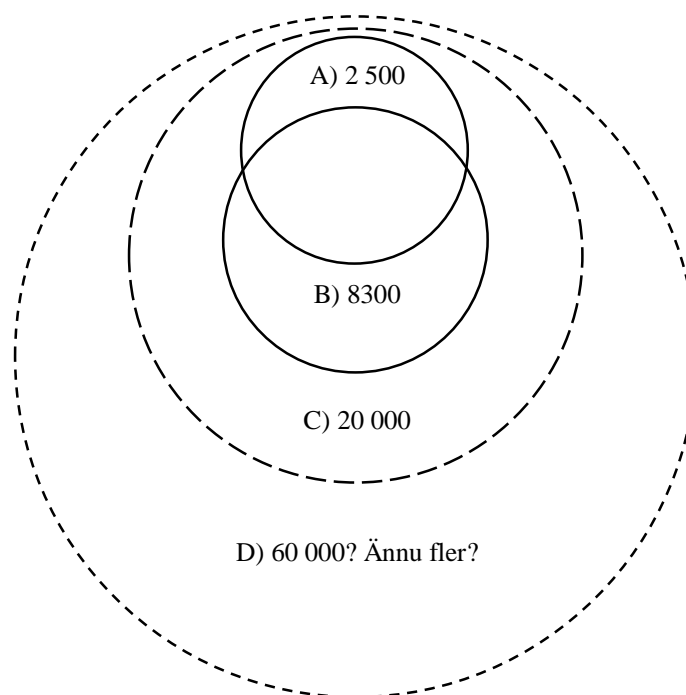
Var de första bosättarna i det vi idag kallar Sápmi kom ifrån vet vi inte, men de äldsta bosättningarna ger en indikation om att en invandring till norra Norrland har skett norrifrån och västerifrån, alltså från den norska kusten. På svensk sida återfinns den äldsta boplatsen utanför Arjeplog, vid en sjö som för 9 800 år sedan var av stor vikt. Av fynden kan man se att vildren utgjorde ett viktigt viltbråd. Fynd av betydligt senare datum visar hur fångst samhällena har övergått till renskötsel samhällena (Sametinget, 2009, pp. 12-13). Närvaron av en mänsklig kultur i de nordligaste delarna av Norge, Sverige, Finland och Ryssland går alltså tillbaka till tiden för den senaste istidens slutskede. Sveriges riksdag erkände samernas ställning som urfolk 1977 och samiska är erkänt som minoritetsspråk sedan år 2000 (Nationalencyklopedin, 2013a).

Från tidigt 1900-tal började samerna att organisera sig i lokala sameföreningar, och efter Andra världskriget växte större organisationer fram i de olika länderna samt internationellt för att ta tillvara samernas intressen gentemot staterna och jordbrukskolonisationen. Mellan åren 1917 och 1921 hölls stora samiska landsmöten för att försöka organisera samerna. I Sverige är de största samiska organisationerna Same Ätnam, Svenska Samernas Riksförbund, Renägarförbundet och Landsförbundet Svenska Samer. Det

samiska ungdomsförbundet heter Sáminuorra. En orsak till att det finns flera olika sameorganisationer är att vissa bevakar främst rennäringens intressen medan andra är öppna för alla samer. Liknande organisationer finns i Norge men däremot inte i Finland. Samerna i Ryssland är organiserade i Kola sameförening. Sedan 1952 finns ett nordiskt Sameråd som sedan 1992 även har ryska samer som medlemmar. Internationellt samarbetar samernas organisationer med andra urfolk (Nationalencyklopedin, 2013b). Idag har samerna i de nordiska länderna egna folkvalda församlingar, i Sverige och Norge kallade Sameting, i Finland Sameparlamentet. Det svenska Sametinget inrättades 1993 och är både folkvalt organ för samerna och en statlig myndighet som lyder under Landsbyggsdepartementet. Sametinget hanterar samiska skol-, språk- och kulturfrågor samt fördelar den statliga rovdjursersättningen (Sametinget, 2009, p. 63). Sameflaggan antogs 1986 av Nordiska Samerådet. Cirkeln i rött och blått symboliserar solen och månen medan de andra färgerna är hämtade från den samiska dräkten. Flaggdag är bland annat samernas nationaldag, den sjätte februari, som firas till minne av det första samiska landsmötet 1917 (Nationalencyklopedin, 2013a).

De officiella siffrorna på antalet samer i världen varierar mellan cirka 70 000 och 100 000 personer. Nationalencyklopedin anger att cirka 60 000 samer finns i Norge, 36 000 samer bor i Sverige, 10 000 bor i Finland och 2000 i Ryssland, alltså totalt 110 000 personer (Nationalencyklopedin, 2013a). Det officiella antalet samer i Sverige anges annars oftast till 20 000 personer, en siffra som härrör från en statlig utredning från 1975. Med hjälp av renlängderna (registret över renägande och renskötande samer) kom man fram till att antalet samer som var sysselsatta inom rennäringen uppgick till 2 400 personer. Med hjälp av kyrkobokföringen från 1925 och framåt fann man 13 000 icke renskötande samer som man uppskattade till 85 % av alla icke renskötande samer i landet. Således kom man fram till antalet 17 000 samer i Sverige 1975, och beräknade utifrån den att det år 2 000 skulle finnas 20 000 samer. Innan denna utredning var den officiella siffran 10 000 samer. Sedan Sametingets instiftande 1993 finns även röstlängden för sametingsvalet att tillgå. Kombinerar man denna och renlängden samt lägger till barn, föräldrar och syskon får man en siffra på cirka 50 000. Eftersom många samer inte ingår i vare sig röstlängd eller renlängd – barn får exempelvis inte rösta i sametingsvalet – kan man gissa på kanske 70 000 samer i Sverige (Samiskt informationscentrums webb, 2013). Ställt mot att det totala antalet samer i världen officiellt uppges till mellan 70 000 och 100 000 blir detta mycket märkligt. Att siffrorna är underskattade är tydligt.

Figur 1. Antalet samer i Sverige

- A) Antalet renskötande samer i Sverige är cirka 2 500 personer. Detta är en ganska säker siffra, då det är hårt reglerat i lag vem som får arbeta med renskötsel. Den är förbehållen medlemmar i de 51 samebyarna.
- B) Antalet röstberättigade i det svenska Sametingets röstlängd uppgick till 8322 personer inför valet i maj 2013. Detta är en säker siffra då antalet framgår av röstlängden.
- C) Det officiella antalet samer i Sverige beräknades 1975 till att vara cirka 20 000 år 2000. Denna siffra är starkt ifrågasatt, och de flesta forskare anser att det verkliga antalet kan vara två till tre gånger fler. Beräkningen har utgått från renägande samer och deras släkter.
- D) Det verkliga antalet samer i Sverige är okänt. I de flesta länder med erkända urfolk bygger antalet på självidentifiering och självskattning, dvs. att folkgruppen själva får uppskatta hur många de är utifrån hur många som själva anmäler sig som tillhöriga. Så sker exempelvis med Australiens urfolk aboriginerna.

Hur många samer det finns är en fråga med stor politisk betydelse. Samerna är erkända som ett urfolk, men om man inte vet vilka de är så vet man heller inte vilka som omfattas av de rättigheter som följer med denna status.

3.2. Samiska identitetskriterier

Hur definierar man då vem som tillhör ett visst folk? Det är naturligtvis inte enkelt, men för sakens skull behöver vi göra ett försök här. Den definition man oftast möter och som utgör grund för registrering i det svenska Sametingets röstlängd är att man dels själv ska anse sig vara same (självidentifiering) samt att man själv talar samiska i hemmet eller har en förälder eller far- eller morförälder som har talat samiska i hemmet (Sametingets webb, 2013). Vad jag försöker göra här är att ställa upp ett antal samiska identitetskriterier, såväl objektiva (yttre)

som subjektiva (inre). De är; rennäringen, språket, släktskap, samhörighet med landområdet och självidentifiering. Tre av kriterierna, rennäringen, språket och landområdet, är hämtade ur en artikel av den samiske professorn Israel Ruong i tidskriften Nord-Nytt nr 11 från 1985 (Ruong, 1981). Två av dem, släktskap och självidentifiering, är hämtade ur en intervju (Intervju med Hedda, 2013) respektive ur ILO-konvention 169. Därefter redovisas ett antal samiska organisationers syn på identitet och tillhörighet för att ge en bild av vilka olika synsätt och ingångar till samisk identitet och tillhörighet som kan finnas bland samer. Till sist väger jag samman dem och söker ett möjligt svar på frågan vem som är same.

Rennäringen är det mest uppenbara men också det mest begränsande kriteriet. Renskötseln förknippas så starkt med samerna att man idag ofta sätter likhetstecken mellan same och renägare eller renskötare. Att det är så beror på att man i tidigt 1900-tal skapade en sådan stereotyp. Historiskt har samerna livnärt sig på många andra näringar. Även idag har de flesta samer andra yrken. Av dessa skäl kan rennäringen inte ensidigt gälla som kriterium. Som ovan sagt är enbart cirka 2 500 personer sysselsatta inom rennäringen. Samtidigt ska rennäringens betydelse som kulturbevarande institution inte underskattas. En kultur hör samman med ett sätt att leva. De samer som har haft liknande försörjning som bönderna har snabbare förlorat sin samiska identitet. Rennäringen är en specifikt samisk näringsgren. Rennäringen gäller här som ett objektvt kriterium.

Språket är det kanske viktigaste redskapet för att hålla en kultur och en etnisk identitet vid liv. Israel Ruong skriver:

Ett folks språk är ett av de viktigaste elementen i dess kultur. Ett fasthållande vid sitt modersmål är ett tecken på att man vill värna om sin etniska identitet. Stora delar av samefolket har släppt sitt modersmål och talar finska, norska eller svenska. Den språkliga denationaliseringen... har gjort att stora delar av samefolket har förlorat sin etniska identitet. Det gäller framför allt en stor del av den samiska befolkningen i väster, ett resultat, inte minst av den kända förnorskningspolitiken under 1800-talet (Ruong, 1981, p. 26).

Idag uppskattas det att cirka 20 000 personer totalt talar någon form av samiska, och av dem talar 85 procent nordsamiska (Sametinget, 2009, p. 50). Många samer har förlorat sitt språk på grund av assimilering, men det förefaller rimligt att den som vill bejaka sin samiska identitet visar intresse för språket eftersom ett språk är en så central del av den etniska identiteten hos alla folk. Språket är ett objektvt kriterium eftersom man antingen kan eller inte kan tala samiska.

Släktskap är ett ganska uppenbart identitetskriterium eftersom man kan förutsätta att medlemmarna i ett folk är släkt med varandra. Därmed borde man kunna definiera sig som same om man genom släktforskning kan konstatera detta. Problemet här är att man kan vara same genom blodsband men ändå inte identifiera sig som same på något annat sätt. Dessutom kan en person som adopteras in i en samisk familj räknas som same om adoptivföräldrarna är registrerade i Sametingets röstlängd, medan någon som kan påvisa släktskap men inte uppfyller språkkriteriet utestängs. På grund av ingiften är också det antal människor som har samiskt påbrå långt fler än vad de officiella siffrorna på antalet samer anger. Samer jag har talat med har också sagt sig veta att det totala antalet samer i Sverige är mycket större än 20 000 (Intervju med Hedda, 2013). Återigen inträder frågan vem som ska räknas in – hur starkt samiskt påbrå ska man ha? Att ensidigt betona släktskap kan också i förlängningen leda till resonemang om blod och ras på ett sätt som i nutiden känns obehagligt.

Samhörighet med landområdet är centralt för samisk kultur och identitet ur alla aspekter, inte minst andligt. Prästen Bierna Bientie skriver om detta i en artikel med titeln *Det er landet som eier folket*. Ägandet går alltså åt andra hållet i samiskt tänkande. Människan tillhör miljön, inte tvärtom. Allt är skapat och allt hör samman. Den traditionella samiska livsgemenskap som kallas siida (nordsamiska) eller sijte (sydsamiska) bestod av en grupp människor och det landområde de nyttjade för sin överlevnad. Deras rätt till området betraktades dock uteslutande som en bruksrätt och inte som en äganderätt (Bientie, 2003b, pp. 23-25). Rätten till ett eget land är fundamental inte bara för samerna men för alla folk. Men som ovan sagts ligger det i själva definitionen av ett urfolk att den rätten har berövats dem. Åre, för svensken i gemen en välkänd vintersportort, utgör ett bra exempel på hur samerna har trängts undan av exploatering och ny infrastruktur. Åreskutan och området runtomkring har varit renbetesområde fram till turismens framväxt under 1900-talet (Ljungdahl, 2013, pp. 13-15). Jag räknar samhörigheten med landområdet som ett subjektivt kriterium, då jag med samhörighet menar mer än att bo där eller få sin utkomst därifrån.

Självidentifiering, ett kriterium som Sametingen i Sverige och Norge använder sig av, är centralt i ILO-konventionen om urfolks rättigheter. Där står i artikel 1, paragraf 2:

2 Identifiering av sig själv som ursprungsfolk eller stamfolk skall anses som ett grundläggande kriterium för att fastställa de grupper på vilka bestämmelserna i denna konvention äger tillämpning (Heurgren, 1999, p. 81).

Svagheten med detta kriterium är att vem som helst rent hypotetiskt skulle kunna göra anspråk på att vara same.

3.3. Några samiska organisationers syn på identitet och tillhörighet

Vid en snabb översikt över några samiska organisationers syften enligt vad som framgår av deras webbsidor är det Svenska Samernas Riksförbund, en sammanslutning av ett flertal samebyar och lokala sameföreningar, som starkast hävdar samernas rätt till sitt traditionella landområde. I SSR:s vision ingår att man vill företräda samebyarna och verka för att ”samernas behov av att kunna nyttja land och vatten för försörjning är överordnat andras – såväl statliga som enskilda – intressen”. Man vill ha ”ett samiskt självbestämmande där samebyarna har ansvar för förvaltningen av rennäringens produktionsresurser”, samt ”en levande samisk landsbygd med ett väl utvecklat och mångsidigt samiskt näringsliv byggt på det nära sambandet mellan näringen, miljön och kulturen”. SSR bildades i Jokkmokk 1950 och presenterar sig som ”en politisk obunden intresseorganisation för rennäringen och samiska näringslivs- och samhällsfrågor. Organisationens syfte är att tillvarata och främja de svenska samernas ekonomiska, sociala, rättsliga, administrativa och kulturella intressen med särskild hänsyn till renskötseln och dess binäringars fortbestånd och sunda utveckling”. Här ligger alltså tyngdpunkten vid rennäringens behov, även om man vill att det samiska näringslivet ska breddas. SSR:s bildande går tillbaka på de samiska landsmöten som hölls från början av 1900-talet och framåt. En av dess första ordförande var professor Israel Ruong. SSR:s webbsida anger att man måste vara same och vara eller ha varit aktiv inom renskötseln eller medlems make, maka eller barn för att kunna vara medlem i en sameby. Man understryker att rennäringens lag inte ger någon definition av vem som är same och att det vid behov är samebyn själv som bedömer om en person är same eller inte (SSR, 2013).

Riksorganisationen Same Ätnam bildades 1945 och har som övergripande mål att ”den samiska kampen inte skall föra samer mot samer” utan att ”alla samer ska ges samma möjligheter till rättsligt, ekonomiskt, socialt och kulturellt lika värde”. Man vill därför verka som samordnande organ för Sveriges olika sameföreningar, tillvarata deras intressen och hjälpa dem med resurser för språk- och kulturbevarande verksamhet. Vad gäller de samiska näringarna lägger Same Ätnam stor vikt vid såväl hantverket som det samiska yrkesfisket, jakten, samiskt skogs- och fjälljordbruk samt rennäringen. Same Ätnam har alltså ett brett synsätt där man inte

vill att samerna ska strida inbördes och att hänsyn ska tas till samtliga samiska näringar (RSÄ, 2012).

Landspartiet Svenska Samer säger sig kämpa för att alla samer ska ha samma rättigheter, specifikt rätten till nyttjande av mark och vatten i norra Sverige. Denna rätt, som vilar på urminnes hävd, är idag förbehållen samebyarna. Därtill vill man att kriterierna för rösträtt till Sametinget ska ändras så att släktskap och inte språk ska vara avgörande. Detta menar man skulle göra så att fler skulle kunna upptas i röstlängden. Man vill ha ”ett samhälle där alla samer har rätt till sin samiska identitet”, där individen ”har rätt att identifiera sig själv på sina egna villkor, utan att känna sig mindervärdig i förhållande till andra samer”. Därför vill man också ”förändra negativa attityder och få samer att känna stolthet och styrka, oavsett var man bor och vad man jobbar med”. Landspartiet Svenska Samer reagerar också starkt mot den svenska regeringens planer på att starkt utöka gruvnäringen i norr. Gruvdriften ses som ett svårt hot mot såväl miljö, hälsa och livsmedel. ”Kortsiktiga arbetstillfällen idag sker på bekostnad av värdefull renbetesmark, fiske, jakt och kulturmiljöer” skriver man. Partiet slår också vakt om rätten till hemspråkundervisning på samiska samt att Sametinget som institution ska söka en större inre enighet (LpSS, 2013). Utifrån vad dessa organisationer säger om sig själva och sina syften och med tillägg av Sametingets kriterier för registrering i dess röstlängd kan vi urskilja några olika positioner vad gäller samisk identitet:

1. att vara same är i första hand att arbeta med renskötsel och för rennäringen och dess binäringars skull bör dessas behov av land och vatten väga mer än alla andra hänsyn, statliga såväl som privata,
2. att vara same är mer än att vara renskötare eller renägare och det finns fler traditionella näringar som är lika viktiga,
3. att vara same är betrakta sig som same och vara av samisk släkt, och med detta följer delaktighet i en gemensam rätt till landområdet oavsett var man bor eller arbetar med, eller
4. att vara same är att betrakta sig som same och själv tala samiska eller ha haft en äldre släkting som har talat samiska.

Vi ser här för det första en grundläggande skillnad mellan renskötande och icke renskötande samer. Det talas om ”negativa attityder” gentemot dem som inte uppfyller en syn på samer som renskötare. Landområdet är viktigt för alla, men man är följaktligen inte överens om vem som har rätt till det.

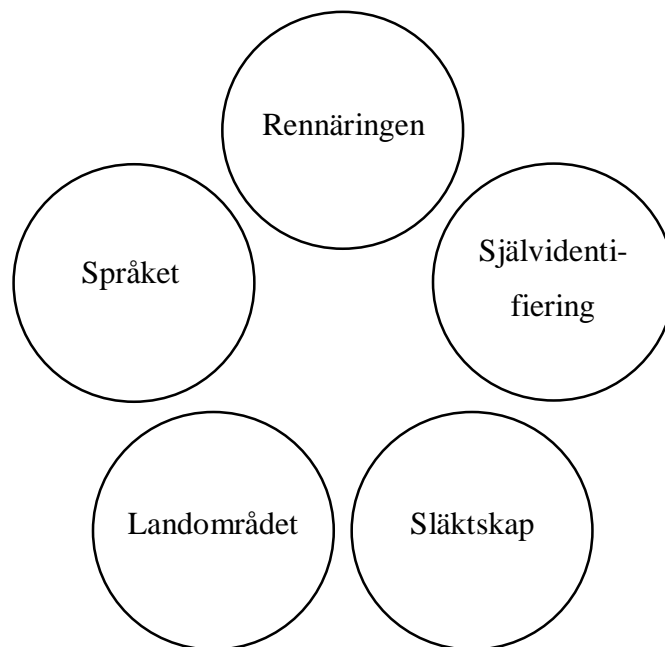
3.4. Vem är same?

Identitet är komplext, och att sätta upp kriterier för en etnisk identitet är inte enkelt. Ett enskilt kriterium kan vara sårbart medan varje ytterligare ”krav” stänger ut ett antal människor från identiteten. Frågan om vem som är same har bärighet på två olika sätt:

- dels för att den som kan göra anspråk på samisk identitet också kan göra anspråk på medbestämmande över det samiska området – även om utredningen kring en svensk anslutning till ILO-konventionen konstaterar att den ordning som råder i Sverige där denna rätt förbehålls medlemmar i samebyarna inte strider mot konventionen, och
- dels för att ju fler som kan anses som samer, desto starkare samhällspolitisk kraft kan samerna som kollektiv utgöra – och omvänt, ju färre samerna är, desto svagare är de som samhällspolitisk kraft.

För att nu diskutera vem som är same behöver kriterierna ställas i relation till de samiska organisationernas respektive syn.

Figur 2. Vem är same?

Rennäringen omfattar enbart cirka 2 500 personer och fungerar därmed inte särskilt väl som kriterium. Självidentifiering är det öppnaste kriteriet, men behöver kombineras med ett annat.

Det är tydligt att rennäringen som det mest begränsande kriteriet står mot självidentifieringen som det mest inkluderande och öppna. Ska man med ett öppet sinne diskutera samisk identitet är det därför rimligt att börja i det mest inkluderande och sedan diskutera möjliga kombinationer. Sametingets betoning av språket utestänger dem som inte har tillgång till det. Landspartiet Svenska Samers betoning av släktskap vidgar definitionen och släpper därmed in flera. I mina ögon bottenar dock frågan om vem som är same i individens fråga till sig själv; Vem vill jag vara? Det som är normativt i ett samhälle för att det är en egenskap som tillskrivs majoriteten blir aldrig en fråga om ställningstagande eftersom det aldrig blir kontroversiellt. Att vara same kan, liksom att ha någon annan identitet som kan anses avvika från normen, vara mycket kontroversiellt. Den assimilering som samerna har utsatts för har gjort att många har lärt sig att det samiska är dåligt och icke önskvärt. Av det skälet kan enbart självidentifiering som kriterium bli problematiskt eftersom många som ur andra perspektiv såsom släktskap rent objektivt är samer inte ger sig tillkänna som samer. Men om inte den inre viljan att vara same finns hos en individ spelar inga andra yttre kriterier någon roll. Man kan inte utifrån tillskriva en människa en icke önskad identitet av det enkla skälet att det var just vad assimileringen gick ut på – att påtvinga människor en ej önskvärd identitet. Det förefaller dock rimligt att självidentifiering kombineras med något annat kriterium. Rennäringen som kriterium fungerar inte eftersom det är alltför begränsande. ILO-konvention 169 stadgar att ett urfolk per definition har bevarat något av sin kulturella, sociala och ekonomiska särart. Därför är det inte orimligt att åtminstone se ett aktivt intresse för det samiska arvet som ett kriterium – det må vara att vilja lära sig språket. Som same skulle då den kunna betraktas som a) själv betraktar sig som same, och b) visar en vilja att utveckla sitt samiska arv. Jag menar här att vilket ytterligare kriterium som läggs till självidentifieringen beror på vad individen väljer att utveckla. Det är min erfarenhet att det främst är språket man försöker att återerövra.

4. Försoning och rättvisa

I detta kapitel ska jag utforska olika former av rättvisa och diskutera vilken form som förefaller ligga till grund för försoningsprocessen mellan kyrkan och samerna.

4.1. Olika sätt att se på rättvisa

I samband med försoningsarbete kan man utgå från olika sätt att se på rättvisa. De begrepp jag kommer att beröra här är *transitional justice*, *retributive justice*, *restorative justice*, *structural justice*, *restitutive justice* och *distributive justice*. Jag förklarar dem kort nedan. Jag utgår här ifrån de engelska begreppen eftersom de är vedertagna begrepp, men översätter dem till svenska och använder de svenska begreppen i resten av min text.

Transitional justice eller övergångsrättvisa³⁰ handlar om ett samhälles övergång (transition) från exempelvis krig till fred eller diktatur till demokrati och hanterar grova brott mot mänskligheten. En sådan process sker på nationellt plan och inbegriper lagförande av förbrytare, kompensation till offren, samhälleliga reformer och kartläggningar av vad som har skett. Det sistnämnda kan ske genom att man tillsätter en sanningskommission. Det kan också förekomma att man skapar minnesmärken över det som har hänt för att hjälpa människor att inte glömma sin historia. Övergångsrättvisan ser staten som huvudansvarig för att man gör upp med historien, garanterar att det som har hänt inte upprepas och att samhällsstrukturer som möjliggjorde övergreppen reformeras. Den har som mål att slå vakt om offrens rättigheter, skapa tillit till samhällets institutioner och se till att de krav som ställs på en rättsstat uppfylls (International Center for Transitional Justice, 2013a)³¹.

Restorative justice eller återupprättande rättvisa bygger på att brott skadar såväl offer som förövare och samhällen. Målet är förövarens återanpassning, offrets läkande och samhällets förändring. Under en medlares handledning talar offer och förövare om vad som har hänt och vad som måste göras för att i största möjliga mån återställa den skada som brottet har orsakat. De direkt inblandades närstående och även närsamhället kan kopplas in i processen i

³⁰ Man kan på svenska även tala om transitionell rättvisa, men innebörden är densamma.

³¹ International Center for Transitional Justice är en internationell organisation som samverkar med stater och samhällen för att hantera svåra brott mot mänskligheten och skapa tillit till myndigheternas förmåga att värna om mänskliga rättigheter.

egenskap av sekundäroffer. Regelrätta bestraffningar får ofta underordnad betydelse då målsättningen är att förövaren ska rehabiliteras (Prison Fellowship International, 2013).³²

Retributive justice eller vedergällande rättvisa är den typ av rättvisa som ligger till grund för den sedvanliga rättsskipningen. Den betraktar brottet som ett brott mot lagen och staten som offer. Rättsprocessen sker med staten och förövaren som motparter och offrets behov finns i periferin. Parterna i rättsprocessen är staten och förövaren, och målet är att bestraffa förövaren på ett sätt som står i proportion till brottet (Beyond Intractability, 2013).³³

Restitutive justice, ungefär ersättningsrättvisa, är detsamma som att kompensera offer för övergrepp genom ekonomisk ersättning. *Structural justice* eller strukturell rättvisa handlar om att förändra samhällsstrukturer som möjliggör orättvisor. Att omfördela makt och ekonomiska resurser kallas *distributive justice*, distributiv rättvisa. *Punitive justice*, det vill säga bestraffande rättvisa, bygger som namnet säger på att de som är skyldiga till övergrepp ska bestraffas (Johnsen, 2013, pp. 19-20).

Försoningsprocesser bygger sällan på ett enda av dessa koncept utan är kombinationer av flera. Att ersätta offer för den skada de har orsakats, att förändra maktstrukturer eller omfördela ekonomiska resurser är alla relevanta och återkommer också i nästa avsnitt där jag redogör för olika element i en sådan process. Därför kommer jag nu att jämföra övergångsrättvisa med återupprättande rättvisa, eftersom jag ser dem som huvudalternativ för en nationell process för att hantera orättvisor och övergrepp.

Övergångsrättvisan har uppstått i samband med demokratiseringsprocesser i Latinamerika och Östeuropa under 1980- och 1990-talen där man ville hantera tidigare regimers övergrepp på ett sätt som inte störde de pågående politiska förändringarna. Övergångsrättvisan har alltså uppstått ur behovet av att föra samhällen från diktatur till demokrati. Den inbegriper lagförande och bestraffning av framför allt de högsta ansvariga. Man inrättar ofta sanningskommissioner som ska undersöka vilka övergrepp som har begåtts och avlämna rapport om detta. Det är staten som ses som huvudansvarig för processen, och syftet är att skapa säkerhet och trygghet (International Center for Transitional Justice, 2013b). Den återupprättande rättvisan, å andra sidan, har uppstått inom kriminalvården som ett sätt att stärka offren och rehabilitera förövarna i samband med brott. Den bygger på medling snarare än rättsprocesser och fungerar ofta som komplement till det vedertagna rättssystemet. Man

³² Prison Fellowship International är en kristen non-government organisation som förenar frihetsberövade och före detta frihetsberövade som samarbetar med FN kring brottsförebyggande och straffrättsliga frågor.

³³ Beyond Intractability är en resurs för konflikthantering som är resultatet av ett forskningsprojekt genom Conflict Information Consortium vid University of Colorado.

inkluderar alla som har ett intresse i det som har skett, och det är främst parterna själva och det omgivande samhället som tar ansvar för processen. Syftet är att i första hand läka förstörda relationer (Prison Fellowship International, 2013). Det ska sägas att övergångsrättvisan och den återupprättande rättvisan har mycket gemensamt. Flera av elementen i en process som bygger på övergångsrättvisa går igen i en process som bygger på återupprättande rättvisa. Den stora skillnaden ligger i hur man ser på bestraffningar. I fallet med försoningsprocessen mellan kyrkan och samerna finns det inte någon ansvarig person som kan lagföras. Likaså har den återupprättande rättvisan ett större fokus på att man även efter en konflikt ska kunna leva i fredlig samexistens. Därför anför jag den som lämpligast att utgå ifrån, och fördjupar mig därför ytterligare i dess bärande principer och i hur man arbetar utifrån den återupprättande rättvisan.

4.2. En återupprättande syn på rättvisa

Återupprättande rättvisa är ett sätt att skipa rättvisa efter ett brott, som bygger på ett aktivt deltagande från både offrets och förövarens sida. Fokus är på offret och vad förövaren behöver göra för att reparera den skada som brottet har orsakat. Metoderna och teorin bakom har utvecklats inom kriminalvården, men har också kommit att användas i samband med försoningsprocesser som den i Sydafrika efter apartheid (Prison Fellowship International, 2013). Metoden bygger på fyra hörnstenar: möte, gottgörelse, återintegrering och inkludering av alla parter i rättsprocessen. Mötena kan ta formen av medling mellan en enskild förövare och ett enskilt offer eller möten i en vidare krets av deras närstående och representanter för samhället. Målet är att parterna under ledning av en medlare ska uppmuntras till dialog och gemensam problemlösning. Till skillnad från en domstolsprocess är deltagandet frivilligt. Till gottgörelser räknas att be om ursäkt, förändra sitt (förövarens) beteende, kompensation och generositet. Det sistnämnda avser att göra mer än vad som anses rättvist eller skäligt. Eftersom det är fler än det direkta offret som har tagit skada av brottet kan flera också anses berättigade till kompensation. Som sekundäroffer räknas i första hand offrets närstående, i andra hand närsamhället och i sista hand samhället i stort. När det inte är möjligt att utkräva kompensation kan andra påföljder, såsom samhällsservice, komma ifråga. För återintegreringen krävs att man försäkras om de inblandades säkerhet och bistår förövaren materiellt, moraliskt och andligt så att vederbörande kan rehabiliteras. Inkludering av alla berörda parter är den fjärde hörnstenen och innebär att alla som berörs av vad som har hänt, såväl direkt som indirekt, ska involveras i den återupprättande processen (Van Ness & Strong, 2010, pp. 63-137). Kyrkorna i Norden är

enligt denna logik en förövarpart som behöver rehabiliteras och samerna är offerparten som måste återupprättas och få sin värdighet tillbaka.

Den återupprättande rättvisan bygger på ett samhällsperspektiv på rättvisa. Man går bortom de direkta offren och de direkta förövarna och söker inbegripa personer och aktörer

som är berörda i andra och tredje hand. I överförd bemärkelse skulle försoningen mellan kyrkan och samerna påverka och inbegripa fler än enbart Svenska kyrkan som samfund och samerna som folk. Eftersom kyrkan var en del av staten när övergreppen begicks,

Grundprinciper för återupprättande rättvisa:

- Brott är först och främst brott mot mänskliga relationer.
- Offer och förövare ska mötas för att offret ska kunna få ett erkännande och berätta hur brottet har drabbat vederbörande.
- Förövaren ska gottgöra offret så långt det är möjligt.
- Alla som har ett intresse i det som har skett ska inkluderas i processen för att tillsammans diskutera hur man ska komma tillrätta med situationen.
- I förlängningen innebär återupprättande rättvisa att samhällen blir mer harmoniska eftersom människor själva får ta ansvar för att lösa gemensamma problem.

berörs även staten. Försoning mellan kyrkan och samerna blir därmed oundvikligen politisk. Samers relationer till andra samer och deras relationer till den övriga befolkningen påverkas, vilket gör att även de dras in. Utredningen Samiska frågor i Svenska kyrkan föreslog att kyrkan ska försöka medla i de konflikter som samerna är indragna i, såväl konflikter inom det samiska folket som mellan samerna och majoritetsbefolkningen och andra som har intressen i markanvändningen i norra Sverige.

Det finns många olika sätt att se på begreppet återupprättande rättvisa, men de utgår generellt från endera av tre synsätt. Det första är att betona *mötet*; man betraktar enbart sådana processer som återupprättande som innebär att offret, förövaren och andra berörda parter faktiskt möts och deltar aktivt. Det andra synsättet betonar *reparationen*; här ser man reparationen som det viktigaste och kan tänka sig att gå till domstol om ett möte mellan parterna inte kan komma till stånd. Det tredje betonar *transformationen*; här ser man orättvisa som något strukturellt och fokuserar på olika strukturella hinder för att människor ska kunna leva i harmoniska och hälsosamma relationer (Van Ness & Strong, 2010, pp. 41-42). I förlängningen av den återupprättande rättvisan ligger alltså en tanke på samhällets bredare omvandling genom att en vidare krets alltid involveras när man ska hantera en begången orätt. Arbetssättet blir en modell att applicera även i sociala projekt som inte direkt har med brottslighet att göra, i synnerhet utifrån det transformativa synsättet. På så sätt är återupprättande rättvisa också en samhällsideologi och inte enbart en teori om rättvisa eller ett rehabiliteringsprogram.

Försoningsprocessen kan hittills sägas ha handlat om möte och reparation, att kyrkan ska möta samerna och samtala om vad man kan göra för att reparera den skada man har åsamkat dem. Sägastallamat var ett sådant samtal. Om processen också leder till en bredare transformation av kyrka och samhälle återstår att se. Möjligheten finns säkerligen, men beror på villigheten hos alla inblandade parter att åstadkomma den.

4.3. Element i en försoningsprocess

Samen och teologen Tore Johnsen skiljer mellan försoning på fyra olika nivåer. Man kan för det första tala om försoning på en teologisk nivå som handlar om hur Gud har försonat världen med sig själv. För det andra kan man tala om försoning på en allmänmänsklig nivå på tre olika sätt;

- på personnivå, där det är frågan om försoning mellan individer såsom äkta makar, offer och förbrytare,
- på gruppnivå, försoning mellan sociala eller kulturella grupper,
- på politisk nivå där det rör sig om politiskt initierade processer liknande försoningsprocessen i Sydafrika efter apartheidregimens fall.

Dessa tre nivåer, personnivå, gruppnivå och politisk nivå samverkar genom att de ofta förutsätter och legitimerar varandra. Johnsen påpekar att det teologiska språket företrädesvis har varit individorienterat och inte särskilt utvecklat med hänsyn till större offentliga försoningsprocesser. Mycket av den teologiska traditionen har gått direkt från ånger till förlåtelse utan att reflektera över återupprättelsen. Förlåtelsen kan dock aldrig vare sig krävas eller förtjänas. Dess värde ligger i att den ges fritt (Johnsen, 2013, pp. 13-16). Fader Michael Lapsley använder begreppet ”cykelteologi” för den typ av försoning som innebär att offret ska förlåta utan någon form av kompensation för förlust eller smärta. Termen går tillbaka på en anekdot om en person som stjal en annan persons cykel och sedan kommer tillbaka och ber om ursäkt men aldrig lämnar tillbaka cykeln (Lapsley, 2013, pp. 42-43). Johnsen skriver att försoningen som slutligt mål alltid ligger framför oss. ”Teologisk förstått er forsoning en eskatologisk virkelighet i spenningen mellom ‘allerede’ og ‘ennå ikke’”, skriver han. ”Fullkommen forsoning kan ifølge kristen tro erfares først som oppfylt framtidshåp, altså forsoning som endelig mål. Samtidig forteller den kristne tro at Guds rike allerede har brutt in i verden, om enn på en foreløpig og ufullstendig måte.” Ur ett teologiskt perspektiv är försoning

alltså inte bara ett framtidshopp utan också möjlig som enskild händelse och process där Gud är det handlande subjektet och människan deltar i det Gud gör genom sin heliga Ande. Denna process sker inte enbart ”vertikalt” utan även ”horisontellt” och skapar en ny gemensam identitet som kristna där den etniska identiteten är av underordnad betydelse (Johnsen, 2013, pp. 13-28)

Den samiske advokaten Ingar Nikolaisen Kuoljok har utifrån FN:s resolution 60/147 angett sju element i en försoningsprocess (FN, 2006). Det finns flera varianter med fler eller färre element, men FN-resolutionen kan enligt Kuoljok ses som en sammanfattning av rättsläget i internationell rätt med hänsyn till olika folkrättsliga källor. De sju steg Kuoljok anger är:

1. verifiering av faktiska förhållanden och offentliggörande av denna sanningsbild,
2. erkännande av orätt, skuld och ansvar,
3. offentlig beklagan och ursäkt,
4. återupprättande åtgärder,
5. ersättning och kompensation,
6. vilja till förändring och garantier mot upprepning, samt
7. markering av ansvar.

Dessa sju steg har mycket gemensamt med de fyra hörnstenarna i den återupprättande rättvisans metodik. Verifiering av vad som har hänt är grundläggande enligt Kuoljok, och hör samman med erkännande och ursäkt (Kuoljok, 2013, pp. 122-124). I ett föredrag vid ett seminarium om försoning arrangerat av Härnösands stift 1998 betonade den norske samens och prästen Bierna Bientie vikten av att tala sanning om det förgångna. Han hänvisade till övergrepp på barn och metoder för att hjälpa sådana barn för att illustrera vad samerna har utsatts för och hur de ska få upprättelse. Han sade:

Barnet er den svakere part. Overgriperen er den sterkere og har makt til å tvinge igjennom sin vilje. Barnet ingen muligheter til å sette grenser for seg... Barnet trekker til sist den krystallklare konklusjonen: Jeg er dum. Jeg er ingenting verdt. Jeg opplever dette fordi jeg er en idiot. Jeg får det som fortjent... Selvtilliten er minimal. Skammen sitter hardt inne i sinnet (Bientie, 2003a, pp. 10-11).

På motsvarande sätt, menade Bientie, har samerna fått lära sig att det är dåligt att vara same. Därför måste en läkandeprocess påbörjas, vilket är möjligt även om orätten är begången för länge sedan och de ansvariga är döda. Det handlar inte om att förlåta utan om att de samer som

lever idag ska kunna lägga av sig sitt tunga arv. Det kan börja när kyrkan tar avstånd från det som hände då och erkänner att det var fel. ”Slik bryter man den onde sirkelen”, menade Bientie (Bientie, 2003a, pp. 10-12). Därför är det nödvändigt att orätten måste erkännas, och det punkt för punkt. Man behöver kartlägga i detalj vad som har hänt. Om inte förövaren själv kan framträda måste någon som kan företräda förövaren göra detta på dennes vägnar. Erkännandet ska ske offentligt och följas upp med en tydlig vilja till nytänkande och bättring. ”Barnet må få høre og forstå at det var galt, det som skjedde. Og det er et poeng at dette sies av personer som også har myndighet, slik overgriperen sin tid hadde myndighet og makt” (Bientie, 2003a, pp. 15-16). Detta är i enlighet med såväl övergångsrättvisa som återupprättande rättvisa. Sanningssägandet kring det som har skett och att låta offret veta att det man har fått genomlida var fel ger offret upprättelse och är en början till läkeprocessen.

Återupprättande åtgärder ska vidtas som i största möjliga mån återställer situationen till de förhållanden som rådde innan orätten begicks. Kuoljok menar att för urfolkens del innebär detta bland annat återbördande av egendom, återuppbyggnad av språk och kultur samt att förändra maktförhållandena mellan parterna. Som exempel nämner Kuoljok den *Handlingsplan for samisk kirkeliv* som Den norske kirke antog 1990. Där är det uttalande målet att likställa samiskt kyrkoliv med kyrkolivet i övrigt, klargöra kyrkans ansvar för det samiska kyrkolivet samt sätta som mål att åstadkomma samiskt kyrkligt självbestämmande. När det inte går att återställa orätten kommer ersättning och kompensation ifråga. I svåra fall kan ansvaret för orätten markeras genom någon påföljd eller straff. Viktigt är också att förövaren visar en vilja till förändring och ger garantier för att orätten inte upprepas. Det kan bestå i att förändra strukturer som möjliggjorde orättvisorna. Ansvar kan markeras genom straff, men det är inte alltid nödvändigt (Kuoljok, 2013, pp. 127-131). Här handlar det om såväl strukturell som distributiv rättvisa. Tidigare strukturer bryts upp och makt och ekonomi fördelas.

Folkkyrkorna i Sverige och Norge har erkänt sin skuld till det samiska folket. Både den norske kungen och Den norske kirkes Kirkemøte har bett samerna om ursäkt och erkänt delaktighet i övergrepp mot samerna (Kuoljok, 2013, pp. 122-127). För Svenska kyrkans vidkommande har det skett genom regionala försoningsgudstjänster. De gottgörelser som har kommit ifråga hittills under processens gång har i huvudsak handlat om att främja den samiska kulturen och det samiska kyrkolivet på olika sätt. Det pågående forskningsprojektet vid Umeå universitet för att ta fram en vitbok över vad som har försiggått mellan kyrkan och samerna motsvarar att tala sanning och ge en verifierbar bild av vad som har skett. Förövarparten behöver också ge garantier för att orätten inte upprepas, vilket kan ske genom att förändra de strukturer som möjliggjorde orättvisorna.

4.4. Faror och fallgropar i samband med en försoningsprocess

Den återupprättande rättvisan har kritiserats på en rad punkter. Den allvarligaste kritiken är att den misslyckas med att skapa verklig rättvisa eftersom man inte utkräver regelrätta bestraffningar. Medan förespråkarna menar att rättvisa uppnås så länge förövaren gör allt i sin makt för att återställa skadan och offret upplever att gottgörelsen är tillräcklig, menar kritikerna att många förseelser kan korrigeras på detta sätt men att allvarliga brott kräver straff. Skillnaden ligger då i att ett skadligt eller dåligt beteende skiljer sig från brottsligt beteende på så sätt att brott inbegriper avsiktlig fientlighet mot andra människor. En annan kritik säger att den återupprättande rättvisan avviker från grundläggande rättvisepprinciper genom att den privatiserar rättvisan och gör den förhandlingsbar och därmed opålitlig. Samma handling leder inte till samma konsekvens och påföljden står sällan i proportion till brottet (Johnstone, 2007, pp. 602-607). Personligen menar jag att huruvida ansvariga ska lagföras eller inte beror på om de ännu finns i livet samt på allvaret i deras brott.

Den sydafrikanska försoningsprocessen har kritiserats för att den tillät amnesti åt de grövsta förbrytarna mot att de berättade allt, samt att någon verklig kompensation till offren aldrig betalades ut. Den sydafrikanske teologen Tinyiko Maluleke skrev medan processen ännu pågick att även om motiven bakom Sannings- och försoningskommissionens arbete var ädla så fanns det stora risker för besvikelse. Kommissionen var en del av en politisk uppgörelse som placerade ANC vid makten utan att man hade uppnått en militär seger. Nelson Mandela kom ut ur fängelset utan lust för hämnd, och man uppvisade ett fantastiskt ädelmod och enorm storsinnet. En preliminär konstitution hade nästintill placerat försoningen under amnesti för förövarna i prioritet (Maluleke, 1997). En liknande farhåga finns bland samerna i Norden; att det hålls försoningsgudstjänster men sedan inte görs så mycket mer. Vid seminarierna om försoning i Mo i Rana ställde jag frågan om vilka fallgropar som finns i samband med ett försoningsarbete. Den största fallgropen, blev svaret, är att inte göra någonting. En annan fallgrop är att distansera sig och frånskjuta sig ansvar (Seminarieanteckningar, 2013, pp. 7-8). Andra möjliga fallgropar är att bli för ambitiös och försöka knäcka den största nöten först eller att inte kunna inse att man inte kan åstadkomma allt under en livstid. Man måste låta det ta tid. Var och en måste börja hos sig själv och inte tro att man inte kan göra något alls för att man inte är statsminister, biskop eller liknande (Observationslogg B, 2013, p. 11). Michael Lapsley påtalade under seminariet att man i Sydafrika trodde att man skulle kunna reparera på tre år vad som hade tagit trehundra år att ställa till med, vilket i efterhand var otroligt naivt (Seminarieanteckningar, 2013, p. 7).

När är då försoningen fullständig? När vet man att man har gjort tillräckligt? Sker det när ingen längre begär en ursäkt från någon annan? När olika sociala grupper erkänner varandras berättelser såsom nödvändiga för den egna självförståelsen? Eller när alla grupper arbetar för att det som har skett inte ska upprepas (Observationslogg A, 2013, p. 19)? Om man ska följa det sjustegsschema som Ingar Kuoljok ställer upp har kyrkorna i Norden kommit en bit på väg, men mycket återstår.

5. Lokala försoningsprojekt i Sápmi

I det här kapitlet redovisar och diskuterar jag återupprättande rättvisa i praktiken genom två lokala försoningsprojekt i Sápmi, ett i Nord-Salten i Norge och ett i Vindeln i svenska Västerbotten. Det första exemplet redovisas utförligare och jag gör en djupare redogörelse för dess metodik. Därefter redovisas det svenska exemplet varefter jag för en diskussion mot bakgrund av erfarenheterna från båda projekten. Jag ser det som viktigt att förstå återupprättande rättvisa inte bara i teorin utan även i praktiken, och att se hur försoningsprocessen har förts framåt lokalt innan vi går in och ser på de fem kyrkliga dokumenten i nästa kapitel.

5.1. Att läka minnen; försoningsprojektet i Nord-Salten 2005-2007

Nord-Salten är ett område som omfattar några kommuner i norra delen av Nordland fylke strax söder om Lofoten. Här genomförde man i kommunerna Hamarøy och Tysfjord ett lokalt försoningsprojekt mellan åren 2005 och 2007 på initiativ av Rolf Steffensen, då sokneprest och idag kommunstyrelseordförande i Hamarøy. Projektet leddes av en styrgrupp bestående av norrmän och samer och inspirerades av den anglikanske prästen fader Michael Lapsleys arbete i Sydafrika. Efter apartheidregimens fall grundade han *The Institute for Healing of Memories*, vars metod består i att låta svarta och vita mötas och dela erfarenheter och minnen från apartheidtiden. På motsvarande sätt handlade projektet i Nord-Salten om att låta norrmän och samer mötas och dela sina minnen och erfarenheter av att leva i ett kulturellt tudelat samhälle där den ena kulturen var helt dominerande.

5.1.1. Nord-Salten; Hamarøy och den samiska närvaron i området

Salten kallas ett kustområde i Nordland fylke i Norge som tillhör det lulesamiska språkområdet. På motsvarande sida i Sverige finner vi orter som Jokkmokk och Gällivare. Den samiska närvaron här liksom längs hela det nordnorska kustbandet har bestått av kust- eller fiskesamer som har livnärt sig på samma sätt som de norska kustbönderna, det vill säga på fiske och småskalig djurhållning. Den kulturella skillnaden mellan de båda folkgrupperna låg i språket och klädedräkten. Dessutom bodde norrmännen främst ute vid fjordmyningarna medan

samerna bodde inne i fjordarna, i fjällen och i inlandet (Rydving, 1993, pp. 42-43). Hamarøy är mest känt som författaren Knut Hamsuns barndomsbygd. Här finns ett Hamsuncenter och det arrangeras årliga Hamsundagar till författarens minne. Fortfarande är fiske och lantbruk de viktigaste näringarna (Hamarøy kommune, 2013). I Hamarøy finns också ett lulesamiskt kulturcenter, Árran, som bedriver forskning och undervisning i lulesamiska (Árran, 2013). På grund av att kustsamerna har livnärt sig på i stort sett samma sätt som de norska kustbönderna har de drabbats hårdare av assimileringpolitiken än de samer som har haft renskötseln som ekonomisk bas (Nergård, 2013, p. 47).

5.1.2. *Healing of memories*; fader Michael Lapsleys metodik

Fader Michael Lapsley, ursprungligen nyzeeländare, kom till Sydafrika som anglikansk präst och konfronterades med den gravt orättfärdiga samhällsordningen där. Fader Lapsley kom att bli en centralgestalt för den kyrkliga kampen mot apartheid och byggde upp internationella nätverk för att protestera mot apartheidregimen. 1993 blev han kaplan på ett traumacenter i Kapstaden för vålds- och tortyroffer, och detta arbete ledde till instiftandet av *Institute for Healing of Memories (IHOM)* 1998. Han berättar:

Jag kom till Sydafrika genom den orden jag tillhörde... Där upphörde jag att vara människa och blev vit. Hudfärgen påverkade allt. Jag hade lärt mig att alla människor är Guds barn. Ideologin i Sydafrika kallades kristen men var det inte. Jag blev del av kampen mot apartheid för att återfå min mänsklighet. Jag gick med i ANC och utvisades till Lesotho och sedan till Zimbabwe. Jag var pastor i rörelsen för människor i exil och lärare. Det hela var också teologiskt och inte bara rättsligt eftersom apartheid använde kristendomen som motivation. En dag 1990 fick jag ett brev med två teologiska magasin som exploderade (Seminarieanteckningar, 2013, p. 2).

Explosionen tog inte hans liv, men väl båda hans händer. När han återvände till Sydafrika efter att apartheidregimen hade avskaffats upptäckte han att alla oavsett hudfärg och social ställning hade skadats av apartheid, antingen som offer, förövare eller av att ha upplevt vanmakt. Alla hade sin historia, ofta om grymhet och våld men också om omsorg tvärs över rasgränserna. Under de tre år då den sydafrikanska Sannings- och försoningskommittén arbetade skulle bara ett fåtal människor få berätta sin historia. Därför behövdes det andra fora för detta, vilket föranledde fader Lapsley att utveckla vad som från början kallades ”workshops för läkandet av minnen” i syfte att möjliggöra försoning mellan olika etniska grupper och läka känslomässiga

sår. Under två år erbjöds workshops i hela landet, och från 1998 och framåt även i länder som USA, Rwanda och Sri Lanka. På så sätt kom metodiken att användas i flera olika sammanhang, exempelvis bland offer för våld i nära relationer. 2008 öppnades institutets första internationella filial i New York (IHOM, 2011).

Healing of Memories-metodiken handlar om att skapa trygga rum där människor i små grupper kan berätta och bli hörda och erkända. Atmosfären är öppen och alla känslor är tillåtna. Fader Lapsley berättar att det ofta blir helt tyst efter att någon har berättat något svårt. I detta ögonblick, säger han, börjar erkännandet av individen att göra sitt läkande arbete. Fader Lapsley kallar detta ett ögonblick av nåd (Lapsley, 2013, pp. 33-35). En workshop sker genomförs i flera steg. Innan man börjar får deltagarna skriva ned sina förväntningar på papper som sätts upp på en vägg. Sedan spelar man upp ett drama som illustrerar vad som har hänt. Därefter får gruppen tillsammans samtala och reflektera över vilka känslor som dramat väckte hos dem. Nästa steg består i att varje deltagare får rita en teckning som avbildar hennes livsberättelse. Poängen är att inte använda ord utan sin kreativa sida. Den som vill får visa och förklara sin bild för de övriga deltagarna. Det sista och fjärde steget består i att skapa en gemensam liturgi där var och en bidrar med en sång, en dialog eller någon slags dramatisering. Under hela tiden hålls gruppen avskild från omvärlden (Nell, 2011, pp. 48-52).

5.1.3. Erfarenheter från Nord-Salten

Upprinnelsen till projektet var att Rolf Steffensen själv kom till insikt om något som alltid hade funnits lokalt men ingen såg; närvaron av samer och samisk kultur. Detta skedde redan 1996 när man arbetade fram en ny dopundervisning i församlingen. Steffensen var även ledare för Hamsundagarna. En same påpekade för honom att Hamsuns författarskap utmärktes av en rasistisk syn på samerna, något Steffensen själv inte hade reflekterat över tidigare. Vintern 2003 förlade Samisk kirkeråd ett av sina sammanträden till Hamarøy där Steffensen höll ett föredrag om Hamsun, Hamarøy och samerna. Vintern 2003-2004 företog man en studieresa till Sydafrika för att lära av erfarenheterna där. Rolf Steffensen skriver:

Jeg lærte... at forsoning mest av alt er en holdning, der viljen til å søke en ny, felles [gemensam, min övers.] forståelse av hendelser og handlinger i historien, står sentralt. En slik forståelse oppnås når tidligere fiender, overgripere og ofre, setter seg sammen, for å samtale og lytte til hverandre. Forsoning oppstår når begge parter viser vilje til å møte smerten, åpner seg for sannheten og slik får muligheten til å se seg selv og hverandre med nye øyne. Derneft kjennetegnes forsoningen av viljen

til å søke ny handling, til å gjenopprette det tapte og ødelagte. Med andre ord, de samfunnsmessige og politiske prosessene og de individuelle og personlige, forutsetter hverandre gjensidig. Det ene uten det andre bærer ikke. Det fungerer ikke. Jeg lærte også at forsoning ikke alltid kan eller behøver å innebære tilgivelse [förlåtelse, min övers.] (Steffensen, 2013, p. 111).

Efter hemkomsten från Sydafrika bestämde han sig för att fokusera på Hamsuns karakterisering av samerna vid 2004 års Hamsundagar, och en försoningskonferens hölls. Det var efter denna konferens som man drog upp riktlinjerna för försoningsprojektet. Med stöd från bispedømmerådet³⁴ i Sør-Hålogaland bispedømme kunde projektet startas upp i februari 2005. Avgörande för den snabba uppstarten var den lokala förankringen och att samiska företrädare lokalt var villiga att vara med och leda projektet. Man startade upp könsmässigt, åldersmässigt och etniskt blandade dialoggrupper i de tre grannkommunerna Hamarøy, Tysfjord och Steigen. Grupperna träffades tre gånger och mötena pågick i två timmar. Dialogmötena följde en tydlig struktur. Först presenterade man sig och därefter förklarade man vad man förväntade sig av dialogerna. Den som ville hoppa av fick när som helst göra det. Samtalen skedde kring frågor om upplevelsen av att leva i ett kulturellt tudelat samhälle, hur man hade upplevt sin barn- och ungdomstid och vad man trodde om framtiden (Steffensen, 2013, pp. 109-115).

Erfarenheterna har visat att deltagarna har upplevt att det har gjort gott att kunna få berätta om sin smärta och bli hörd utan risk för att bli tillrättavisad eller avvisad. Många hade inte insett hur stora avstånden i realiteten hade varit mellan grannar och arbetskamrater. Utvärderingarna visar att dialoggrupperna har haft en försonande och helande verkan för många. Av avgörande betydelse för projektets framgång var att initiativet kom uppifrån, från en representant för majoriteten och de lokala myndigheterna. Likaså hade projektet varit omöjligt om det inte hade påbörjats ett arbete på nationellt plan som man kunde luta sig mot. Projektet har bidragit till att öka kunskapen och lett till om-identifiering för många människor. Såväl samernas som andras rätt att utveckla sin kultur har bekräftats (Steffensen, 2013, pp. 115-119). Den sydafrikanske teologen Ian A Nell beskriver *healing of memories*-workshops som viktiga redskap om man verkligen vill överbrygga klass- och rasklyftor i ett samhälle i syfte att skapa ett samhälle baserat på rättvisa och jämlikhet. Nell skriver att denna typ av workshops ”are very useful to tackle the real crisis facing theology in a South African context, namely not so much a crisis of meaning, but one of suffering and exclusion” (Nell, 2011, p. 54). Försoningsprojektet i Nord-Salten pågick i ett par år och var ett första steg. Den viktigaste lärdomen, menar Rolf Steffensen, är att behovet av försoning är reellt och att försoningsarbetet

³⁴ Motsvarar stiftsstyrelse i Svenska kyrkan.

kräver tid och engagemang. Det som är gjort kan inte göras ogjort, men följderna av det som har hänt kan bearbetas (Steffensen, 2013, p. 117).

5.2. Försoningsprojektet i Vindelns församling 2007-2010

Ett liknande projekt genomfördes i Vindelns församling i Västerbotten mellan åren 2007 och 2010. Där har man låtit samer och markägare mötas i samtal med Vuxendialog som metod. Projektet och de erfarenheter det har gett finns dokumenterat i en rapport med titeln *Försoning och samexistens mellan människor – bofasta, samer och andra som vistas i församlingen* (Vindelns församling, 2010).³⁵ Vindelns församling ligger i skogslandet nära Bottenvikskusten där renarna har sina vinterbeten, cirka fem mil nordväst om Umeå. I församlingens område ligger orten Åmsele, där tre medlemmar av samma familj mördades på kyrkogården i juli 1988. 2001 invigdes Försoningens plats på Åmsele kyrkogård, en plats där man varje år sedan dess har firat försoningsgudstjänster. Orten har också en stor inflyttning av nya nationaliteter och kulturer. Redan 2005-2006 genomförde församlingen ett projekt för att låta samer och privata markägare mötas, och man gjorde studieresor till bland annat Jokkmokk. Sedan ville man gå vidare och vidga försoningsarbetet, varvid idén till ett större projekt föddes (Vindelns församling, 2010, pp. 3-5).

Man satte som mål för projektet att Svenska kyrkan ”tar tron på allvar och visar den i handling och då speciellt tanken om försoning”. Man ville ge medarbetare och församlingsbor ökad medvetenhet om försoning och tillhandahålla redskap för detta. Man ville även ”förmedla upplevelsen av att olikheter är en rikedom. . . Att kunna möta andra kulturer och intressegrupper med öppenhet och inte rädsla, dialog inte avstånd”. Man ville diskutera vad försoning innebär för individen, närmiljön och mellan kulturer och intressegrupper, och skapade olika fora för detta. En viktig metod var smågruppssamtal mellan samer och markägare där var och en skulle få berätta sin historia. Projektet skulle utvärderas genom intervjuer med deltagare. I förberedelserna för projektet ingick studiebesök till Fryshuset och Allhelgonakyrkan i Stockholm, till ett samiskt sommarviste i inlandet och till Tanzania, där det också har bedrivits en försoningsprocess. Projektledaren, en diakon i församlingen, har fått handledning genom S:t Lukas i Umeå (Vindelns församling, 2010, pp. 6-10).

Samtalsgrupperna bedrevs med Vuxendialog som metod. Metoden innebär att var och en ska få tala obehindrat och till punkt utan att bli avbruten, och man diskuterar inte det

³⁵ Rapporten är nedladdningsbar via: www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=888368.

som sägs. Detta upplevdes till en början ovant. Gruppsamtalen ledde till att man kunde samtala i god anda och få förståelse för varandra (Vindelns församling, 2010, pp. 11-12). Vid sidan av samtalen har det hållits föredrag där samer och markägare har berättat om utvecklingen för respektive näring, och även om livet förr för respektive grupp (Vindelns församling, 2010, pp. 15-16). Erfarenheterna av projektet har bland annat varit att man har lärt känna varandra bättre och att det är befriande att man inte debatterar med varandra. Konflikter mellan samer och ortsbor har funnits förr, men de har blivit större på senare tid eftersom man har allt mindre samröre med varandra. Av detta skäl har projektet varit värdefullt. Ett problem har dock varit att få samer att delta, eftersom de är sysselsatta med renarna när de är i området (Vindelns församling, 2010, pp. 22-25).

5.3. Diskussion

Försoningsprojekten i Nord-Salten och Vindeln har uppenbara likheter, och båda bygger på den återupprättande rättvisan. Till skillnaderna hör dock att samerna i Nord-Salten är bofasta medan samerna i Vindelnområdet är i trakten tillfälligtvis med sina renhjordar. Projektet i Vindeln var också bredare än Nord-Saltenprojektet, eftersom det även inbegrep inflyttade från andra länder. Såväl *healing of memories*-metodiken som Vuxendialog har starka likheter med hur återupprättande rättvisa används praktiskt inom kriminalvården. I de fall där det av olika skäl inte går att sammanföra offer och förövare från ett specifikt brott kan man använda så kallade *victim-offender panels*. Här låter man flera offer och förövare mötas som inte har koppling till samma brott utan liknande brott. Inget offer möter alltså ”sin” förövare. Här är syftet att förövarna ska förstå vilken skada deras handlingar har åsamkat andra människor (Van Ness & Strong, 2010, pp. 66-72). När normmän eller för den delen svenskar och samer som möts och samtalar om historien och hur den har påverkat dem gör de ju inte det som offer och förövare utan just för att kunna förstå varandra.

Genom projektet i Nord-Salten har Den norske kirke fått tillgång till viktiga erfarenheter som kan användas i det fortsatta försoningsarbetet. Eftersom projektet genomfördes i dialoggrupper där deltagarna hade tystnadsplikt är det svårt att mäta de direkta resultaten. Därför kan heller inte de personliga berättelser som delades läggas till den offentliga bilden av historien, även om mötena har haft en positiv effekt för de personer som deltog. Ingar Kuoljok konstaterar att projekt av detta slag passar bäst till att försona mänskliga relationer på vad Tore Johnsen kallar grupp- eller individnivå och inte på politisk nivå (Kuoljok, 2013, pp.

132-133). Vindelprojektet utvärderades genom intervjuer där det framfördes att trygghet och förtroende är absolut nödvändigt för att man ska våga tala om svåra och smärtsamma minnen. Trots att det har funnits och fortfarande finns en misstro mellan samer och ortsbor har fler kommit att uttrycka en positiv känsla gentemot samerna. Man har kunnat bygga upp ett kontaktnät som man kan bygga vidare på och det har framförts önskemål om att Svenska kyrkan ska fortsätta ”ha en sammankallande roll för den gemensamma mötesplatsen”. En viktig erfarenhet från Vindeln är att om man vill att grupper som står mot varandra ska mötas så behöver man få kontakt med personer som har en ledande ställning i respektive grupp, exempelvis ordföranden i en berörd sameby. Sådana personer har möjlighet att förankra arbetet i sina grupper och därmed göra det trovärdigt (Vindelns församling, 2010, pp. 23-26). Vad båda projekten visar med tydlighet är att samförstånd mellan samer och icke-samer i lokalsamhället är möjligt att åstadkomma, och att kyrkan har goda möjligheter att möjliggöra försonande möten.

6. Fem kyrkliga dokument i belysning

I detta kapitel presenterar jag fem kyrkliga dokument som är sprungna ur det kyrkliga försoningsarbetet och bär vittnesbörd om de frågor som har diskuterats under processens gång. Fyra av dem är svenska och det femte är norskt. Det norska dokumentet finns med som jämförelse med arbetet i Den norske kirke. För varje dokument ger jag en presentation av innehåll, syfte och författare och lyfter fram sådant jag har reagerat på, stödjer mig på eller av annat skäl uppfattar som viktigt. Därefter summerar jag för dokumenten gemensamma teman, vad de säger om motiv för försoningen och kyrkans roll. I det avslutande kapitlet diskuterar jag resultaten i relation till rönen från de föregående kapitlen.

6.1. Dokumentens karaktär och jämförbarhet

Jag inleder här min granskning av dokumenten genom att kort bedöma deras inbördes jämförbarhet utifrån innehåll, vem eller vilka som är författare, redaktör eller beställare, vilken juridisk status de har och hur gamla de är.

- *Samisk kyrka. Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna* är från 2003 och äldst av dokumenten. Samisk kyrka är en antologi av artiklar som berör försoningsprocessen och det samiska kyrkolivet ur olika aspekter. Mycket av materialet härrör från ett symposium arrangerat av Härnösands stiftshistoriska sällskap och den samiska arbetsgruppen i stiftet i april 1998. Materialet är tidigare publicerat under titeln *Försoning är ett sätt att börja om* (Härnösands stiftshistoriska sällskap, 1999). Artiklarna är författade av både samer och tjänstemän inom Svenska kyrkan. Jag uppfattar den som skriven primärt ur ett samiskt perspektiv. Artiklarna tar upp de flesta för min uppsats relevanta teman och ger många värdefulla upplysningar. Dessutom intervjuas ett antal samer om vad de anser att en samisk kyrka skulle kunna vara. Redaktören Urban Engvall har lång erfarenhet av arbete med minoritetsfrågor och samiska frågor och ingår i redaktionen för den sydsamiska kyrkotidningen *Daerpies Dierie*.³⁶

³⁶ Urban Engvall har arbetat i många år med minoritetsfrågor och samiska frågor vid Kyrkokansliet i Uppsala och i Härnösands stift och har ingått i redaktionen för *Daerpies Dierie* sedan starten 1997. Han har också varit redaktör för serien *Mitt i församlingen* och i den egenskapen varit redaktör för denna skrift.

- *Samiska frågor i Svenska kyrkan, SKU 2006:1*, är en kyrklig utredning. Utredningen är beställd av Kyrkostyrelsen. I texten hörs tre olika röster. Dels har Kyrkostyrelsen formulerat ett direktiv till utredningen som finns som bilaga till betänkandet. Dels finns texten och förslagen som står för utredaren. Dels finns Samiska rådets yttranden kring de olika förslagen. Utredningen är ändå i mina ögon representativ för kyrkans perspektiv och ger en mycket uttömmande bild av försoningsprocessen och de frågor som är relevanta i samband med den. Utredningens förslag har efter en remissomgång bifallits av Kyrkostyrelsen med ett par undantag som jag kommer att belysa och diskutera (Kyrkostyrelsen, 2008a).³⁷
- *Rapporten från Sáagastallamat* innehåller transkriberingar av anföranden och diskussioner från konferensen i Kiruna i oktober 2011 om samisk erfarenhet och identitet. Konferensen hölls som en direkt följd av ovanstående utredning då en sådan hearing var ett av förslagen i denna. De flesta talare är samer. I mina ögon är det i detta dokument som samernas tankar och åsikter tydligast kommer fram. Det är dock viktigt att minnas att en stor del av texten består av anteckningar från diskussioner där flera människor har deltagit. Det gör att även om detta är det dokument där jag uppfattar att den samiska rösten kommer till starkast uttryck så går inte alla uttalanden att hänföra till en bestämd person.
- *En flerspråkig kyrka. Policy och mål för Svenska kyrkans arbete på andra språk än svenska* från 2010 berör i huvudsak språkligt arbete, men har viktiga beröringspunkter med försoningsprocessen. Dokumentet har utarbetats i projektform med stiftsadjunkten för arbete på minoritetsspråk i Stockholms stift, Svante Ewalds, som projektledare. Dokumentet innehåller målformuleringar för det flerspråkiga arbetet på lokal, regional och nationell nivå och till policyn hör ett fördjupningsmaterial där målen diskuteras mer ingående. Policyn antogs efter remiss till samtliga stiftsstyrelser av Kyrkostyrelsen den 4 juni 2012 (Kyrkostyrelsen, 2012, p. 2). Policyn utgör den senaste satsningen från Svenska kyrkans sida att höja ambitionen i sitt flerspråkighets- och urfolksarbete.

³⁷ Remissinstanser var bland andra Sametinget, Riksorganisationen Same Ätnam, Sáminuorra, Svenska Samernas Riksförbund, Sountavaara sameby, Centrum för samisk forskning vid Umeå universitet, stiftsstyrelserna i Luleå, Härnösand, Västerås och Stockholm och deras samiska arbetsgrupper, Samiska rådet inom Svenska kyrkan, Justitiedepartementet, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Dalarnas län, de teologiska eller religionsvetenskapliga institutionerna vid universiteten i Uppsala, Umeå, Linköping, Göteborg och Lund, Musikhögskolan, Ersta-Sköndal högskola, Teologiska högskolan i Bromma, Johannelunds teologiska högskola i Uppsala, Pastoralinstitutet i Uppsala och Lund och olika folkhögskolor som ger Svenska kyrkans grundkurs.

- *Strategiplan for samisk kirkeliv* är ett dokument antaget av Den norske kirke som just en handlingsplan för hur man ska arbeta med försoningen och det samiska kyrkolivet. Innehållsmässigt är den till stor del jämförbar med utredningen *Samiska frågor i Svenska kyrkan*, medan den till karaktär och status är mer lik *En flerspråkig kyrka*. Eftersom den har antagits av Den norske kirke för att tjäna som grund för det fortsatta arbetet är den också förpliktande. Planen är från 2011 och ger en viktig och intressant grund för jämförelse med arbetet i vårt grannland. Den röst som talar här är den officiella rösten från Den norske kirke. Författaren Jens-Petter Johnsen är direktör för Kirkerådet³⁸ i Den norske kirke, och kan förutsättas ha samma insikt i sin kyrkas angelägenheter som Sören Ekström har haft i Svenska kyrkans struktur och arbetsformer. Även strategiplanen är tillkommen i samråd med samiska representanter.

Gemensamt för Samisk kyrka och rapporten från Sáagastallamat är att det till största delen är samer som bidrar, samtidigt som tjänstemän som arbetar med samiskt kyrkoliv också är delaktiga. Men i dessa två dokument får vi till stor del höra samiska röster om försoning och kyrka. Utredningen *Samiska frågor i Svenska kyrkan*, policydokumentet *En flerspråkig kyrka* och *Strategiplan for samisk kirkeliv* liknar varandra till mycket stor del i syfte och innehåll. Alla tre är också kyrkans egna dokument, även om samer har hörts och varit delaktiga i deras tillkomst.

6.2. Genomgång av dokumenten

6.2.1. Samisk kyrka. Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna

I skriften *Samisk kyrka. Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna* från 2003 redogörs för det samiska kyrkoarbetet såsom det bedrevs då. Skriften ingår i skriftserien *Mitt i församlingen* som ges ut av Svenska kyrkans nämnd för kyrkolivets utveckling. Skriften tar avstamp i frågan om vad en samisk kyrka är, och artiklarna i skriften handlar om behovet av försoning, samisk livssyn och identitet, samerna i kyrkohistorien, urfolkspolitik, konfirmandarbete och översättningsarbete. De olika författarna är antingen själva samer eller har erfarenhet av kyrkligt arbete bland samer. Skriften innehåller också en utförlig kommenterad förteckning över litteratur av och om samer.

³⁸ Kirkerådet i Den norske kirke motsvarar Kyrkostyrelsen i Svenska kyrkan.

Redaktören Urban Engvall skriver att ”Det finns mycket som tyder på att vi nu lever i ett kairosskede³⁹ vad gäller samernas ställning, i de nordiska samhällena såväl som i kyrkorna /.../ och det är nu det ska visa sig på vilken sida kyrkorna /.../ står” (Engvall, 2003b, p. 5). Han konstaterar också att det är skillnad på klimatet vad gäller samiska frågor i Sverige respektive Norge. I Norge finns en annan öppenhet (Engvall, 2003d, p. 18). Engvall talar om kyrkan på ett mycket intressant sätt. I inledningen av förordet konstaterar han att en samisk kyrka bara finns i några lokala sammanhang, och då för att det där finns ett engagemang. Inte för att ”vi i Svenska kyrkan” tog ett viktigt beslut år 2000.⁴⁰ Inledningsvis verkar han skilja på en samisk kyrka och Svenska kyrkan, som om de är två olika saker. Men sedan blir det klart att det är Svenska kyrkan som ska bli mer samisk (Engvall, 2003b, p. 5). Under rubriken *Mångfaldens kyrka* kommer fler termer; en kyrka för folket kontra en folkkyrka i betydelsen folkets kyrka. Här verkar skillnaden stå mellan en kyrka som uppifrån gör saker för folkets skull och en kyrka som folket äger och styr över underifrån. En sådan kyrka gör inte bara ytliga symbolhandlingar eller arbetar med minoritetsspråken, utan arbetar med minoritetsgrupperna på ett sätt som stärker deras agenda. Han skriver:

I välvilja gör kyrkan bra saker för samerna, saker som samerna själva säger är bra, ger dem visst inflytande över ”egna frågor”. Men när det bränner till, när samers intressen hotar markägares, ifrågasätter majoritetens ekonomiska intressen, stödjer kyrkan majoriteten eller försöker stå neutral. Kyrka för samer, men inte samernas kyrka... [Kyrkan] kan medvetet sträva åt det hållet och kan på så sätt vara allt mera kyrka: kyrka för utsatta, kyrka för minoriteter, kyrka för dem som är olika. Den vägen är en farlig väg, därför att den förutsätter att kyrkan låter sig omskapas i alla sina delar – inte minst vad gäller beslutsapparaten (Engvall, 2003d, pp. 20-21).

Vidare säger han att man måste ”garantera utsatta och minoriteter reell makt på alla nivåer, till att börja med som ett tillägg till den demokratiska ordning Svenska kyrkan för närvarande betraktar som omistlig” (Engvall, 2003d, pp. 20-21). För Engvall är alltså maktfördelningen grundläggande för att kyrkan inte bara ska vara en välgörare utan en arena för människor som

³⁹ Kairos (gre. *καίρος*), det rätta eller avgörande ögonblicket, ”tiden är inne” (Markus 1:15). 1985 publicerade en grupp sydafrikanska teologer *Kairosdokumentet* som reaktion mot tillståndet i landet. Man såg apartheid inte bara som en politisk kris utan även en teologisk kris som utmanade kyrkorna. ”Det är ett KAIROS eller ett sannings ögonblick inte bara för apartheid utan även för kyrkan [min övers.]”, skrev man. Dokumentet kan läsas på: <http://www.sahistory.org.za/archive/challenge-church-theological-comment-political-crisis-south-africa-kairos-document-1985>. Liknande dokument har sedan publicerats i andra delar av världen. Det mest kända är troligen Kairos Palestina från 2009.

⁴⁰ Här avses Kyrkomötets beslut att stödja motionen från de tre biskoparna i Härnösand, Luleå och Västerås om att ge samerna representation på alla nivåer inom kyrkan, att inlemma kunskaper om samerna i de kyrkliga utbildningarna och att fira regionala försoningsgudstjänster.

är olika men ändå likvärdiga. På några korta stycken går Engvall alltså från att tala om en samisk kyrka som först är något eget, sedan som något som Svenska kyrkan kan bli, och till sist som folkets egen kyrka där alla minoriteter får plats och medbestämmande.

Ett antal samer tillfrågas i olika korta artiklar i boken vad en samisk kyrka skulle kunna vara. Bland svaren återkommer naturen som gudstjänstlokal, att det finns samiska präster som är förtrogna med samiskt levnadssätt och kultur, och att jojk och andra samiska kulturyttringar präglar gudstjänstlivet. Man behöver utveckla liturgier som inrymmer detta. Midsommarfirandet vid kapellet i Ankarede i norra Jämtland framhålls i ett av svaren eftersom miljön och atmosfären där gör att joken, slöjden, berättandet och andra samiska kulturyttringar finner ett naturligt sammanhang där. Det är också just detta som gör att många samer kommer dit varje år. Språket framhålls som något som både ska bevaras och utvecklas, liksom gemenskap mellan generationerna. Man ska utforma gudstjänstrummet som en kåta och använda samisk utsmyckning och samiska färger. Gudstjänster på gamla heliga platser i naturen ska vara möjligt, och de förkristna traditionerna ska respekteras. Två av de svarande berör samernas kyrkliga organisation och representation genom att uttala stöd för Sametingets förslag om en icke-territoriell samisk församling respektive att samerna bör tilldelas representation vid kyrkomötet (Engvall, 2003a).

Ett par artiklar beskriver arbetet med en gemensam nordisk samekonvention för Sverige, Norge och Finland. I relation till detta skriver Nanni Mari Westerfeld, rådgivare till det norska Sametinget, om samisk rättsuppfattning i förhållande till landområdet. Varje släkt har sitt hemområde som har nedärvts genom generationerna och som man får rätt till genom födsel. Relationen mellan människor och marker är stark, och det är den relationen, och inte medborgarskap i en stat, som ger individen rättigheter till landet. Om en äldre släktings hemområde ligger i en annan stat är man lika hemma där ändå (Westerfeld, 2003, pp. 93-94).

6.2.2. Samiska frågor i Svenska kyrkan, SKU 2006:1

Den 20 april 2005 beslutade kyrkostyrelsen att tillsätta en utredning i syfte att ”se hur Svenska kyrkan på ett tydligare sätt än hittills bör uppmärksamma och ta ställning till frågor av särskild betydelse för den samiska befolkningen”. Det betonades även att Svenska kyrkans handlande bör stå i samklang med olika internationella kyrkliga ställningstaganden som man har anslutit sig till (Ekström & Schött, 2006, p. 9). Kyrkostyrelsen efterfrågade en allsidig belysning av det nuvarande arbetet med samiska frågor sedan tillkomsten av Samiska rådet inom Svenska

kyrkan, samt en handlingsplan för fortsatt arbete. Särskilt skulle utredningen behandla Samiska rådets begäran att Svenska kyrkan ska ställa sig bakom ILO:s konvention 169 om urbefolkningars rätt till mark samt sametingets begäran om inrättande av en icke-territoriell samisk församling. ”Målet för handlingsplanen skall vara att det kyrkliga arbete som är relaterat till samisk identitet och kultur skall kunna utvecklas och utgöra ett berikande bidrag såväl för det samiska folket som för Svenska kyrkan i stort”, skriver man, samt att ”Kyrkostyrelsen betonar vidare att utredningen skall behandla Svenska kyrkans förhållningssätt i frågan om mark för renbeten” (Ekström & Schött, 2006, p. 25). I organisationsfrågor skulle utredningen ”utgå från kyrkoordningens reglering av Svenska kyrkans organisation; endast i den utsträckning tungt vägande skäl finns skall förändringar i kyrkoordningen föreslås”. Slutligen skulle förslagen kostnadsberäknas och prioriteras (Ekström & Schött, 2006, pp. 142-143). Till utredare utsågs Sören Ekström, f.d. generalsekreterare i Svenska kyrkan. Utredaren har tagit hjälp av Marie Schött, kvalificerad utredare vid Kyrkokansliet, och de står båda bakom förslagen medan han själv ändå tar ansvar för arbetet. De har överlagt med de nordligaste stiftet, deltagit i konferenser och möten som bland annat har berört internationella konventioner och markanvändning i norr. De har samrått med Samiska rådet och haft kontakt med många enskilda samer (Ekström & Schött, 2006, pp. 5, 25-26).

Utredningen lades fram i november 2006 och har två delar. I del ett, *Bakgrund*, anges utgångspunkterna för utredningen samt ges en överblick över historien, samepolitiska frågor med mera. Del två, *Överväganden och förslag*, anger en rad förslag till hur Svenska kyrkan skulle kunna gå tillväga för att förbättra relationen med samerna och utveckla det samiska kyrkolivet. Utredaren sammanfattar sina förslag i 28 punkter. För varje förslag har Samiska rådet inom Svenska kyrkan avgivit ett yttrande som redovisas i dokumentet. Utredaren föreslår bland annat att forskningsstipendier för samiska teologer bör inrättas. Det föreslås även att:

2. Svenska kyrkans teologiska kommitté bör genomföra en hearing om samisk identitet och erfarenhet i relation till hur Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära uttrycks i dag, liksom om formerna för samiskt teologiskt arbete. Med bl.a. denna hearing som grund bör kommittén lägga fram förslag till åtgärder.

Denna hearing genomfördes och ägde rum i Kiruna i oktober 2011 under namnet Ságastallamat. Utredaren konstaterar att den svenska samepolitiken är osammanhängande och att mycket återstår för att skapa förståelse mellan samerna och övrig befolkning (Ekström & Schött, 2006, p. 101). Man säger, mot bakgrund av de reaktioner en ratificering kan orsaka:

11. Inget nytt har inträffat som gör att Svenska kyrkan har anledning att ändra sin uppfattning att Sverige bör ratificera ILO-konventionen nr 169. Samtidigt bör Svenska kyrkan verka för att ett sådant beslut, liksom ett eventuellt beslut om en nordisk samekonvention⁴¹ fattas på ett sådant sätt och i ett sådant sammanhang att konsekvenserna, för alla dem som berörs av ett sådant beslut, framgår tydligt.

Utredaren uppmärksammar de olika konflikter som samerna är påverkade av, och pekar på möjligheten för Svenska kyrkan att agera medlare eller samtalsledare. Man föreslår:

12. Svenska kyrkan bör både internt och externt verka för *bättre kunskaper om de frågor som skapar konflikter mellan samer och övrig befolkning*. Svenska kyrkan bör också, utan att för den skull ta ställning i alla enskilda samepolitiska frågor, verka för en aktiv dialog mellan parterna, i syfte att samlade och samlande lösningar skall växa fram i dessa frågor och att beslut skall fattas på ett sätt som ger största möjliga trygghet för alla berörda parter.
13. Samiska rådet inom Svenska kyrkan bör tillsammans med stiftens ägna särskild uppmärksamhet åt *de konflikter som finns inom det samiska folket*. Rådet bör då undersöka vilka förutsättningar som finns för Svenska kyrkan att bidra till en ökad förståelse och samverkan mellan dessa grupper.
14. Svenska kyrkan bör genom Kyrkostyrelsen och Biskopsmötet ta initiativ till *fortsatta samtal om försoningens innebörd*. I dessa bör, utöver Svenska kyrkan, företrädare för samer, såväl samebymedlemmar som icke medlemmar, och övrig befolkning och berörda intressen i Norrlands inland delta. En del av tiden bör avsättas för direkta samtal mellan Svenska kyrkan och företrädare för samerna (Ekström & Schött, 2006, pp. 136-137).

I sina kommentarer till dessa förslag betonar Samiska rådet att ”Svenska kyrkan skall fungera som en plattform och en gemenskap för *alla* samer – renägande och icke renägande samer, samer boende såväl i som utanför samiska kärnområden, sedan länge medvetna samer och samer som nyligen har erkänt sin samiskhet” (Ekström & Schött, 2006, p. 102). Rådet menar att ”försoningsprocessen måste innefatta och synliggöra alla samer” och att dess ”mål är att ena, att övervinna splittring” (Ekström & Schött, 2006, p. 105). Angående de kyrkliga utbildningarna föreslås åtgärder för att öka kunskapen om samerna bland kyrkans anställda:

16. *Information om de språkliga minoriteterna och om möjligheterna att arbeta inom Svenska kyrkans verksamhet på minoritetsspråk* bör föras in i de kyrkliga utbildningarnas kursplaner. I samtliga kyrkliga grundutbildningar, profiltutbildningar och fortbildningar bör det ske ett aktivt lärande omkring samerna som urbefolkning i Sverige, vad gäller språk, kulturell identitet,

⁴¹ En gemensam nordisk samekonvention som stadfäster samernas rättigheter som urfolk har varit under utarbetande under flera år. Ett förslag lades fram 2005, men ännu har konventionen inte ratificerats av något av de nordiska länderna.

spiritualitet, rättsliga och etiska frågor (Ekström & Schött, 2006, p. 137).

Vad gäller Svenska kyrkan som markägare konstateras att Svenska kyrkan inte är en av de största markägarna i Norrlands inland, men ändå en stor sådan. Även den kyrkliga marken är viktig som renbeten, och det har betydelse för rennäringen hur den förvaltas (Ekström & Schött, 2006, p. 117).

Angående frågan om en icke-territoriell samisk församling konstaterar utredaren att en sådan skulle innebära såväl fördelar som nackdelar. En stor fördel är att det skulle finnas en egen samisk struktur där samer själva kan ta ansvar för sitt eget kyrkoliv och besluta om ekonomi, anställningar, med mera. ”Det kan [dessutom] vara tryggare [för enskilda samer] att ha kontakt med en samisk församling”, skriver man. En stor nackdel vore att det kan uppstå oklarhet kring ansvarsfördelningen mellan de territoriella församlingarna, den samiska församlingen och Samiska rådet inom Svenska kyrkan. Det kan bli svårt att veta vilken av dem som företräder samerna. En rikstäckande församling skulle också bli tungrodd och personalkrävande. Om dessutom vissa samer ansluter sig till den icke-territoriella församlingen medan andra stannar kvar i de församlingar där de bor blir samerna splittrade i kyrkligt hänseende (Ekström & Schött, 2006, pp. 127-128). Mot denna bakgrund har utredaren valt att istället föreslå ett starkare samiskt inflytande på nationell nivå:

25. Ett *representantskap för samiskt arbete i Svenska kyrkan* bör bildas och Samiska rådet inom Svenska kyrkan bör behållas. Därigenom skapas fora för samråd och erfarenhetsutbyte kring det samiska arbetet i Svenska kyrkan. Representantskapet bör ges möjlighet att yttra sig över kyrkomötesärenden som representantskapet anser vara av betydelse för samiskt kyrkoliv. Det kan gälla årsredovisningen för Samiska rådet inom Svenska kyrkan och delar av årsredovisningen, inklusive bokslutet, för Svenska kyrkans nationella nivå. Det kan också gälla skrivelser och motioner. Representantskapet bör också kunna göra framställningar till Kyrkomötet i sådana frågor. Samiska rådet inom Svenska kyrkan bör vara ett beredande och verkställande organ för det samiska arbetet i Svenska kyrkan.

26. En samisk representation, dock utan rösträtt, bör etableras i *Kyrkomötet* (Ekström & Schött, 2006, p. 138).

Utredaren konstaterar att förslaget om samiska representanter i Kyrkomötet strider mot svensk förvaltningspraxis och mot den kyrkomötesreform som genomfördes 1982, då den prästerliga representationen togs bort. Sedan dess väljs samtliga ledamöter via de olika nomineringsgrupperna. Förslaget motiveras dock av det faktum att samerna är Sveriges enda erkända urfolk. Det motiveras inte av det historiska förtrycket, vilket utredaren understryker. Samiska rådet säger i sitt yttrande att den modell som föreslås är hämtad från

majoritetssamhället och att de skulle vilja utveckla en egen modell. Rådet menar att den samiska verksamheten väger tyngre än organisationens uppbyggnad, men frågar om det samiska måste vara så hårt knutet till alla tre nivåer i kyrkans organisation. ”Modellen vi söker bör uttrycka att det finns *ett* samiskt kyrkligt liv”, skriver de (Ekström & Schött, 2006, pp. 132-134). Rådet vill alltså ha ett samlat grepp om den samiska kyrkliga verksamheten.

6.2.3. Rapport från Ságastallamat

Hearingen Ságastallamat hölls den 11 till 13 oktober 2011 i Kiruna. Den arrangerades av Svenska kyrkans teologiska kommitté och Samiska rådet inom Svenska kyrkan. Vid hearingen deltog representanter för Sametinget, den samiska ungdomsorganisationen Sáminuorra, Samisk kirkeråd i Den norske kirke, Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, Kyrkostyrelsen, stiftsstyrelserna och de samiska arbetsgrupperna i flera stift samt olika tjänstemän från Kyrkokansliet i Uppsala. Syftet med konferensen var att klarlägga hur Svenska kyrkan ska arbeta för att inkludera samernas liv, andlighet och kultur i kyrkolivet, både för att samer ska kunna känna sig mer välkomna i kyrkans sammanhang och för att kyrkan ska kunna lära sig av samernas erfarenheter (Engvall & Schött, 2011, p. 6).

Under hearingen inledde några talare med att redogöra för olika ämnen som sedan diskuterades. Eva Teilus Rehnfeldt, ordförande för den samiska referensgruppen i Härnösands stift berättade om erfarenheterna från samiska gudstjänstverkstäder. Prästen Bo Lundmark, tidigare kyrkoherde för samerna med hela den svenska delen av Sápmi som arbetsfält, föreläste om laestadianismen. Andra inledningstalare var bland andra den pensionerade läraren Johannes Marainen, författaren Ann-Helen Laestadius och Mattias Harr, ordförande i det samiska ungdomsförbundet Sáminuorra (Ekström & Schött, 2006, pp. 61-62). Den nordsamiske teologen och prästen i Den norske kirke, Tore Johnsen, höll ett föredrag om kontextuell teologi bland samer (Engvall & Schött, 2011, pp. 25-34).

Under samtalen framkom att rätten till land och vatten är central eftersom den mark man använder ligger till grund inte bara för rennäringen utan för hela kulturen. Likaså diskuterades hur samer själva kategoriserar varandra och vem som är en ”riktig same”. I diskussionerna framhölls att kyrkan måste ta ställning i politiska frågor som är viktiga för samerna. Kyrkan måste också arbeta för att bryta den stora okunskap som råder i kyrka och samhälle kring historien och den diskriminering och rasism som råder än idag. Samtidigt framhölls den verksamhet som sker i stift och församlingar som bidragande till ökad kunskap,

synlighet och delaktighet. Det konstaterades att det behövs ny forskning för att klarlägga vad man ska försonas kring (Engvall & Schött, 2011, pp. 24; 55-58).

Ett par talare berörde den samiska identiteten. Johannes Marainen talade om smärtan av att förlora sitt språk och därmed inte kunna förmedla sin kultur till efterkommande. Som bördig från Norrbotten avslutade han sina studier vid läroverket i Kiruna av skam över sin samiska bakgrund och återupptog dem vid Göteborgs universitet. Som same kom han att bli lärare i svenska och historia men saknade kunskaper om sitt eget språk och det egna folkets historia. Följden blev att hans barn inte kunde lära känna sin farfar eftersom de inte kunde tala med honom (Engvall & Schött, 2011, pp. 14-16). Författaren Ann-Helen Laestadius inledde sitt anförande med frågan om hon själv var en riktig same utifrån de föreställningar såväl samer som icke-samer har. Som uppväxt i Stockholm med samisk mamma och svensk pappa och stående mitt emellan kulturerna blev hon inte accepterad någonstans. Ann-Helen berättade att det finns en gryende stolthet bland unga samer. Hennes son hade fått modersmålsundervisning på samiska av Solna kommun, men först efter att hon sade att hon var journalist (Engvall & Schött, 2011, pp. 35-36). Den samiska ungdomsorganisationen Sáminuorras ordförande Mattias Harr berättade att man inom organisationen arbetar med dekolonisering för att ta tillbaka det egna sättet att leva. Av det skälet har man numera förändrat sin beslutsordning så att man numera bara beslutar genom konsensus (Engvall & Schött, 2011, p. 37).

Vid Ságastallamat framhölls det samiska konfirmandlägret som särskilt betydelsefullt för försoningsarbetet. Lägervistelsen hjälper samiska ungdomar att stärka sin identitet i en miljö där deras kultur inte ifrågasätts och att knyta kontakter med ungdomar från hela Sápmi. Lägre är också ofta startskottet för att engagera sig för samisk kultur, kyrka och samhälle (Engvall & Schött, 2011, p. 38). Karl-Johan Tyrberg, tidigare biskop i Härnösand, reflekterade över kopplingen mellan försoning och rättvisa.

Jag tror på en återupprättad rättvisa. Det handlar inte om vedergällning utan är detsamma som försoning... Rätten och rättvisan är viktiga förutsättningar i försoningsprocess. Kyrkans profetiska uppgift handlar om att kyrkan måste ta på allvar de frågor som är angelägna för de människor hon tjänar och därför arbeta för rättvisa! Det är ett obekvämt budskap i vår tradition, vi som gärna talar om nåd och tro (Engvall & Schött, 2011, p. 52).

Han påtalade avsaknaden av gottgörelse i försoningsprocessen och gudstjänster inte räcker. Försoning kräver handlande (Engvall & Schött, 2011, p. 52). Hearingens andra dag avslutades med reflektioner av ärkebiskop Anders Wejryd. Angående kyrkans historiska ansvar sa han:

Vilket ansvar har vi för tidigare generationer? Det kan vi fundera på. Jag känner inte något ansvar för de dumheter som min morfar gjorde. Men jag vet att jag är påverkad av dem och jag hoppas att mina barnbarn inte retar upp sig på dem. Vi har alla ett ansvar för de misstag vi begår, ett ansvar för att ta in historiska erfarenheter. Det som verkar självklart nu kanske inte är det om 20 år. Det är ett skäl för att misstro majoritetsbeslut. Det är ett skäl för att det behövs konventioner som arbetas fram långsamt. Det jag inte tänkt på tidigare är vårt ansvar för att låta våra barn lära sig språket (Ekström & Schött, 2006, p. 54).

Ärkebiskopen uppfattades som otydlig då han inte skilde på individuellt ansvar och kyrkans kollektiva ansvar. Det upplevdes som att han inte erkände kyrkans ansvar för dess oförrätter mot samerna (Engvall & Schött, 2011, pp. 54-55).

Man kan fråga sig om det gör någon skillnad att samernas ord har passerat Svenska kyrkans tjänstemäns nedtecknande innan de når mig som läsare? Det är naturligtvis svårt för mig att bedöma vilken skillnad det skulle göra, men jag noterar att det har skett. Vad som sägs under två till tre dagars diskussioner kan inte återges heltäckande i en rapport av detta slag. Jag förutsätter därför att rapportörerna har tagit notis om vad som har diskuterats mest eller med starkast eftertryck utifrån deras egna kunskaper om försoningsarbetet och de frågor som är viktiga för samerna. En liknande fråga kan ställas när det gäller Samiska frågor, där redaktören Urban Engvall har intervjuat ett antal samer om vad en samisk kyrka skulle kunna vara. Såväl Engvall själv som några av de samer han intervjuade 2003 var också närvarade vid Ságastallamat, han som rapportör och de som deltagare och i något fall även inledningstalare. Svaret får därför anses giltigt för båda dokumenten.

6.2.4. En flerspråkig kyrka

År 2010 antog Svenska kyrkan policydokumentet En flerspråkig kyrka. Policy och mål för Svenska kyrkans arbete på andra språk än svenska. Policyn tar sin utgångspunkt dels i Svenska kyrkans identitet som evangelisk-lutherskt trossamfund och dels i dess roll som öppen demokratisk folkkyrka. I en evangelisk-luthersk kyrka är bruket av det egna modersmålet centralt. Sedan 1500- och 1600-talen finns finska och tyska församlingar i Stockholm och Göteborg, medan inre språkliga minoriteter har förtryckts. Idag finns dessutom en mycket större språklig, kulturell och etnisk mångfald i Sverige än under tidigare århundraden. Därmed är inte folkkyrkan längre lika självklart svenska folkets kyrka utan mera en kyrka för de folk som finns i Sverige. Folkets kyrka har blivit folkens kyrka. Denna förändring och närvaro av språklig,

kulturell och etnisk mångfald behöver uppmärksammas på alla nivåer inom Svenska kyrkan, och syftet med policyn är att hjälpa stift och församlingar att arbeta med detta (Svenska kyrkan, 2012b, pp. 4-9). Policydokumentet har två delar; en del med policy och mål för Svenska kyrkans arbete på andra språk än svenska och en del med fakta och fördjupningsmaterial.

I policyn identifieras fyra språkliga grupper; teckenspråkiga, nationella minoriteter, grupper med bakgrund i andra lutherska kyrkor eller kyrkor som Svenska kyrkan har ekumeniskt samarbete med, samt invandrade nya språkliga grupper. Det finns självklart inga vattentäta skott mellan grupperna. Policyn identifierar också fyra olika sätt att förhålla sig till olika språkliga grupper. Först och främst genom medlemsvården, som omfattar det grundläggande uppdraget att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. Dessutom genom integrationsarbete, ekumenik och religionsdialog. För medlemsvården och integrationsarbetet använder man de språk som talas inom de grupper som verksamheten riktar sig till, och för ekumeniken och religionsdialogen använder man det språk som fungerar bäst för kommunikationen (Svenska kyrkan, 2012a, pp. 9-11).

I Sverige talas cirka 200 olika språk. År 1999 erkändes samiska, finska, meänkieli (tornedalsfinska), romani chib och jiddisch som nationella minoritetsspråk. Genom den språklag som trädde i kraft i juli 2009 ges dessa språk samt teckenspråk en särställning genom att samhället ska skydda och främja dessa språk och även ge talarna möjlighet att lära sig, utveckla och använda sitt språk (Svenska kyrkan, 2012b, pp. 11-13). Språklagen innebar också att ett antal kommuner avdelades för att ingå i särskilda förvaltningsområden för finska, meänkieli respektive samiska, och talarna av dessa språk fick rätt att kommunicera med myndigheter på sina egna språk i dessa kommuner och andra myndigheter vars verksamhet sammanfaller med respektive förvaltningsområde (Svenska kyrkan, 2012b, p. 75).

För att minoriteter ska kunna påverka sina egna och de gemensamma angelägenheterna krävs det både att människor som tillhör minoriteter engagerar sig kyrkligt, men också att det finns gemensamma riktlinjer för hur arbetet på andra språk än svenska ska organiseras. ”I en organisation med majoritetsdemokrati måste en minoritetsgrupp för att få genomslag för sina önskemål, behov eller strävanden vinna gehör för sina synpunkter hos majoriteten”, konstateras det. Förhoppningen är att den gemensamma policyn ska kunna hjälpa minoriteterna att vinna gehör för sina synpunkter samtidigt som en standard sätts för arbetet på de olika kyrkliga nivåerna (Svenska kyrkan, 2012b, p. 8). Policyn understryker skillnaden mellan integration och inkludering. Integration lägger tonvikten på ett vi och dom-tänkande där ”dom” ska integreras i ”vår kyrka” eller ”vårt samhälle”, något som faktiskt var grunden till assimileringen av samerna. Inkludering handlar istället om att se människor som har annan

etnisk bakgrund som människor som redan finns i kyrka och samhälle men som inte har fått ta plats på lika villkor tidigare. För att det ska ske behövs att man också åstadkommer strukturell pluralism, alltså att de ordinarie strukturer som finns anpassas till den flerspråkiga verkligheten snarare än att man sätter in punktinsatser och bygger upp specialstrukturer för minoriteternas skull. Som exempel nämns att man översätter olika kyrkliga böcker till minoritetsspråken samtidigt som de kyrkliga utbildningarna helt igenom enspråkigt svenska. Flerspråkigheten behöver arbetas in i den ordinarie verksamheten. ”Att inkludera eller ’tänka in’ arbetet på andra språk i Svenska kyrkans verksamhet och strukturer innebär att medvetet beakta ett flerspråkighetsperspektiv i det man gör i församling, stift eller på nationell nivå...” så att flerspråkigheten blir ett raster varigenom man kan se både behov och möjligheter ”då det gäller att utveckla arbetet på andra språk som ett gemensamt ansvar” (Svenska kyrkan, 2012b, pp. 28-33).

Under rubriken *Delaktighet och inflytande* sätter policyn som mål att kyrkan reflekterar över sin identitet och sitt uppdrag som flerspråkig kyrka, att de språkliga minoriteterna synliggörs, erkänns och tas tillvara, att försoningsprocesserna mellan kyrkan och romerna respektive samerna fortsätter och att det på alla nivåer inom Svenska kyrkan finns strukturer som säkerställer minoriteternas inflytande. De behöver vara företrädare i kyrkans beslutande organ både för att påverka det gemensamma och för att bidra med nödvändig sakkunskap. Ansvaret för att föra fram representanter för minoritetsgrupperna åligger de nomineringsgrupper som deltar i kyrkovalen (Svenska kyrkan, 2012b, p. 39).

6.2.5. Strategiplan for samisk kirkeliv

Den norske kirkes Strategiplan for samisk kirkeliv antogs av Den norske kirkes Kirkemøte 2011. Planen innehåller en bakgrundsdel som redogör för det samiska kyrkolivet, en principiell del där kyrkans egna beslut, norsk lagstiftning och folkrättsliga aspekter går igenom samt en handlingsorienterad del där förslag ges inom varje aspekt av kyrkans liv och verksamhet. Till sist ställs det upp en konkret handlingsplan för åtgärder som ska genomföras under perioden 2012 till 2016. Som författare till planen anges Jens-Petter Johnsen, som är direktör vid Kirkerådet.

Strategiplanen har sitt upphov i en begäran från Kirkemøtet från 2006 att en sådan plan skulle tas fram. Planen skulle ”vektlegge samisk språk- og kulturkompetanse i bispedømmene, rekruteringsproblematikk, samiskrelaterte emner i aktuelle utdanninger,

oversettelsesarbeid av bibel, salmer og liturgier, dialog- og forsoningsarbeid, tjenelig organisering av samisk kirkeliv og forholdet til øvrig reformarbeid i Den norske kirke". Det sags att samiskt kyrkoliv först och främst handlar om samers deltagande i kyrkan, något som är avhängigt av möjligheterna att delta utifrån sin egenart och få utrymme till att forma ett eget kyrkoliv. Målsättningen sags vara att bidra till "et livskraftig samisk kirkeliv i Den norske kirke, der samer deltar med likeverdighet i kirken, og samisk kirkeliv utgjør en selvfølgelig del av Den norske kirkes felles identitet". Det krävs en mängd åtgärder för att målet ska nås, vilket planen ska bidra till (Johnsen, 2011, p. 7).

I förordet sags att ett livskraftigt och likvärdigt samiskt kyrkoliv berör kyrkans självförståelse. "Den norske kirke kan ikke være folkekirke i Norge uten å ha et livskraftig og likeverdig samisk kirkeliv i sin midte" (Johnsen, 2011, p. 3). Längre fram sags att missionsbefallningens ord om att göra alla folk till lärjungar uttrycker att evangeliet är givet åt alla folk och att alla folk därmed har en rättmätig plats i kyrkan (Johnsen, 2011, p. 59). Kyrkan är "en offentlig arena hvor stolthet over samisk tilhørighet kan synliggjøres. - Kirken lokalt trenger en bevissthet om hvordan man møter dette" (Johnsen, 2011, p. 62).

Det samiska kyrkolivet sags primärt komma till uttryck "der samer deltar i menighets- og forsamlingslivet lokalt, samt i trosopplæringen i hjemmet. Det kommer også til uttrykk der samer møtes til kirkelig fellesskap [gemenskap, min övers.] på tværs av menighetsgrenser, bispedømmegrenser og landegrenser". Det sags vidare att samiskt kyrkoliv inte bara finns där samerna är i majoritet, utan även när exempelvis samiska används vid ett barndop eftersom detta synliggör dopfamiljens samiska tillhörighet. "Samisk kirkeliv uttrykkes med andre ord ikke i isolasjon fra resten av kirken, men finnes der samer deltar i Guds universelle kirke med sitt eget gjensvar på evangeliet". Här sags något viktigt. För det första att där samerna deltar i kyrkans liv som samer, där finns det ett samiskt kyrkoliv. För det andra att det finns ett särskilt samiskt gensvar på evangeliet, alltså en samisk teologi med egen särart. "Ingen skulle behøve å svare på evangeliet med andres stemme, og samer må få svare med sin. Ikke alltid, men noen ganger, vil dette gjensvaret fremstå med tydelig egenart", fastslås det (Johnsen, 2011, p. 43).

Inkludering framhålls som ett minoritetspolitiskt grundperspektiv för det samiska arbetet idag, till skillnad från äldre tid då segregering och integrering tidigare har varit två rådande grundsyner. Även om de skiljer sig åt till metod så bygger båda på en tanke om samhällets homogenitet. De som är avvikande kan antingen isoleras eller assimileras in och bli som alla andra. Inkluderingen, däremot, innebär att man "tilkjenner... mennesker retten til å delta i samfunnets felles liv uten at de må oppgi sin egenart og forskjellighet" (Johnsen, 2011,

pp. 56-57). Försoningen anges som grundperspektiv för Den norske kirkes samiska arbete. FN:s barnkonvention och FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter berörs, och i båda lyfts rätten till det egna språket och den egna kulturen fram. ILO-konvention 169 berörs liksom även FN:s deklaration om ursprungsfolkens rättigheter som antogs 2007. Den sistnämnda sägs vara ”den senaste folkerettslige utviklingen for vern av urfolks rettigheter, og er det mest samlende uttrykk for internasjonal urfolksrett”, men är inte juridiskt bindande. Det osynliggörande som förnorskningen har skapat kan bara övervinnas genom en historisk medvetenhet hos alla parter och en vilja att skapa nya strukturer som möjliggör en ny gemensam framtid. Det sägs att Den norske kirke har tagit viktiga steg och att processen förutsätts fortsätta. Under Teologiska perspektiv tar man upp Augsburgska bekännelsens ord om att det för kyrkans sanna enhet är nog att vara ense ifråga om evangeliets lära och sakramenten, men att det inte är nödvändigt att ”nedärvda människobud eller religiösa bruk eller yttre, av människor föreskrivna former för gudsdyrkan överallt äro lika”, underförstått att samiska uttryck för kristen tro kan rymmas inom folkkyrkans ram (Johnsen, 2011, pp. 52-60). Planens handlingsorienterade del inleder med att sätta den lokala kyrkan i centrum eftersom det är där det samiska kyrkolivet främst kommer till uttryck, och fortsätter med att ge en översikt över resurs- och rekryteringsbehoven inom olika områden. Den avslutande handlingsplanen ställer upp en femårsplan för nyanställningar och olika satsningar för att främja det samiska kyrkolivet och försoningsarbetet (Johnsen, 2011, pp. 61-108).

6.3. Summering av de fem dokumenten

De fem dokumenten har olika fokus, vilket är naturligt eftersom de är olika till karaktären. De har dock flera viktiga beröringspunkter:

- den återupprättande rättvisan – begreppet användes vid Ságastallamat, men dess anda går igen i flera av dokumenten,⁴²
- folkkyrkan – såväl Samisk kyrka som En flerspråkig kyrka diskuterar folkkyrkotanken i relation till samisk identitet och språklig och kulturell mångfald,
- inkludering och medbestämmande på lika villkor – berörs av En flerspråkig kyrka och Strategiplan for samisk kirkeliv,

⁴² Själva namnet Ságastallamat, som ju betyder samtal och lyssnande, fångar själva kärnan i den återupprättande rättvisan. Det som skedde vid Ságastallamat var också återupprättande rättvisa i praktiken.

- konflikterna kring markanvändningen i norr – förslag från Samiska frågor i Svenska kyrkan och diskussionerna vid Ságastallamat berörde dem, och kyrkans möjligheter att medla.

Dessa frågor kommer därför att bli föremål för djupare diskussioner i nästa kapitel, där jag också lyfter in rön från de föregående kapitlen. Först gör jag dock en analys av diskursen kring begreppet ”urfolk” visavi ”urbefolkning” i två av dokumenten.

Alla dokument berör historien och anger den som främst motiverande för försonande eller reparerande åtgärder i nutiden. Det finns dock undantag från detta. I Samisk kyrka sägs att kyrkan har ett speciellt ansvar för minoriteter (Engvall, 2003b, p. 5). Kyrkan har försoningens tjänst, och om staten inte vill göra något är det upp till kyrkan göra det (Bientie, 2003a, pp. 10-18). Kyrkan är till för förtryckta människor och har till uppdrag är att identifiera vilka som är förtryckta samt gå före och visa omsorg om dem. Den har en profetisk uppgift att protestera mot förtryck och att ge röst åt dem som inte blir hörda. Det är kyrkans uppgift att lyssna på samerna och kämpa för deras rättigheter (Wredenberg, 2003, pp. 65-66). Dessa utsagor är intressanta, eftersom de ger en annan motivering till att bekräfta samerna än att man ska gottgöra en syndaskuld. Förslaget i utredningen Samiska frågor i Svenska kyrkan om samisk representation vid Kyrkomötet är relevant här eftersom det inte motiverades av att samerna historiskt har förtryckts utan genom deras unika status som Sveriges enda urfolk (Ekström & Schött, 2006, p. 133). Därmed kan man ringa in tre olika motiveringar för att främja samernas ställning i kyrka och samhälle:

- att samerna har blivit kränkta av kyrkan under gångna århundraden och att kyrkan behöver gottgöra sin skuld i detta (försoningsmotiv),
- att samerna diskrimineras och osynliggörs i samhället och att det är kyrkans uppgift att stå upp för de svaga och föra de röstlösas talan (diakonalt motiv), och
- att samerna är ett urfolk och denna status berättigar till att deras språk, kultur och levnadssätt skyddas (folkrättsligt motiv).

Till detta kan läggas det enkla faktum att samer är medlemmar i Svenska kyrkan i lika stor utsträckning som befolkningen i övrigt och därmed har samma rätt som alla andra att möta en förkunnelse som känns relevant och möjlighet att ta plats och ges medbestämmande. De olika motiven förekommer inte renodlade någonstans. Men det viktiga är att även om kyrkan inte hade begått några missgrepp mot samerna i historien så hade det ändå funnits skäl för att arbeta för samernas upprättelse idag. I flera viktiga frågor är de fem dokumenten mycket samstämmiga trots att de har mycket olika karaktär. Att Svenska kyrkan har ett ansvar för vad kyrkans

företrädare historiskt har gjort mot samerna ifrågasätts ingenstans. Därför är det inte heller förvånande att många av deltagarna vid Sägastallamat reagerade negativt på hur ärkebiskopen uttryckte sig i sin reflektion kring ansvar (se sidan 65).

7. På väg mot en samisk kyrka?

I detta kapitel gör jag ett antal analyser där jag diskuterar urfolksbegreppet, närvaron av den återupprättande rättvisan i försoningsprocessen, förhållandet mellan försoning och flerspråkighet, Svenska kyrkans identitet som folkkyrka och frågan om samernas kyrkliga organisering. Sist i kapitlet summerar jag hur processen har utvecklats efter Ságastallamat.

7.1. Urfolksdiskursen i två kyrkliga dokument

Här jämför jag användningen av begreppen urfolk och urbefolkning i utredningen Samiska frågor i Svenska kyrkan och Strategiplan for samisk kirkeliv. Jämförelsen grundar sig på att det finns en diskursiv skillnad mellan begreppen ”urfolk” och ”urbefolkning”, och att det begrepp man använder säger något om hur man ser på samerna. Skillnaden ligger i att ”folk” och ”befolkning” inte är samma sak. Ett folk kan förutsättas dela språk och kultur och dessutom vara släkt med varandra, medan en befolkning i grunden bara är ett antal människor som bor inom ett visst område. Av detta skäl gör det skillnad huruvida man beskriver samerna som ett urfolk eller en urbefolkning. Beskriver man samerna som ett folk så understryker man deras etniska särart, men om man benämner dem som en befolkning liknar man dem vid en grupp människor som inte nödvändigtvis har något alls gemensamt.⁴³ Om man talar om ”den samiska befolkningen”, menar man då Sápmi, hela Sverige eller hela Norden? Talar man om samerna som en befolkning eller urbefolkning tenderar man, menar jag, att åsyfta de samer som bor kvar i Sápmi, eller kanske rentav de samer som fortfarande lever av traditionella näringar som renskötsel. Detta eftersom utredningen inleder med att tala om hur ”Svenska kyrkan varit en del av en koloniserande statsmakt i områden där det funnits en urbefolkning” (Ekström & Schött, 2006, p. 9). Jag hävdar därför att ordet urfolk är det bästa att använda för att det a) är kort och koncist, och b) säger vad det är frågan om – en etnisk grupp som är ursprunglig i ett område.

Begreppet ”urfolk” används nästintill uteslutande i strategiplanen, medan utredningen använder både ”urfolk” och ”urbefolkning”. Dessutom används ”urbefolkning” oftare än ”urfolk” i utredningen när det är samerna som direkt åsyftas. I strategiplanen

⁴³ På svenska finns dessutom den alternativa förleden ”ursprungs-”, vilket ger ”ursprungsfolk” och ”ursprungsbefolkning”. Båda förekommer i offentlig text i Sverige. Skillnaden mellan ”ur-” och ”ursprung-” är dock inte av avgörande betydelse som jag ser det.

förekommer ”urbefolkning” endast en gång, och då i en allmän formulering som inte åsyftar samerna (Johnsen, 2011, p. 55). Redan i förordet till strategiplanen sägs det att ”Vedtaket av Strategiplan for samisk kirkeliv innebærer at Den norske kirke tydeligere enn noen gang erkjenner at samene er et urfolk i Norge [min kursivering] og en selvfølgelig del av Den norske kirke” (Johnsen, 2011, p. 3). Vidare inleds bakgrundsavsnittet i planen med orden: ”Samene er urfolket i de nordlige områdene av Norge, Sverige, Finland og Kolahalvøya i Russland” (Johnsen, 2011, p. 36). I utredningen återfinns den skarpaste formuleringen där ordet ”urfolk” specifikt åsyftar samerna i slutet, där det sägs att förslaget om ett samiskt representantskap i Kyrkomötet ”motiveras helt av det faktum att samerna är ett urfolk, det enda erkända, i Sverige och att Svenska kyrkan är det evangelisk-lutherska trossamfund som bedriver en geografiskt täckande verksamhet i den del av landet som utgör det samiska folkets traditionella område” (Ekström & Schött, 2006, p. 133).

I utredningens inledande sidor är det ett genomgående mönster att man aldrig direkt omtalar samerna som ett urfolk eller en urbefolkning. Enbart när det talas om konflikt mellan samer och andra grupper eller konflikter bland samerna beskrivs de som ett folk. Svenska kyrkan har ”deltagit i förtrycket av det samiska folket” och ”liksom andra kyrkor varit del av en koloniserande statsmakt i områden där det funnits en urbefolkning”. Ett stärkande av samernas rätt till mark förutspås orsaka motreaktioner hos ”den icke-samiska befolkningen”. Markfrågan är viktig såväl för ”renskötande samer” som för ”icke renskötande samer” och ”lokalbefolkningen som inte är samer”. Konflikterna inom ”det samiska folket”, mellan ”samebymedlemmar som är verksamma inom rennäringsen” och ”samer som inte tillhör någon sameby” har ökat. ”Kunskapen om det samiska folket” konstateras vara ”generellt låg bland majoritetsbefolkningen”. Tendensen är genomgående i hela textavsnittet. Man kan fråga sig varför det är så? Varför vill man inte säga rent ut att samerna är ett urfolk när man så tydligt säger att kyrkan behöver ta ställning i för samerna viktiga frågor? Och varför är de ett folk först när det talas om konflikt och okunskap? En möjlig förklaring är att det har att göra med hur kyrkan förhåller sig till samerna i olika sammanhang, om man relaterar enbart till samerna eller till flera olika grupper. En variation i bruket av snarlika begrepp kan vara ett stilistiskt grepp, men i en text som denna är tydligheten viktigare och variationen uppfattas som en ovilja att i ett tidigt stadium rakt ut säga att samerna är ett urfolk. Och ändå är samerna erkända som urfolk i Sverige sedan 1977. Varför vill då inte utredaren klargöra detta i ett tidigt stadium i texten? Kanske kan det ha något att göra med det som sägs i ett citat ur skrivelsen från styrelsen för Svenska kyrkans stiftelse för rikskyrklig verksamhet till dess Ombudsmöte 1993. Där sägs:

Varje minoritet har sina specialfrågor. För samers del är de speciella problemen förknippade med deras unika situation som urbefolkning med traditionella näringar och levnadssätt, konflikter om markägande och en låg status. *Samers intressen kolliderar ofta med majoritetsbefolkningens och dessa konflikter existerar även inom vår kyrka* [min kursivering] (Ekström & Schött, 2006, p. 48).

Kan det vara så att utredaren har formulerat sig vagt med hänsyn till dessa konflikter? Här ser man ändå en grundläggande utmaning för kyrkan; att verka profetiskt för att stärka urfolkets status samtidigt som majoritetsbefolkningen dominerar dess medlemskår.

Det är ingen tvekan om att det råder en diskursiv skillnad i de båda dokumentens sätt att använda begreppen ”urfolk” och ”urbefolkning”. I vilken mån det skvallrar om den kyrkliga diskursen i respektive kyrka är svårt att uttala sig om, men jag noterar att skillnaden finns och ser det som en skillnad i framför allt tydlighet vad gäller samernas status.

7.2. Försoningsprocessen och den återupprättande rättvisan

Den återupprättande rättvisan är tydligt närvarande i försoningsprocessen mellan Svenska kyrkan och samerna. Det visar både historiken över de dryga tjugo åren av försoningsarbete och de fem dokumenten från det föregående kapitlet. I Samisk kyrka framställs försoningsprocessen som något som måste ske på lika villkor. Den kräver att förbrytaren erkänner det felaktiga i sitt handlande eftersom offret är den svagare parten och inte kan sätta egna gränser. Båda parter måste sätta sig in i vad som har skett och den samiska befolkningen behöver berätta hur såren kan läkas (Bientie, 2003a, pp. 10-17). Detta motsvarar tydligt vad den återupprättande rättvisan säger om att parterna måste mötas, offret berätta hur brottet har drabbat och hur skadan i största möjliga mån kan gottgöras. Utredningen Samiska frågor i Svenska kyrkan lägger stor vikt vid att försoningsprocessen måste omfatta och synliggöra alla samer och grupper av samer. (Ekström & Schött, 2006, pp. 103-104). Försoningen bör bli föremål för samtal där ”företrädare för samer, såväl samebymedlemmar som icke medlemmar, och övrig befolkning och berörda intressen i Norrlands inland” deltar (Ekström & Schött, 2006, p. 20). Försoning ”innebär att båda parter... sätter sig in i historien i syfte att förstå vad som har hänt” och innebär ett erkännande av begångna oförrätter i detalj, av en ställföreträdare om nödvändigt. Den har som mål att ena och övervinna splittring (Ekström & Schött, 2006, pp. 105-106). Här är det principen om att alla som är berörda av det som har hänt ska inkluderas i processen som ger genklang. Samerna har ett behov av att sätta ord på sin smärta i en miljö som

präglas av lyssnande och solidariskt engagemang (Engvall & Schött, 2011, pp. 55-57). Offerparten behöver bli hörd och få ett erkännande.

Det dokument som tydligast understryker samernas likvärdighet i kyrkliga sammanhang är den norska Strategiplanen. Formuleringen i förordet att Den norske kirke ”ikke [kan] være folkekirke i Norge uten å ha et livskraftig og likeverdig samisk kirkeliv i sin midte” vittnar om en långtgående villighet att möta samerna på lika villkor (Johnsen, 2011, p. 3). Formuleringen kommer nära det resonemang som Urban Engvall för om att vara en folkets kyrka och inte bara en kyrka för folket. Kyrkans självförståelse avspeglar sig i dess struktur och arbetsformer, och om självförståelsen förändras måste även arbetsformerna förändras.

Något som försvårar för Svenska kyrkan när det gäller försoningsarbetet är de många intressen som konkurrerar om markanvändningen i norra Sverige, den mark som är så viktig för samernas möjligheter att hålla sin kultur vid liv. I detta är Svenska kyrkan inte opartisk, dels för att den i sin medlemskår har alla dessa intressen representerade och dels för att kyrkan själv är markägare. I augusti 1999 sammanträdde Biskopsmötet på stiftsgården Saxnäs i Luleå stift för att diskutera samerelaterade frågor. I sitt yttrande från mötet menade biskoparna att Svenska kyrkan skulle kunna agera opartisk medlare mellan de olika intressen som konkurrerar om markanvändningen i norra Sverige (Ekström & Schött, 2006, p. 160). Men redan 1993 konstaterade styrelsen för Svenska kyrkans stiftelse för rikskyrklig verksamhet (SFRV) att ”Samers intressen kolliderar ofta med majoritetsbefolkningens *och dessa konflikter existerar även inom vår kyrka* [min kursivering] (Ekström & Schött, 2006, p. 147). Under rubriken *Övriga större sakfrågor; Svenska kyrkan som markägare* konstaterar utredningen Samiska frågor i Svenska kyrkan att:

Svenska kyrkan tillhör inte de största markägarna i Norrlands inland, men är ändå en stor sådan. Det betyder att det också sker en betydande skogsavverkning på den kyrkliga marken, samtidigt som den ofta är en viktig del av renarnas betesmarker... För Svenska kyrkan är det angeläget att förvaltningen av den kyrkliga marken sker med sikte på ett långsiktigt och medvetet skogsbruk, siktande till ett uthålligt nyttjande, där hänsyn tas till ekologiska principer, rennäringens utveckling och skogens betydelse för sysselsättning och lokal ekonomi. Svenska kyrkans syn på skapelsen skall prägla också kyrkans markförvaltning (Ekström & Schött, 2006, p. 117).

Kyrkan är alltså skogsägare och därmed själv aktör på arenan om markanvändningen. Att man sedan vill bedriva ett skogsbruk som tar hänsyn till miljö och rennäring är lovvärt, men berättigar inte till att kalla Svenska kyrkan opartisk. Vid Ságastallamat upplevdes det som motsägelsefullt att Svenska kyrkan internationellt är radikal medan man på hemmaplan drar sig

för att ta ställning till samernas rättigheter. Det ses ur samiskt perspektiv som nödvändigt att man vågar göra just det för att samerna ska kunna känna tillit till kyrkan. (Engvall & Schött, 2011, pp. 56-58). Att samerna upplever en diskrepans mellan ord och handling, eller möjligen en skillnad i vad kyrkan prioriterar och vad samerna vill att man ska prioritera, kan ha sin förklaring i att man inte kan gå för hastigt fram av just de skäl som anges här. Försoningsprocessens fortsättning kommer att dra in såväl de konflikter som råder mellan grupper av samer som mellan samer och andra befolkningsgrupper och intressenter. Att komma till rätta med dessa konflikter är dock inte möjligt utan att staten i form av regering och riksdag engageras. Innan det sker kan inte den återupprättande rättvisan tillämpas fullt ut.

7.3. Försoning och flerspråkighet

Det finns en skillnad i att tala om flerspråkigt arbete visavi att tala om försoningsarbete. Båda utgår från ett synliggörande och en bekräftelse som inte har skett förut. Flerspråkighetspolicyn talar tydligt om att det krävs åtgärder för att en minoritet ska få komma till tals, och då inte som en sidoverksamhet utan som inkluderade i den gemensamma verksamheten. Däri ligger en stor likhet med talet om försoning. Men när man talar om flerspråkighet likställs samer och samiska med andra minoriteter och minoritetsspråk. Samernas status som urfolk ger ingen principiellt större rätt än andra språkliga minoriteter. Arbetet med att använda och utveckla det samiska språket och samisk kultur i kyrkliga sammanhang är ett viktigt element i försoningsprocessen och tillhör de återupprättande åtgärder man vidtar för att gottgöra missgrepp i det förgångna. Men medan språkarbetet är en viktig och avgörande komponent i försoningsarbetet så är försoning mycket mer än enbart en språkfråga. Samtidigt är ett policydokument normerande för arbetet i den organisation för vilken det är framtaget. Det innebär inte att arbetet bedrivs så som policyn föreskriver, men ger en bild av hur man vill att det ska bedrivas.

Under *Inkludering av arbetet på andra språk* ställs det upp som mål att ”Den kontinuerliga verksamheten på andra språk är en inkluderad del av den ordinarie verksamheten på alla kyrkliga nivåer”. Detta innebär att man ”lämnar ett särperspektiv till förmån för ett gemensamt perspektiv” där minoriteten ”förblir... i ett slags utanförskap...” och verksamheten på minoritetsspråk får karaktären av ”särskilt riktade åtgärder” och ett särintresse. Inkluderingsstanken bygger istället på att ”de individer och grupper som talar olika språk faktiskt redan finns i och lever i församlingen”. När ansvaret för verksamheten på andra språk blir ett gemensamt ansvar blir det lättare att ”upptäcka minoriteternas bidrag till församlingens liv”.

Då kan även minoriteternas företrädare gå ur en roll som intressebevakare och ta del i ansvaret för det gemensamma även de. Ett annat mål är att ”Verksamheten på andra språk är inkluderad i kyrkans strukturer på alla nivåer”. Detta innebär att man inte i första hand ska skapa särskilda strukturer för arbetet på andra språk ”utan om att utveckla de befintliga strukturerna på ett sätt som gör att dessa kan bli bärare även av arbetet på andra språk än svenska. Endast då det finns specifika behov som inte kan tillgodoses inom ramarna för de gemensamma strukturerna bör speciella strukturer skapas” (Svenska kyrkan, 2012b, pp. 28-31).

Under *Fem utmaningar för en flerspråkig kyrka; Delaktighet och inflytande* ställs följande mål upp:

- Svenska kyrkan reflekterar över sin identitet och sitt uppdrag som flerspråkig kyrka.
- De språkliga minoriteterna är synliga, erkända och tillvaratagna i kyrkan. Den norm som osynliggör, förminskar och indirekt utestänger det kyrkliga livet på andra språk, är ersatt av en norm som lyfter upp, bejakar och innesluter detta liv i gemenskapen.
- Försoningsprocesserna gällande romers och samers förhållande till Svenska kyrkan och det svenska samhället pågår kontinuerligt.
- Inom Svenska kyrkan finns på alla nivåer strukturer som säkerställer minoriteternas inflytande (Svenska kyrkan, 2012b, pp. 35-40).

Man kan fråga sig vad det säger att det är ett dokument om flerspråkighet som sätter upp tydliga mål för arbetet? Flerspråkigheten är en fråga som Svenska kyrkan själv förfogar över. Inom det området är det därför möjligt för kyrkan att ställa ganska konkreta mål. Försoningsfrågan förfogar kyrkan inte över, eftersom den i förlängningen involverar andra aktörer som kanske inte är villiga att försonas. Därför blir Svenska kyrkans försoningsarbete lätt en fråga om kultur och språk som motiveras av ett diakonalt motiv. Urban Engvall menar i *Samisk kyrka* att man måste ”garantera utsatta och minoriteter reell makt på alla nivåer, till att börja med som ett tillägg till den demokratiska ordning Svenska kyrkan för närvarande betraktar som omistlig” (Engvall, 2003d, pp. 19-21). Vad som hamnar i fokus här är vilken innebörd man lägger i ordet ”folk” i folkkyrkan. Är folket en homogen grupp människor som tar hänsyn till avvikande grupper eller en i grunden heterogen skara där minoriteter alltid har varit närvarande? Folkkyrkan har, liksom samhället i övrigt, kommit att bygga på majoritetsbeslut, vilket gör det svårt att inkludera minoritetsgrupper.

7.4. Samernas identitet och Svenska kyrkans

Försoningen utmanar folkkyrkobegreppet. I både Samisk kyrka och En flerspråkig kyrka talas om mångfalden som förändrar folkkyrkans självförståelse. Man använder begreppen lite olika, men båda åsyftar en kyrka där minoriteterna inte ses som något vid sidan av det gemensamma som kyrkan ska agera välmenande välgörare gentemot. Istället ska alla tillsammans ta ansvar för det gemensamma i en kyrka som kan tala till alla oavsett etnicitet eller språk. Strategiplanen understryker det samiska kyrkolivets betydelse för Den norske kirkes självförståelse som folkkyrka. Man kan inte överhuvudtaget vara folkkyrka i Norge utan ett livskraftigt och likvärdigt samiskt kyrkoliv, vilket är en mycket stark formulering (Johnsen, 2011, p. 3).

Jag kan konstatera att den bild av samerna som folk som tecknades i kapitel tre bekräftas vid läsningen av de fem dokumenten. Utredningen Samiska frågor i Svenska kyrkan och Strategiplanen bekräftar att samerna är ett splittrat folk, men på olika sätt. Utredningen säger att klyftan går mellan renskötande och icke renskötande samer (Ekström & Schött, 2006, p. 11). Strategiplanen skiljer mellan samisktalande och icke samisktalande samer. De förra upplever sin kultur hotad medan de senare känner sig utestängda (Johnsen, 2011, p. 44). Det är sannolikt att de två åtskillnaderna sammanfaller, eftersom rennäringen har verkat kultur- och språkbevarande.⁴⁴ Vid Ságastallamat berättade några talare om sina egna erfarenheter av språkförlust och kampen för att accepteras som same, men också om att återta sin samiska identitet och sitt språk (se sidan 63).

Hur ser man då på folkkyrkans identitet generellt i Svenska kyrkan? Både utredningen Samiska frågor i Svenska kyrkan och policydokumentet En flerspråkig kyrka behandlar församlingsinstruktioner för att skaffa sig en bild av situationen på församlingsnivå. Utredaren Sören Ekström samlade in församlingsinstruktioner från alla församlingar i Västerås,⁴⁵ Härnösands och Luleå stift där samer är bosatta eller vistas tillfälligt i samband med renflyttningar och renbete (Ekström & Schött, 2006, p. 62). I En flerspråkig kyrka har man använt sig av Sven Thidevalls *Folkkyrkans tid. Församlingsinstruktionerna berättar* från 2005 (Svenska kyrkan, 2012b, p. 35).⁴⁶ Båda ger ungefär samma bild; några församlingar är mycket medvetna om den språkliga eller etniska mångfalden och har mycket noggranna redogörelser

⁴⁴ Samer som inte har varit sysselsatta med rennäringen, såsom norska kustersamer, har snabbare förlorat sitt språk och sin identitet till följd av assimileringspolitik. Jämför vad som sägs under *Rennäringen* på sidan 31.

⁴⁵ Avser Idre-Särna församling i nordligaste Dalarna där Sveriges sydligaste sameby finns. Idre räknas som sydlig gräns för Sápmi.

⁴⁶ Thidevall, Sven (2005). *Folkkyrkans tid: församlingsinstruktionerna berättar*. Järlåsa: Ordbruket i samarbete med Stockholms stift och Sensus studieförbund.

för sin flerspråkiga eller samiska verksamhet, medan de flesta inte gör det. Flera församlingar i Härnösands stift betraktade samisk verksamhet framför allt som en språkfråga, och man hänvisade ofta till resurser på högre nivå för att få tillgång till språklig kompetens. Några av församlingarna menade också att boende av samiskt ursprung eller som är samiskspråkiga saknades. I Luleå stift fanns generellt en större medvetenhet om den samiska närvaron och vilka samebyar som fanns i området. Flera församlingar hade samiska gudstjänster och gav bidrag för deltagande i det samiska konfirmandlägret. En församling belägen utanför Skellefteå angav dock att den enda språkgrupp som fanns är den svenska. En förklaring till detta kan vara att kustförsamlingar har en mer tillfällig synlig samisk närvaro i samband med vinterbetet vid kusten. Flera av de tillfrågade församlingarna saknade vid tillfället församlingsinstruktioner (Ekström & Schött, 2006, pp. 61-72).⁴⁷ I En flerspråkig kyrka sägs att:

...det är få församlingar som noterar de språkliga minoriteterna i sin omvärldsanalys... De församlingar som har ett väl utbyggt och etablerat arbete på ett eller flera andra språk ger i regel en saklig redovisning på denna punkt. Flertalet församlingar nöjer sig ändå med att bagatellisera behovet av verksamhet på andra språk eller påpekar att de flesta talar svenska (Svenska kyrkan, 2012b, p. 35).

Det konstateras också att så länge denna standardbild vidmakthålls ”betraktas mångfalden endast som ett tillägg till det enhetligt svenska som utgör ’normaliteten’” och att förutsättningen för ”en förändrad självbild inom Svenska kyrkan är att man på alla kyrkliga nivåer genomför en förnyad och fördjupad reflektion över Svenska kyrkans identitet och uppdrag som en flerspråkig kyrka” (Svenska kyrkan, 2012b, p. 35). På samma sätt som den samiska identiteten kan diskuteras utifrån olika kriterier, kan även den svenskkyrkliga identiteten uppfattas på några olika sätt:

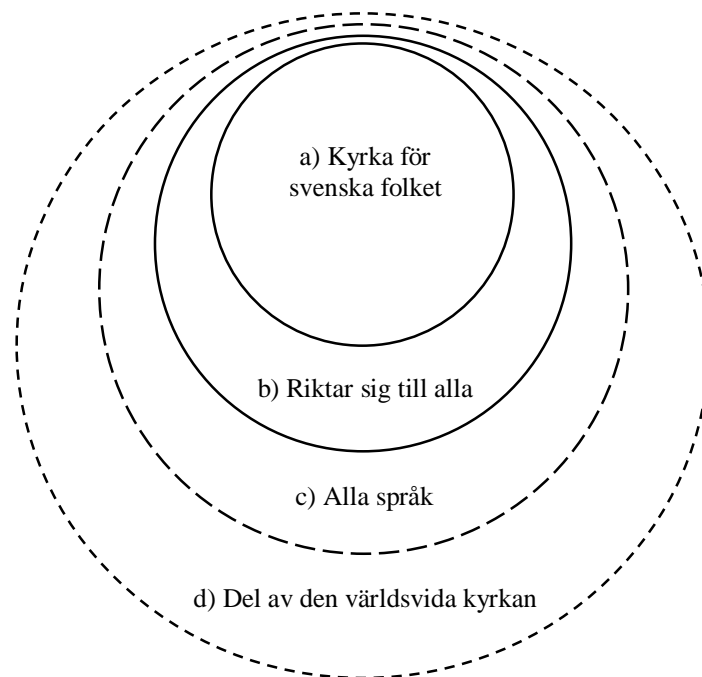
- Svenska kyrkan är kyrka för svenska folket, en grupp som betraktas som etniskt homogen,
- Svenska kyrkan är den kyrka som täcker in hela det svenska territoriet och därmed riktar sig till alla som bor inom detta territorium,

⁴⁷ Enligt kapitel 57, § 5 i Kyrkoordning för Svenska kyrkan ska alla församlingar i Svenska kyrkan ha församlingsinstruktioner godkända av Domkapitlet i respektive stift vari det framgår hur församlingen själv avser att i sitt område verkställa sitt grundläggande uppdrag att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. Församlingsinstruktionen ska särskilt behandla ”församlingens verksamhet på teckenspråk samiska, finska och andra språk”.

- Svenska kyrkan är en evangelisk-luthersk folkkyrka där möjligheten att fira gudstjänst och få andra kyrkliga behov tillgodosedda på det egna språket är central,
- Svenska kyrkan är en del av den universella kyrkan och den mångfald som mänskligheten uppvisar blir självklar i dess sammanhang.

Liksom med de samiska identitetskriterier jag ställde upp i kapitel tre är även dessa mer eller mindre begränsande. Skillnaderna dem emellan kan illustreras med nedanstående figur:

Figur 3, Svenska kyrkans identitet

Fyra olika förståelser av Svenska kyrkan som folkkyrka: a) Svenska kyrkan är kyrka för svenska folket, en grupp som betraktas som etniskt homogen, b) Svenska kyrkan är den kyrka som täcker in hela det svenska territoriet och därmed riktar sig till alla som bor inom detta territorium, c) Svenska kyrkan är en evangelisk-luthersk folkkyrka där möjligheten att fira gudstjänst och få andra kyrkliga behov tillgodosedda på det egna språket är central, och d) Svenska kyrkan är en del av den världsvida kyrkan och den mångfald som mänskligheten uppvisar blir självklar i dess sammanhang.

Figuren ovan kan jämföras med figuren över antalet samer i Sverige på sidan 30. För att försoning och förståelse ska vara möjlig måste den egna självförståelsen vidgas för att ge rum för den andre. Snäva definitioner av vad kyrkan är, liksom snäva definitioner av vem som är same, är inte fruktbara. Det faktum att processen har kunnat fortsätta visar att båda parter har reflekterat över den egna identiteten. Om en samisk kyrka definieras som en kyrka:

- a) där folket i folkkyrkan inbegriper Sveriges urfolk,
- b) där samisk andlighet och erfarenhet tillåts forma teologi och förkunnelse,

- c) där samer inte enbart ges medbestämmande i ”egna frågor” utan där ett samiskt perspektiv vägs in i allt beslutsfattande, och
- d) som tar ställning i politiska frågor som är viktiga för samerna

– vilka möjligheter har då Svenska kyrkan att bli en samisk kyrka? Vad man kan konstatera är att kyrkan är på väg. Man har börjat ta ställning mot fortsatt gruvexploatering, vilket är en viktig samepolitisk fråga. Som församlingsinstruktionerna skvallrar om finns det ett arbete att göra vad gäller självsynen, samtidigt som det finns ljuspunkter.

7.5. Försoningen och frågan om samernas kyrkliga organisering

Frågan om samernas kyrkliga organisering är en fråga där man tydligt kan se olika positioner mellan de aktörer som är inblandade. I diskussionerna och förslagen kring en samisk icke-territoriell församling kan man se en händelsekedja där olika aktörer yttrar sig och visar tydliga skillnader i synsätt. De är Sametinget, som begärde att en sådan församling skulle inrättas, Kyrkostyrelsen, som gav Sören Ekström i uppdrag att inkludera frågan i sin utredning, utredaren själv, som föreslog en annan lösning samt Samiska rådet, som yttrade sig över förslaget. Slutligen återigen Kyrkostyrelsen, som efter att utredningen hade gått på remiss, avvisade utredarens förslag.

Sametinget inkom den 15 mars 2004 med en skrivelse till Kyrkostyrelsen där man begärde att en samisk icke-territoriell församling skulle bildas (Ekström & Schött, 2006, p. 142). Beslutet i Sametinget var enhälligt, vilket visar en mycket stark viljeyttring från samiskt håll. Man ville att församlingen skulle vara knuten till Uppsala stift och kunna uppta den till medlem som är upptagen i Sametingets röstlängd eller är make, maka, sammanboende eller barn till någon som är det. En sådan icke-territoriell församling ”skulle ge samerna ökat självbestämmande, egen finansiering, ökad gemenskap och tillhörighet, möjlighet att anställa egna präster och lekmän, möjlighet att disponera samiska möteslokaler, möjlighet till ökad samisk andlig vård och förståelse, levandegöra och upprätthålla samiska kyrkhelgstraditioner samt förmedla det kristna budskapet i samisk språkdräkt och utveckla den samiska liturgin” (Ekström & Schött, 2006, p. 73). I direktivet till utredningen Samiska frågor i Svenska kyrkan angav Kyrkostyrelsen att frågan skulle utredas, men också att man skulle ”utgå från kyrkoordningens reglering av Svenska kyrkans organisation; *endast i den utsträckning tungt vägande skäl finns skall förändringar i kyrkoordningen föreslås* [min kursivering]” (Ekström & Schött, 2006, p. 142). I sitt betänkande ser utredaren klara fördelar med en icke-territoriell

församling, men också tänkvärda nackdelar. Dels skulle motiven för berörda stift och församlingar att prioritera samiskt kyrkligt arbete minska då man skulle anse att ansvaret ålåg den samiska församlingen. Dels skulle många samer sannolikt kvarstå i sina territoriella församlingar, vilket riskerar att skapa splittring bland Sveriges samer. Dels skulle det kunna uppstå oklarheter kring vem som företräder det samiska kyrkolivet i Svenska kyrkan, det Samiska rådet eller den samiska församlingen.

Utredaren föreslog därför en annan lösning; dels att ett samiskt representantskap skulle inrättas vid sidan av till Samiska rådet, och dels att två samiska representanter utan rösträtt skulle beredas plats vid Kyrkomötet. Representantskapets ledamöter skulle enligt förslaget utses av berörda stift i proportion efter var i Sverige samerna bor samt av Sametinget. Representantskapet skulle vara ”ett forum för samråd, erfarenhetsutbyte och gemensamma ställningstaganden” kring samiskt kyrkoliv och dessutom få insyn i ekonomin rörande Svenska kyrkans samiska arbete och yttra sig över relevanta ärenden. Man skulle dessutom kunna göra egna framställningar till Kyrkomötet. Representantskapet skulle också välja ledamöterna i Samiska rådet (Ekström & Schött, 2006, pp. 125-132). I sitt yttrande över förslaget skrev Samiska rådet ”att den föreslagna modellen med ett representantskap för samiskt kyrkoliv är en modell hämtad från majoritetssamhället. Rådet anser att det skulle vara spännande att få utveckla en egen modell men har för närvarande inte någon idé om hur en sådan skulle kunna se ut. Kanske en tänkbar modell är att helt enkelt förstärka Samiska rådet?” Rådet menade också att en väl fungerande verksamhet är viktigare än organisationen, en princip som Svenska kyrkan och Sametinget redan hade samförstånd kring. Rådet ifrågasatte också ”om det samiska i Svenska kyrkan måste vara så hårt knutet till kyrkans tre nivåer, som nu, eller om det går att hitta en modell där de samiska resurserna knyts samman och därmed vinner i effektivitet. Modellen vi söker bör uttrycka att det finns *ett* samiskt kyrkligt liv” (Ekström & Schött, 2006, p. 134).

Utredaren konstaterade att ”Svenska kyrkans organisationsstruktur, principer och praxis ger inte något stort utrymme för en särskild representation” i dess beslutande organ. Han föreslog ändå att två samiska representanter skulle ingå i kyrkomötet och liksom biskoparna ha närvaro- och yttranderätt men sakna rösträtt. Förslaget motiverades helt av samernas ställning som urfolk och av Svenska kyrkans internationella ställningstaganden kring urfolkens rättigheter. Viktigt att notera här är att förslaget enligt utredaren inte skulle motiveras av ett historiskt förtryck utan helt och hållet av det ovanstående (Ekström & Schött, 2006, pp. 132-133). Samernas urfolksstatus skulle då vara ett sådant ”tungt vägande skäl” som skulle rättfärdiga avsteg från Kyrkoordningen.

Utredarens betänkande låg klart i november 2006 och efter en remissomgång till bland annat de nordliga stiftens låg det åter på Kyrkostyrelsens bord vid dess sammanträde i april 2008. I en promemoria förberedd av Kyrkostyrelsens arbetsutskott summerades remissinstansernas svar och föreslogs åtgärder med anledning av utredarens förslag. Kyrkostyrelsen beslutade i enlighet med promemorian (Kyrkostyrelsen, 2008b). Samisk representation vid Kyrkomötet avvisades dels för att det stred mot ”intentionerna bakom den nationella nivåns nuvarande beslutsstruktur” och dels för att andra minoritetsgrupper skulle kunna begära samma sak. Kyrkostyrelsen ville hellre se en förstärkning av Samiska rådet (Kyrkostyrelsen, 2008a, pp. 9-10). Positiv särbehandling av samerna mot bakgrund av deras särskilda status som urfolk blev alltså inte aktuell i denna fråga. Förslaget om att inrätta forskarstipendier för samiska teologer mötte ett liknande öde, då man inte ville skapa stipendier baserade på etnicitet (Kyrkostyrelsen, 2008a, p. 2).

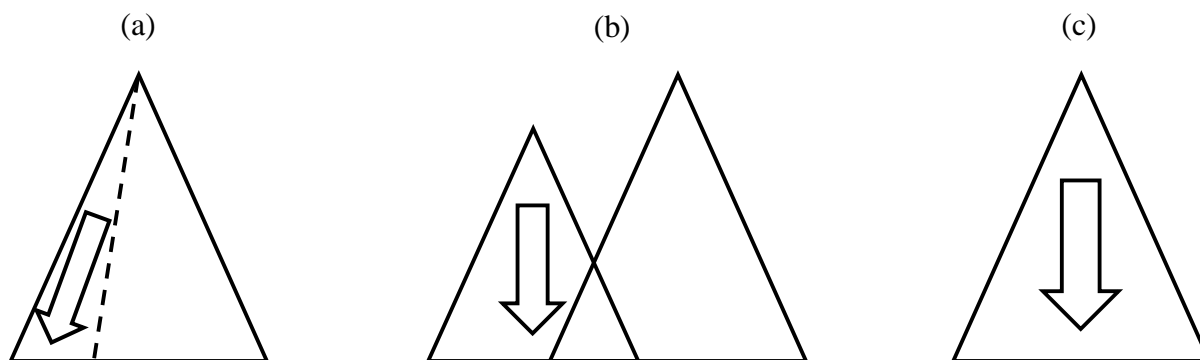
Vi ser här en händelsekedja där tydliga ståndpunkter ställs mot varandra, men där det samtidigt finns en samsyn ifråga om organisationens syfte. Vid en snabb översikt ser det ut som om man låter utreda en begäran om stärkt samiskt inflytande över det egna kyrkolivet, bara för att sedan avvisa det förslag som utredaren ger. Men när man ser närmare blir bilden mer nyanserad. Alla är överens om att verksamheten är viktigare än organisationen. Utredaren var instruerad att ge ett förslag, och gjorde det. Utredaren såg alltför stora problem med en icke-territoriell församling och gav ett annat förslag som ogillades inte bara av Kyrkostyrelsen utan till stor del även av Samiska rådet. Samiska rådet efterfrågade samtidigt en lösning där man inte var så hårt bunden av modeller från majoritetssamhället eller av kyrkans tre nivåer. Man ville ha en modell som underströk att det fanns ett samiskt kyrkoliv och inte flera. Frågan är om inte en sådan önskan ändå pekar mot en lösning som liknar den icke-territoriella församlingen?

I Den norske kirke har man sedan 2010 på försök inrättat en samisk församling, Samisk menighet på sørsamisk språkområde, eller på sydsamiska *Saemien åålmege åarjelsaemien gjeledajvesne* (SÅ). SÅ står under Nidarosbiskopens tillsyn men har verksamhet på hela det sydsamiska området, som sträcker sig utanför Nidaros bispedømme. Församlingen är öppen för alla samer som bor inom det sydsamiska området och för alla sydsamer som bor utanför området. Församlingen leds av ett församlingsråd som är valt av medlemmarna. Man behöver heller inte vara registrerad i det norska Sametingets röstlängd. Den stora skillnaden mellan SÅ och den icke-territoriella församling som föreslogs av Sametinget i Sverige är att här behåller individen sitt medlemskap i sin vanliga församling men har rätt att bli betjänad med gudstjänster, kyrkliga handlingar och annan kyrklig verksamhet från den samiska församlingen (Info-blad om Samisk menighet, 2009). Församlingen är en kategorialmenighet,

en särskild församlingstyp i Den norske kirke som kan inrättas för människor som förenas av speciella livsvillkor, till exempel döva. Ordningen har sin grund i Lov om Den norske kirke (Kirkeloven), §2, Kirkelig indelning (Regjeringen.no, 2012). Försöket pågår till och med år 2013 och ska därefter utvärderas (Samisk menighet, 2013). Den utvärderingen kan vara värdefull även för Svenska kyrkan. Man ska dock minnas att det i Norge finns en klar målsättning om att ge samerna självbestämmande i eget kyrkoliv, vilket tydligt pekar mot en egen struktur (Johnsen, 2011, p. 41).

Huvudfrågan i diskussionen om samernas kyrkliga organisation är om det samiska kyrkliga arbetet ska skötas genom en separat struktur för samiskt självbestämmande eller om det ska ske integrerat i kyrkans övriga struktur. Om man väljer det första ser jag en risk för fortsatt segregering där det samiska aldrig på allvar integreras i Svenska kyrkans liv och självförståelse. Väljer man det senare finns den uppenbara risken att det återigen är majoritetens villkor som blir vägledande. Policydokumentet En flerspråkig kyrka talar om att ha ett minoritetsperspektiv på allt beslutsfattande så att man inte bara talar om ”samiska frågor” som samerna får ha inflytande över. Utredaren Sören Ekström hade viktiga poänger med de risker som finns med en icke-territoriell församling, samtidigt som ett representantskap inte heller är optimalt.

Figur 4, Alternativ för samernas kyrkliga organisering

Grovt tecknat kan alternativen för samisk kyrklig organisering illustreras såhär; a) samiska frågor hanteras genom en sidostruktur inom kyrkan där medinflytandet sker genom samråd (motsvarar dagens struktur), b) man skapar en separat struktur där samer självständigt tar ansvar för eget kyrkligt arbete och förfogar över egna resurser (motsvarar en samisk icke-territoriell församling eller den samiska församlingen i Norge), eller c) samiskt kyrkoliv är en integrerad del av allt kyrkligt arbete där man lägger ett samiskt perspektiv på allt beslutsfattande (motsvarar principen om inkludering).

Den sydsamiska församlingen på norsk sida finns som jämförelse och ska utvärderas under 2014. Det viktigaste är inte organisationen utan verksamheten, men också Svenska kyrkans

förmåga att utan samiska påtryckningar kunna inlemma ett samiskt perspektiv på alla sina förehavanden.

Det finns anledning att fråga sig vad som är det bästa sättet att ge samer och andra minoriteter ett reellt inflytande i kyrkan. En fråga jag har ställt är om samernas ställning som urfolk ger dem starkare rättigheter än andra minoriteter. Om det inte är så, vad betyder då deras urfolksstatus i realiteten? I en artikel i Daerpies Dierie nr 4 2012 beskriver Urban Engvall dagens ordning med ett samiskt råd på nationell nivå och arbetsgrupper i vissa stift som ett "sidospår" där uppgiften också är att hantera specifikt "samiska frågor". Avståndet till policydokumentets ord om inkludering och medbestämmande i allt beslutsfattande förefaller fortfarande stort. Policyn lägger ansvaret för att föra fram samiska representanter på nomineringsgrupperna, och på församlingsnivå bedömer Engvall att samerna, med tanke på det låga valdeltagandet, skulle kunna bilda egna nomineringsgrupper och ha framgång om de lyckas engagera tillräckligt många väljare. Men ibland kan skälen att skapa strukturer för delaktighet vara starka nog för att motivera en positiv särbehandling, "till exempel så att samerna erbjuds ett inflytande som är större än antalet kyrkotillhöriga samer motiverar" (Engvall, 2012, p. 3). Men som även Engvall konstaterar vill man inte förändra kyrkans beslutsstrukturer på ett genomgripande sätt för att bereda plats för vare sig samer eller andra minoriteter. Är det då försoningen som är den främsta drivkraften, om nu försoning och återupprättande rättvisa förutsätter likvärdighet och likställighet? Det är en fråga som återstår att besvara.

8. Slutsatser och avslutande diskussion

Försoning är en process. Den kan aldrig avverkas genom enskilda symbolhandlingar, gudstjänster eller offentliga ursäkter, liksom förlåtelsen inte kan förväntas utan bara ges om och när offerparten upplever att gottgörelserna är tillräckliga. Försoningen kan heller inte beslutas politiskt utan bara uppnås genom långsiktigt mödosamt arbete. Svenska kyrkan står för närvarande mitt i detta arbete. Mellan utredningen 2006 och antagandet av flerspråkighetspolicyn 2012 har mycket hänt. Efter Sägastallamat har Svenska kyrkan börjat uttala sig i frågor som är viktiga för samerna. Framför allt gäller det de nya gruvor som för närvarande prospekteras och som riskerar att ytterligare försvåra för rennäringen. Det kan ses som att Svenska kyrkans avsikter med processen har förändrats och därmed också ambitionsnivån. Jag uppfattar därför Sägastallamat som en vändpunkt. Som konstaterats i utredningen Samiska frågor i Svenska kyrkan och i Kyrkostyrelsens promemoria efter utredningens remissbehandling kan Svenska kyrkan själv inte lösa frågan utan att regering och riksdag tar nödvändiga beslut. Det är alltså mycket svårt att komma framåt i frågan om inte viljan finns hos staten (Kyrkostyrelsen, 2008a).

Har man verkligen nått så mycket längre i Norge? Utifrån de texter jag har analyserat kan man inte uttala sig om det samiska kyrkolivet i realiteten fungerar så mycket bättre i Norge än i Sverige eller om medvetenheten och välviljan generellt är större i Den norske kirke. Men det finns från nationell nivå i Den norske kirke en uttalad vilja att låta samiskt kyrkoliv, samisk kultur och samisk teologi definiera kyrkans identitet och självförståelse, med målet att göra samerna självbestämmande över det egna kyrkolivet (Johnsen, 2011, p. 41). I och med antagandet av policydokumentet En flerspråkig kyrka har Svenska kyrkan tagit ett stort steg framåt mot större inkludering.

8.2. Slutsatser

Jag har sökt efter motiv och avsikter bakom Svenska kyrkans arbete för att försonas med samerna. Jag har kunnat konstatera att det var ledamöterna i Kyrkomötet i egenskap av ombudsmöte för Svenska kyrkans stiftelse för rikskyrklig verksamhet (SFRV) som ställde sig bakom Lutherska Världsförbundets uttalande om stöd till världens urfolk och begärde att dess konsekvens för Svenska kyrkans relation till samerna skulle utredas. Det visar en tydlig vilja från Svenska kyrkans ledning på ett tidigt stadium att sätta sig in i hur man på ett bättre sätt

skulle kunna uppmärksamma och bekräfta samerna som delaktiga på samma villkor som alla andra i kyrkans verksamhet och liv. Jag konstaterar vidare att det råder en tydlig diskursiv skillnad i hur utredningen Samiska frågor i Svenska kyrkan respektive Den norske kirkes Strategiplan för samisk kirkeliv använder begreppen ”urfolk” respektive ”urbefolkning”, även om två kyrkliga dokument inte är tillräckliga för att uttala sig om diskursen i en folkkyrka som omfattar en majoritet av befolkningen i respektive land. Vad ordvalet dock kan peka på är en vilja hos en författare att uttrycka sig försiktigt eller skarpt ifråga om ett folks status. Jag konstaterar också att Svenska kyrkan på nationell nivå numera använder begreppet ”urfolk” och att detta sammanfaller med en höjd ambition när det gäller att bevaka samernas rättigheter.

Jag ser det som viktigt att minnas att det officiella antalet samer i Sverige faller tillbaka på en överslagsberäkning som gjordes på 1970-talet. Vill man vara kritisk kan man säga att en minoritet på 20 000 är hanterbar i ett land med nio miljoner invånare. Hur många samer som i realiteten finns i Sverige vet ingen säkert. Man kan fråga sig vad det skulle göra för skillnad för kyrkan och samhället om samerna i Sverige vore 50 000 eller rentav 100 000 personer? Om man ska få gehör i ett majoritetssamhälle måste man vara många. Svenska kyrkan är inget undantag.

Den återupprättande rättvisan är tydligt närvarande i den försoningsprocess som pågår. Man har dock ännu inte tagit tag i den återupprättande rättvisans mer uttalade element såsom att involvera alla intressenter i konflikten kring mark och vatten i norr i dialoger såsom utredningen Samiska frågor i Svenska kyrkan har föreslagit. Försoningsprojekten i Nord-Salten och Vindeln visar dock att det är möjligt att låta samer och andra befolkningsgrupper mötas i ömsesidig förståelse. Erfarenheten visar att kyrkan har goda förutsättningar att möjliggöra försoning mellan grupper som står varandra emot. Nödvändig kompetens är ofta nära tillgänglig där den inte finns lokalt, och stiftet utvecklar och tillhandahåller resurser för såväl samiskt arbete som annat minoritetsarbete. Genom utbyte med andra kyrkor, stift och församlingar kan kompetensen höjas hos dem som ska arbeta med försoning. Genom antagandet av policyn En flerspråkig kyrka har Svenska kyrkan på nationell nivå åtagit sig att bistå stift och församlingar att utveckla detta arbete. En vitbok över Svenska kyrkans relation till samerna är under utarbetande och kommer att offentliggöras under 2014. Det samiska konfirmandlägret, som av samer har betraktats som den enskilt viktigaste delen av försoningsarbetet, har fått ökat anslag och fler platser, vilket är ett tydligt tecken på Svenska kyrkans vilja att fortsätta att föra processen framåt.

Försoning och skuld över fel begångna i historien är inte den enda anledningen för kyrkan att främja samernas språk, kultur och rättigheter. Det är viktigt att tänka på, dels för

att Svenska kyrkan under alla omständigheter har skäl att arbeta upprättande gentemot alla samhällsgrupper som är undertryckta eller osedda. Men det gör också att en alltför stark betoning av att bistå samerna av diakonala skäl kan föra uppmärksamheten bort från det viktiga arbetet med att inkludera samer och andra minoritetsgrupper till likvärdigt deltagande och medbestämmande inte bara över frågor som specifikt berör dem utan i allt beslutsfattande. Det ska dock understrykas att kyrkans ansvar för de övergrepp som har begåtts emot samerna inte har ifrågasatts någonstans i de källor jag har tagit del av.

Jag har försökt illustrera fyra olika sätt att se på Svenska kyrkans identitet som folkkyrka i Sverige, om det innebär att vara kyrka för ett homogent svenskt folk, en kyrka som täcker in det svenska territoriet, en evangelisk-luthersk kyrka med plats för alla språk eller en del av den världsvida kyrkan. Jag bedömer utifrån den översikt av församlingsinstruktioner som har redovisats i avsnitt 7.4. att medvetenheten om den lokala mångfalden skiljer sig åt mellan församlingarna. Denna bredd av förståelser verkar därmed fortfarande finnas sida vid sida.

Jag har frågat vad samernas urfolksstatus betyder i realiteten. Den sågs inte som ett tillräckligt ”tungt vägande skäl” för att ge samerna egen representation vid Kyrkomötet. Ett förslag från utredningen Samiska frågor i Svenska kyrkan om att inrätta forskarstipendier för samer avvisades också eftersom man inte ville inrätta stipendier baserade på etnicitet. Det må vara ett gott skäl, men det visar också att man inte vill särbehandla samerna. Däremot visar villigheten att polemiserat mot staten att samernas urfolksstatus ger dem en uppmärksamhet som andra minoriteter inte får.

Min huvudfråga var vilka motiv och avsikter Svenska kyrkan har ifråga om försoningsprocessen med samerna. Svenska kyrkan är generellt positiv till urfolkens rättigheter i Sverige och världen. Man är villig att låta försoningsprocessen kräva tid och resurser och man vill ta reda på sanningen om vad som faktiskt har hänt historiskt. Man är beredd att bilda opinion kring samernas situation och rennärningen i synnerhet. Man har höjt ambitionen kring kyrkans flerspråkighets- och minoritetsarbete, vilket inte är en oviktig del i processen eftersom det samiska språkets vitalisering är grundläggande för den samiska kulturens fortlevnad. Man stödjer forskning för att få fram vad Ingar Kuoljok kallar en ”verifiering av faktiska förhållanden och offentliggörande av denna sanningsbild”, varefter ett erkännande punkt för punkt kan ske och processen fortsätta.⁴⁸ Samtidigt är man inte villig att göra förändringar i kyrkans beslutsstruktur. Det är min bedömning att Svenska kyrkans avsikt med

⁴⁸ Jämför sidorna 44-45.

försoningsprocessen är att åstadkomma en reell försoning, med förbehållet att det finns en gräns för vad kyrkan ensam kan åstadkomma.

8.3. Slutord

Under 2014 kommer två viktiga saker att hända som påverkar den fortsatta vandringen. För det första kommer vitboken över relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna att stå klar. Därmed kommer en mycket viktig del av försoningsarbetet att läggas till. Man kommer att ha svart på vitt vad som har skett i historien. Därmed kan man också fortsätta att diskutera villkoren för försoningen. För det andra kommer man i Norge att utvärdera erfarenheterna av den samiska församlingen på sydsamiskt område vilket kommer att ge ytterligare underlag till diskussionen om samernas kyrkliga organisering.

Rolf Steffensens berättelse är illustrerande för hur man kan luras av en majoritetskultur att tänka kring vad som är normerande och vad som är avvikande. Vad frågan om försoning i grunden sätter fingret på är det faktum att man kan leva ett helt liv i ett samhälle och vara nästintill blind för att det i realiteten existerar flera kulturer under ytan. Kulturer som har sitt berättigande inte utifrån vem som ”var där först” utan utifrån alla människors, och därmed alla mänskliga kulturers, lika rätt och värde. När jag började mitt arbete med denna uppsats ville jag likna försoningsprocessen mellan Svenska kyrkan och samerna vid en livlig diskussion som pågick i en isoleringscell. Det saknades inte engagerade människor, och problemet var heller inte att det inte hände någonting. Problemet var att så få människor kände till det. Okunskapen om samernas situation är något som har funnits med i diskussionerna kring försoningen ända sedan tidigt 1990-tal. Nu ser det däremot ut som att detta håller på att förändras. Samerna uppmärksammas i media på ett sätt som jag inte har upplevt förut. Kanske det kairosskede Engvall skrev om 2003 börjar närma sig på allvar?

Litteraturförteckning

Beyond Intractability, 2013. *Beyond Intractability, Essays, Retributive Justice*. [Online]

Available at: <http://www.beyondintractability.org/essay/retributive-justice>

[Använd 13 december 2013].

International Center for Transitional Justice, 2013a. *International Center for Transitional Justice, What is Transitional Justice?*. [Online]

Available at: <http://ictj.org/about/transitional-justice>

[Använd 20 november 2013].

International Center for Transitional Justice, 2013b. *International Center for Transitional Justice, What is Transitional Justice Factsheet*. [Online]

Available at: <http://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Transitional-Justice-2009-English.pdf>

[Använd 10 december 2013].

Johnsen, T., 2013. Menneskers arbeid eller Guds gave? En teologisk drøfting av forsoning med henblikk på forsoningsprosesser i Sápmi. i: T. Johnsen & L. M. Skum, red. *Erkjenne fortid - forme framtid. Innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi*. Stamsund: Kirkelig utdanningscenter i nord/Samisk kirkeråd, pp. 13-28.

Johnsen, T. & Skum, L. M. red., 2013. *Erkjenne fortid - forme framtid. Innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi*. Stamsund: Kirkelig utdanningscenter i nord/Samisk kirkeråd.

Johnstone, G., 2007. Critical perspective on restorative justice. i: G. Johnstone & D. W. Van Ness, red. *Handbook of Restorative Justice*. Portland, OR: Willan Publishing, pp. 602-606.

Kuoljok, I. N., 2013. Utopi eller virkelighet? Forsoningsprosessen mellom kirken og samene i et menneskerettighetsperspektiv. i: T. Johnsen & L. M. Skum, red. *Erkjenne fortid - forme framtid. Innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi*. Stamsund: Kirkelig utdanningscenter i nord/Samisk kirkeråd, pp. 121-135.

Prison Fellowship International, 2013. *Restorative Justice Online, What is restorative justice?*. [Online]

Available at: <http://www.restorativejustice.org/university-classroom/01introduction>

[Använd 21 november 2013].

Ruong, I., 1981. Samerna, identitet och identitetskriterier. *Nord-Nytt, nordisk tidskrift for folkelivsforskning*, 11 september, pp. 17-32.

Van Ness, D. W. & Strong, K. H., 2010. *Restoring Justice. An Introduction to Restorative Justice*. Fourth Edition red. New Providence, NJ: LexisNexis Group.

Källförteckning

Anderzén, S., 2000. Lappmarken i överhets- och missionsperspektiv. i: H. Lenhammar, red. *Sveriges kyrkohistoria band 5*. Stockholm: Verbum, pp. 228-243.

Árran, 2013. *Árran.no*. [Online]

Available at: <http://www. arran.no/>

[Använd 4 november 2013].

Bientie, B., 2003a. Behov for forsoning. i: U. Engvall, red. *Samisk kyrka. Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna*. Uppsala: Svenska kyrkan, Nämnden för kyrkolivets utveckling, pp. 10-18.

Bientie, B., 2003b. Det er landet som eier folket. i: U. Engvall, red. *Samisk kyrka. Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna*. Uppsala: Svenska kyrkan, Nämnden för kyrkolivets utveckling, pp. 22-30.

Blomberg, A., 2013. *Stoppa diskrimineringen av samer med ny urfolkspolitik*. [Online]

Available at: <http://www.dn.se/debatt/stoppa-diskrimineringen-av-samer-med-ny-urfolkspolitik/>

[Använd 20 december 2013].

Eklöv, L. & Lundmark, B., 1997. *Morgon mellan fjällen: en ny ton i sydsamiska bygder*. Stockholm: EFS-förlaget.

Ekström, S. & Schött, M., 2006. *Samiska frågor i Svenska kyrkan, SKU 2006:1*. Uppsala: Svenska kyrkan.

Engvall, U., 2003a. *Samisk kyrka. Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna*. Uppsala: Svenska kyrkan, Nämnden för kyrkolivets utveckling.

Engvall, U., 2003b. Samisk kyrka fortfarande utopi. i: U. Engvall, red. *Samisk kyrka. Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna*. Uppsala: Svenska kyrkan, Nämnden för kyrkolivets utveckling, pp. 5-6.

Engvall, U., 2003c. Kyrkan erkände sina fel. i: U. Engvall, red. *Samisk kyrka. Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna*. Uppsala: Svenska kyrkan, Nämnden för kyrkolivets utveckling, pp. 8-9.

- Engvall, U., 2003d. Mångfaldens kyrka. i: U. Engvall, red. *Samisk kyrka. Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna*. Uppsala: Svenska kyrkan, Nämnden för kyrkolivets utveckling, pp. 19-21.
- Engvall, U., 2012. "Samiska frågor". *Daerpies Dierie, Sydsamiskt kyrkblad nr 4 2012*, p. 3.
- Engvall, U., 2012. Äntligen samiskt resurscentrum. *Daerpies Dierie, Sydsamiskt kyrkblad nr 3 2012*, p. 2.
- Engvall, U., 2013. Kyrkan demonstrerade för urfolksrätt. *Daerpies Dierie, Sydsamiskt kyrkblad nr 4 2013*, p. 2.
- Engvall, U. & Schött, M., 2011. *Rapport från Ságastallamat, en konferens om samerna och Svenska kyrkan, i Kiruna den 11-13 oktober 2011*, Uppsala: Svenska kyrkan.
- Epost från Daniel Lindmark, 2012. *Försoning mellan kyrkan och samerna*. u.o.:u.n.
- Fejes, A. & Thornberg, R., 2009. *Handbok i kvalitativ analys*. Stockholm: Liber.
- FN, 2006. *United Nations Research Guides and Resources, Resolutions adopted by the General Assembly at its 60th session*. [Online]
Available at: http://www.un.org/depts/dhl/resguide/r60_en.shtml
[Använd 23 november 2013].
- Hamarøy kommune, 2013. *Hamarøy.kommune.no*. [Online]
Available at: <http://www.hamaroy.kommune.no/>
[Använd 4 november 2013].
- Härnösands stiftshistoriska sällskap, 1999. *Försoning är ett sätt att börja om*, Härnösand: Härnösands stift.
- Hellsten, S., 1985. Svenska Missionssällskapet Kyrkan och Samerna under 150 år. i: S. Hellsten, red. *Kyrkan och samerna*. Umeå: Svenska Sällskapet Kyrkan och Samerna, pp. 5-134.
- Heurgren, S., 1999. *Samerna - ett ursprungsfolk i Sverige. Frågan om Sveriges anslutning till ILO:s konvention nr 169, SOU 1999:25*, Stockholm: Landsbygdsdepartementet.
- IHOM, 2011. *Institute for Healing of Memories*. [Online]
Available at: <http://www.healing-memories.org/index.php>
[Använd 4 november 2013].

Info-blad om Samisk menighet, 2009. *Nidaros bispedømme, Kirkens liv, Sørsamisk kirkeliv, Samisk menighet*. [Online]

Available at: <http://www.kirken.no/nidaros/index.cfm?id=224479>

[Använd 25 december 2013].

International Labour Organisation, 1989. *Convention No. 169*. [Online]

Available at: <http://www.ilo.org/indigenous/Conventions/no169/lang--en/index.htm>

[Använd 11 november 2013].

Intervju med Hedda, 2013. *Intervju med Hedda* [Intervju] (25 mars 2013).

Johnsen, J.-P., 2011. *Strategiplan for samisk kirkeliv*, Oslo: Den norske kirke.

Kyrkokansliet, 2012a. *Förslag till åtgärder beträffande samerna och Svenska kyrkan*, Uppsala: Svenska kyrkan, Kyrkokansliet.

Kyrkokansliet, 2012b. *Insatser för att främja och utveckla Svenska kyrkans flerspråkiga arbete*, Uppsala: Svenska kyrkan, Kyrkokansliet.

Kyrkostyrelsen, 2008a. *Åtgärder med anledning av utredningen (SKU 2006:1) Samiska frågor i Svenska kyrkan*, Uppsala: Kyrkostyrelsen.

Kyrkostyrelsen, 2008b. *Kyrkostyrelsens protokoll 22-23 april 2008*. Uppsala: Svenska kyrkan.

Kyrkostyrelsen, 2012. *Kyrkostyrelsen, protokoll den 4 juni 2012*. Uppsala: Svenska kyrkan, Kyrkostyrelsen.

Lapsley, M., 2013. Helbredelse av minner - en vei til frigjøring. i: T. Johnsen & L. M. Skum, red. *Erkjenne fortid - forme framtid. Innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi*. Stamsund: Kirkelig utdanningscenter i nord, Samisk kirkeråd i Den norske kirke, pp. 33-44.

Ljungdahl, E., 2013. *Samer i Åre*. Östersund: Gaaltije, sydsamiskt kulturcentrum.

LpSS, 2013. *Landspartiet Svenska Samer*. [Online]

Available at: <http://www.landspartietsvenskasamer.com/>

[Använd 4 november 2013].

Lundmark, B., 1974. Kyrkan och samerna. i: *Från bygd och vildmark*. Luleå: Luleå stiftsstyrelse, pp. 48-55.

Maluleke, T. S., 1997. Dealing Lightly with the Wound of My People?. *Missionalia*, pp. 324-343.

Nationalencyklopedin, 2013a. *Nationalencyklopedin, Samer*. [Online]

Available at: <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/samer>

[Använd 2 november 2013].

Nationalencyklopedin, 2013b. *Nationalencyklopedin, Samiska organisationssträvanden*.

[Online]

Available at: <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/samer/samiska-organisationsstravanden>

[Använd 2 november 2013].

Nell, I. A., 2011. Practical theology as 'healing of memories': Critical reflections on a specific methodology. *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*, 19 juli, pp. 48-55.

Nergård, J.-I., 2013. Fremmedgjøringen av samisk selvforståelse. i: *Erkjenne fortid - forme framtid. Innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi*. Stamsund: Kirkelig utdanningscenter i nord/Samisk kirkeråd, pp. 47-63.

Observationslogg A, 2013. *Observationslogg Tecken, tro och tolkning, Teologiska högskolan i Bromma i april 2013*. Bromma: Mattias Haglund.

Observationslogg B, 2013. *Observationslogg från de samiska kyrkodagarna i Mo i Rana*. Sjöbo: u.n.

Ođđasat, 2013. *Ođđasat.se*. [Online]

Available at: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=5640022>

[Använd 4 november 2013].

Regjeringen.no, 2012. *Regjeringen.no, LOV-1996-07-31, Lov om Den norske kirke (kirkeloven)*. [Online]

Available at:

http://www.regjeringen.no/nb/dok/lover_regler/lover/kirkeloven.html?id=439281

[Använd 25 december 2013].

RSÄ, 2012. *Riksorganisationen Same Ätnam*. [Online]

Available at: <http://www.sameatnam.se/>

[Använd 4 november 2013].

Rydving, H., 1993. *The End of Drum-time: Religious Change among the Lule Saami, 1670s-1740s*. Uppsala: Uppsala universitet.

Rydving, H., 2011. Samisk kyrkohistoria: en kort översikt med fokus på kvinnor som aktörer. i: A. Jarlert, red. *Kyrkohistorisk årsskrift*. u.o.:Svenska Kyrkohistoriska Föreningen, pp. 31-39.

Sametinget, 2009. *Samer - ett ursprungsfolk i Sverige*. Kiruna: Sametinget.

Sametingets webb, 2013. *Sametinget, Val*. [Online]

Available at: <http://www.sametinget.se/1060>

[Använd 13 november 2013].

Samisk menighet, 2013. *Samisk menighet, Om oss, Samisk menighet*. [Online]

Available at: <http://www.samiskmenighet.no/samisk-menighet>

[Använd 25 december 2013].

Samiskt informationscentrums webb, 2013. *samer.se*. [Online]

Available at: <http://www.samer.se/4075>

[Använd 3 november 2013].

Seminarieanteckningar, 2013. *Referat från försoningsseminarium, Mo i Rana*. Mo i Rana: Mattias Haglund.

SSR, 2013. *Sámiid Rikasearvi/Svenska Samernas Riksförbund*. [Online]

Available at: <http://sapmi.se/>

[Använd 4 november 2013].

Steffensen, R., 2013. Dialog og forsoningsprosjektet i Nord-Salten. i: *Erkjenne fortid - forme framtid*. Stamsund: Kirkelig utdanningscenter i nord/Samisk kirkeråd, pp. 109-119.

Storjord, T., 1993. *Samene i Nord-Salten. Lulesamisk historie og kultur*. Kristiansund: Th. Blaasværs forlag.

Svenska kyrkan, 2012a. *En flerspråkig kyrka. Policy och mål för Svenska kyrkans arbete på andra språk än svenska*, Uppsala: Svenska kyrkan.

Svenska kyrkan, 2012b. *En flerspråkig kyrka. Fakta och fördjupningsmaterial till policy och mål för Svenska kyrkans arbete på andra språk än svenska*, Uppsala: Svenska kyrkan.

Svenska kyrkans webb, 2013b. *Svenska kyrkan, Ärkebiskopen protesterar mot samernas beslutsunderläge*. [Online]

Available at: <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1055247>

[Använd 20 december 2013].

Sveriges Television, 2013. *Strid i Kallak om gruvsatsning*. [Online]

Available at: <http://www.svt.se/nyheter/sverige/strid-i-kallak-om-gruvsatning>

[Använd 20 december 2013].

Telefonsamtal med Kaisa S Schaal, 2013. *Telefonsamtal med Kajsa Syrjänen Schaal*

[Intervju] (4 december 2013).

Thomasson, L., 2002. *Ur Jämtlandssamernas nutidshistoria, en mer än hundraårig kulturkamp*. Östersund: Gaaltije, sydsamiskt kulturcentrum.

Tyrberg, K.-J., Backlund, R. & Ytterberg, C.-B., 2000. *Motion till Kyrkomötet 2000:32 av Karl-Johan Tyrberg m. fl. om den samiska befolkningens identitet i Svenska kyrkan*. [Online]

Available at: <http://www.svenskakyrkan.se/km-2000/motioner/KMot-31.htm#TopOfPage>

[Använd 23 november 2013].

Vindelns församling, 2010. *Försoning och samexistens mellan människor - bofasta, samer och andra som vistas i församlingen. Ett projekt i Vindelns församling 2007-2010*, Vindelns Svenska kyrkan i Vindelns församling.

Wejryd, A., 2013. *DN Debatt, Urfolkens framtid hotas av klimatförändringarna*. [Online]

Available at: www.dn.se/debatt/urfolkens-framtid-hotas-av-klimatforandringarna/

[Använd 31 augusti 2013].

Westerfjeld, N. M., 2003. Samisk identitet og rettsforståelse som utgangspunkt for nordisk Samekonvensjon. i: U. Engvall, red. *Samisk kyrka. Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna*. Uppsala: Svenska kyrkan, Nämnden för kyrkolivets utveckling, pp. 90-96.

World Council of Churches, 2013b. *Indigenous Peoples*. [Online]

Available at: <http://wcc2013.info/en/programme/indigenous-peoples>

[Använd 4 november 2013].

Wredenberg, G., 2003. Ingen tydlig satsning på samefrågorna. i: U. Engvall, red. *Samisk kyrka. Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna*. Uppsala: Svenska kyrkan, Nämnden för kyrkolivets utveckling, pp. 65-69.

Bilagor

Bilaga I: Försoningsprocessen år för år

- 1979 Norska statens planer på att bygga ut Alta- och Kautokeinoälvarna i norska Finnmark leder till omfattande protester varigenom samernas situation i Norge uppmärksammas.
- 1980-tal Nyöversättningar av Bibeln och andra av kyrkans böcker till samiska påbörjas i samarbete mellan Bibelsällskapen i Norge, Sverige och Finland.
- 1985 Kyrkoherden för samerna Bo Lundmark tar initiativ till det första samiska konfirmandlägret, som hålls i Nikkaluokta.
- 1990 Lutherska världsförbundets generalförsamling i Curitiba antar ett uttalande om etniska urbefolkningar. Uttalandet stöds av Svenska kyrkans ombudsmöte som uppdrar åt Centralstyrelsen (numera Kyrkostyrelsen) att studera uttalandets konsekvenser för Svenska kyrkans handlande. Centralstyrelsen uppdrar åt stiftsstyrelserna i Härnösand, Luleå och Västerås att bearbeta ärendet i samråd med de lutherska kyrkorna i Norge och Finland.
- 1991 Kyrkornas världsråds generalförsamling i Canberra uppmärksammar aboriginernas situation. Medlemskyrkorna uppmanas att inleda försoningsprocesser samt stödja urfolkens självbestämmande.
- 1993 Samisk kirkeråd i Den norske kirke inrättas.
- 1993 Efter fullgjort uppdrag lämnar Luleå stift in rapporten ”Från Curitiba till Jokkmokk” till styrelsen för Svenska kyrkans stiftelse för rikskyrklig verksamhet (SFRV), som med den som grund författar en skrivelse till 1993 års Ombudsmöte. Där understryks behovet av ett permanent samiskt organ man kan samråda med. Som motivering anges samernas ställning som urbefolkning, och det erkänns att

- den konflikt som finns mellan samerna och majoritetsbefolkningen också existerar inom kyrkan. Samerna ska inte bara betraktas som en språklig minoritet.
- 1994 SFRV tillsätter en arbetsgrupp för att utreda frågan om samernas representation i Svenska kyrkan.
- 1995 Utredningen Svenska kyrkans samiska råd, SKU 1995:3, föreslår att Svenska kyrkans samiska råd inrättas 1 januari 1996 för att bevaka samiska intressen i kyrka och samhälle, vara inomkyrkligt remissorgan, främja den samiska kulturens och språkens uttryck i kyrkans liv med mera. Rådet är underställt Centralstyrelsen (senare Kyrkostyrelsen) som beviljar årlig budget. Rådet, som senare byter namn till Samiska rådet inom Svenska kyrkan, börjar sitt arbete 1997.
- 1995 Härnösands stift inrättar en arbetsgrupp för samiskt församlingsarbete med uppdrag att främja samiskt språk och samisk kultur i församlingsarbetet. Gruppen inleder ett samarbete med sin motsvarighet i Nidaros bispedømme kring konfirmandarbete, gudstjänstutveckling och utgivandet av den sydsamiska kyrkotidningen *Daerpies Dierie*, som ges ut sedan 1997. Liknande arbetsgrupper inrättas i Luleå stift 2001 och i Stockholms stift 2003.
- 2000 Biskoparna i Härnösand, Luleå och Västerås motionerar till Kyrkomötet ”om den samiska befolkningens identitet i Svenska kyrkan”, Kmot 2000:32. Motionen föreslår att möjligheterna till samisk representation på alla nivåer inom Svenska kyrkan utreds, att kunskap om samerna ska ingå i de kyrkliga profiltutbildningarna, att det samiska kyrkolivet ska anslås ytterligare medel samt att kyrkomötet ska stödja firandet av försoningsgudstjänster under det kommande året. Kyrkomötet tillstyrker alla förslag utom att anslå mer medel.
- 2001 Biskop Karl-Johan Tyrberg i Härnösand leder en försoningsgudstjänst i Undersåkers kyrka i Jämtland där man erkänner att kyrkans agerande mot samerna har stridit mot den kristna tron. Liknande gudstjänster hålls även i Luleå och Göteborgs stift.

- 2001 En av det Norske Bibelselskapet publicerad översättning av Nya testamentet till nordsamiska, Odda Testamenta, godkänns av kyrkomötet för användande i Svenska kyrkan.
- 2004 Nya testamentet på lulesamiska, Ådå Testamennta, föreligger i nyöversättning och överlämnas i Jokkmokks gamla kyrka på kyndelsmässodagen.
- 2004 Samiska rådet inom Svenska kyrkan arrangerar de första samiska kyrkodagarna i Jokkmokk i samarbete med kyrkor och samer i Norge, Finland och Ryssland.
- 2005 Kyrkomötet godkänner Nya testamentet, psalmboken och evangelieboken på lulesamiska för användande i Svenska kyrkan.
- 2006 Utredningen *SKU 2006:1, Samiska frågor i Svenska kyrkan* analyserar den historiska bakgrunden och nuläget samt föreslår åtgärder inför framtiden. Bland annat föreslås en hearing om samernas relation till kyrkan och samisk teologi.
- 2011 I oktober hålls den i utredningen föreslagna hearingen i Kiruna under namnet Ságastallamat med delegater från Sverige och Norge. Hearingen föreslår att en kartläggning av kyrkans övergrepp mot samerna ska tas fram.
- 2012 Policydokumentet En flerspråkig kyrka antas av Kyrkostyrelsen och anger normer för en starkare inkludering av språkliga minoriteter i Svenska kyrkans struktur och verksamheter. En tydligare satsning på barn och unga samt diakoni bland minoriteterna initieras samtidigt.
- 2012 Härnösands stift inrättar ett samiskt resurscenter utlokaliserat till Mörsil, Västra Storsjöbygdens församling. Centret övertar den samiska arbetsgruppens ansvar att främja samiskt kyrkoliv i stiftet.
- 2012 Ett doktorandprojekt på två år initieras vid Umeå universitet med syftet att ta fram en vitbok över kyrkans övergrepp mot samerna.
- 2013 På internationella urfolksdagen den nionde augusti publicerar ärkebiskop Anders Wejryd en debattartikel i Dagens Nyheter där han uppmanar Sveriges regering att

ta större ansvar för samernas framtid. I oktober samma år deltar representanter för Svenska kyrkan tillsammans med samiska representanter i en demonstration i Stockholm mot gruvexploatering.

Bilaga II: Förslagen från utredningen Samiska frågor i Svenska kyrkan, SKU

2006:1.

De förslag som nämns i uppsatsen är markerade med fetstil. Kyrkostyrelsens beslut framgår av kommentarer.

OM IDENTITET, KULTUR OCH TEOLOGI

1. **Forskningsstipendier bör inrättas för samiska teologer.**

→ Avslogs då man inte ville att stipendier ska tilldelas på etniska grunder.

2. **Svenska kyrkans teologiska kommitté bör genomföra en hearing om samisk identitet och erfarenhet i relation till hur Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära uttrycks i dag, liksom om formerna för samiskt teologiskt arbete. Med bl.a. denna hearing som grund bör kommittén lägga fram förslag till åtgärder.**

→ Bifölls och har genomförts.

3. Svenska kyrkans *information och kommunikation* med samer bör utvecklas så att samer och samiska inkluderas. Svenska kyrkans webb-värld måste återspegla kyrkans faktiska flerspråkighet.

→ Bifölls.

4. Medel bör avsättas årligen till Samiska rådet inom Svenska kyrkan för att rådet skall kunna *främja samisk kultur*. Det bör ske genom a) anslag till stift och församlingar som önskar köpa in samisk konst, b) för beställning av samisk musik för kyrkliga ändamål och c) främjande av produktionen av skönlitteratur och faktalitteratur på samiska med inriktning på livsåskådningsfrågor. Det samiska kulturstipendiet bör höjas.

→ Bifölls.

5. *Dopbevis, fadderbrev, konfirmationsbevis och vigselbevis* bör fortlöpande utarbetas också på samiska i samverkan med Verbum Förlag AB.

→ Förutsattes att Verbum har sådana brev och bevis på samiska.

ANVÄNDNINGEN AV SAMISKA

6. Svenska kyrkan bör även i fortsättningen aktivt stödja en positiv *utveckling av det samiska språket*.

→ Översättningsarbetet i nordisk samverkan fortsätter.

7. Organ inom Svenska kyrkan som regleras i kyrkoordningen bör inom de geografiska gränser som anges i den s.k. minoritetsspråklagen vara skyldiga att *ta emot skriftliga framställningar på samiska och att också svara på dem på samiska* om den som gjort framställningen har samiska som modersmål. En begränsning bör ske till att ärendet skall gälla den person som gör framställningen eller på vilkens uppdrag den görs.

→ Bifölls med kommentaren att man kan tillgå språkkompetens hos berörd kommun i allmänna ärenden (dock ej för själavård).

OM SAMISKT KYRKOLIV

8. I arbetet med *församlingsinstruktioner* bör det samiska kyrkolivet och församlingarnas verksamhet på samiska göras mer fullständig. Ökad vikt bör läggas vid att det samiska perspektivet kommer till uttryck vid både gudstjänster, bl.a. kyrkliga handlingar, och undervisning och diakoni.

→ Ansågs överflödigt med ytterligare bestämmelser då detta redan finns stadgat i Kyrkoordningen.

9. I det diakonala arbetet bör *de äldres språkliga situation* särskilt uppmärksammas. Samiska rådet inom Svenska kyrkan bör få i uppdrag att bearbeta denna fråga.

→ Ansågs falla under Samiska rådets ansvar.

10. Samiska rådet bör också ges uppdraget att tillsammans med Härnösands och Luleå stift, den samiska ungdomsorganisationen Sáminuorra samt Svenska kyrkans Unga fördjupa *kartläggningen av behov och möjligheter i det kyrkliga ungdomsarbetet bland samer*. Uppföljningen av de samiska konfirmationslägren bör finnas med i denna bild. Lägren bör följas upp med återsamlingssträffar och kyrkliga läger anordnas för samiska ungdomar.

→ Ansågs falla under Samiska rådets ansvar.

OM SAMHÄLLSPOLITISKA FRÅGOR

11. **Inget nytt har inträffat som gör att Svenska kyrkan har anledning att ändra sin uppfattning att Sverige bör ratificera ILO-konventionen nr 169. Samtidigt bör Svenska kyrkan verka för att ett sådant beslut, liksom ett eventuellt beslut om en nordisk samekonvention fattas på ett sådant sätt och i ett sådant sammanhang att konsekvenserna, för alla dem som berörs av ett sådant beslut, framgår tydligt.**

→ Ansågs vara en fråga för svenska staten.

12. Svenska kyrkan bör både internt och externt verka för *bättre kunskaper om de frågor som skapar konflikter mellan samer och övrig befolkning*. Svenska kyrkan bör också, utan att för den skull ta ställning i alla enskilda samepolitiska frågor, verka för en aktiv dialog mellan parterna, i syfte att samlade och samlande lösningar skall växa fram i dessa frågor och att beslut skall fattas på ett sätt som ger största möjliga trygghet för alla berörda parter.

→ Ansågs att Svenska kyrkans uppgift är att verka för dialog och försoning men att allmän kunskaps spridning om dessa konflikter inte är en fråga för kyrkan.

13. Samiska rådet inom Svenska kyrkan bör tillsammans med stiftens ägna särskild uppmärksamhet åt *de konflikter som finns inom det samiska folket*. Rådet bör då undersöka vilka förutsättningar som finns för Svenska kyrkan att bidra till en ökad förståelse och samverkan mellan dessa grupper.

→ Ansågs att Samiska rådets budget kan behöva revideras för att möta detta behov.

OM FÖRSONINGEN MELLAN DET SVENSKA SAMHÄLLET OCH SAMERNA

14. Svenska kyrkan bör genom Kyrkostyrelsen och Biskopsmötet ta initiativ till *fortsatta samtal om försoningens innebörd*. I dessa bör, utöver Svenska kyrkan, företrädare för samer, såväl samebmedlemmar som icke medlemmar, och övrig befolkning och berörda intressen i Norrlands inland delta. En del av tiden bör avsättas för direkta samtal mellan Svenska kyrkan och företrädare för samerna.

→ Ansågs att förutsättningarna för sådana samtal måste undersökas och hur de skulle gå till.

15. Kvarlevor av samer som inte kan knytas till någon enskild person bör begravas i *en gemensam grav inom samiskt område eller i Uppsala i dess egenskap av centrum för Svenska kyrkan på den nationella nivån*. Gravvården bör utformas som ett minnesmärke som bekräftar det svenska majoritetssamhällets – och inte minst Svenska kyrkans – ursäkt till det samiska folket och önskan om försoning med detta folk. Beräknad kostnad: Årliga kostnader är marginella, avtal med den aktuella kyrkogårdsförvaltningen om skötsel.

→ Ansågs ha stor betydelse men att samernas önskemål gällande gravplats måste höras.

OM UTBILDNING OCH REKRYTERING

16. *Information om de språkliga minoriteterna och om möjligheterna att arbeta inom Svenska kyrkans verksamhet på minoritetsspråk* bör föras in i de kyrkliga utbildningarnas kursplaner. I samtliga kyrkliga grund utbildningar, profilutbildningar och fortbildningar bör det ske ett aktivt lärande omkring samerna som urbefolkning i Sverige, vad gäller språk, kulturell identitet, spiritualitet, rättsliga och etiska frågor.

- ➔ Ansågs att detta och andra förslag under denna rubrik inte skulle detaljregleras från den nationella nivån. Uppdrogs åt Nämnden för utbildning, forskning och kultur att se över möjligheterna att arbeta in kunskaper om minoriteter i kyrkans utbildningar.

17. Svenska kyrkan på nationell nivå behöver i samverkan med stiftens uppmärksamma vilka behov av *kurser och fortbildning som finns för dem som rekryterats för att arbeta inom den samiska verksamheten*.
18. *Rekryterings sajten www.svenskakyrkan.se/yrken* bör finnas på samiska och företrädare för de språkliga minoriteterna bör finnas med på de svenska sidorna.
19. Svenska kyrkans *behov av samiska medarbetare bör kartläggas* av Samiska rådet inom Svenska kyrkan och stiftens för att skapa bättre förutsättningar för församlingarna att fullgöra kyrkans grundläggande uppdrag på samiska.
20. Stiftens rekryteringsansvariga bör identifiera de *studerande inom de kyrkliga utbildningarna som förutom svenska även talar samiska*.
21. Information om *Volontäråret* ges även på samiska.

OM SVENSKA KYRKAN SOM MARKÄGARE

22. Svenska kyrkan bör ta aktiv del i det utvecklingsarbete och de dialoger som pågår om samverkan och konflikter mellan rennäringen och annan markanvändning.

- ➔ Konstaterades att Svenska kyrkan redan är aktiv i frågan men att man inte ensam kan lösa frågan utan medverkan av regering och riksdag.

OM ARBETE PÅ SAMISKA I ÖVRIGT INOM SVENSKA KYRKAN, I ANDRA SAMFUND OCH I EKUMENISK VERKSAMHET

23. Svenska kyrkan bör främja en *ekumenisk samverkan* i samiskt kyrkoliv.
- ➔ Ansågs överflödigt då sådan samverkan redan sker.
24. *Kyrkkåtor och kapell* behandlas som övriga kyrkobyggnader i fråga om såväl bidrag som skatteutjämning.
- ➔ Ansågs som en fråga för stiftens.

OM DE SAMISKA FRÅGORNAS HANTERING I SVENSKA KYRKANS ORGANISATION

25. Ett representantskap för samiskt arbete i Svenska kyrkan bör bildas och Samiska rådet inom Svenska kyrkan bör behållas. Därigenom skapas fora för samråd och erfarenhetsutbyte kring det samiska arbetet i Svenska kyrkan. Representantskapet bör ges möjlighet att yttra sig över kyrkomötesärenden som representantskapet anser vara av betydelse för samiskt kyrkoliv. Det kan gälla årsredovisningen för Samiska rådet inom Svenska kyrkan och delar av årsredovisningen, inklusive bokslutet, för Svenska kyrkans nationella nivå. Det kan också gälla skrivelser och motioner. Representantskapet bör också kunna göra framställningar till Kyrkomötet i sådana frågor. Samiska rådet inom Svenska kyrkan bör vara ett beredande och verkställande organ för det samiska arbetet i Svenska kyrkan.

- ➔ Avvisades med hänvisning till att Samiska rådet, eventuellt utökat, fyller funktionen väl.

26. En samisk representation, dock utan rösträtt, bör etableras i Kyrkomötet.

- ➔ Avvisades med hänvisning till att det inte ”stämmer med intentionerna bakom den nationella nivåns nuvarande beslutsstruktur” och att andra grupper skulle kunna begära detsamma.

27. För att leva upp till de krav som finns redan i dag och de nya krav som kan komma att ställas bör *antalet handläggare på den nationella nivån utökas* från en till två.

- ➔ Ansågs att möjligheten skulle undersökas.

28. Kyrkostyrelsen bör åläggas att *regelbundet överlägga med Samiska rådet inom Svenska kyrkan*. Samråd bör

alltid ske i frågor av betydelse för samiskt kyrkoliv.

- Kyrkostyrelsen åtog sig att regelbundet samråda med Samiska rådet och beslutade rådets konstitutionella ska klargöras i en översyn av dess instruktion.

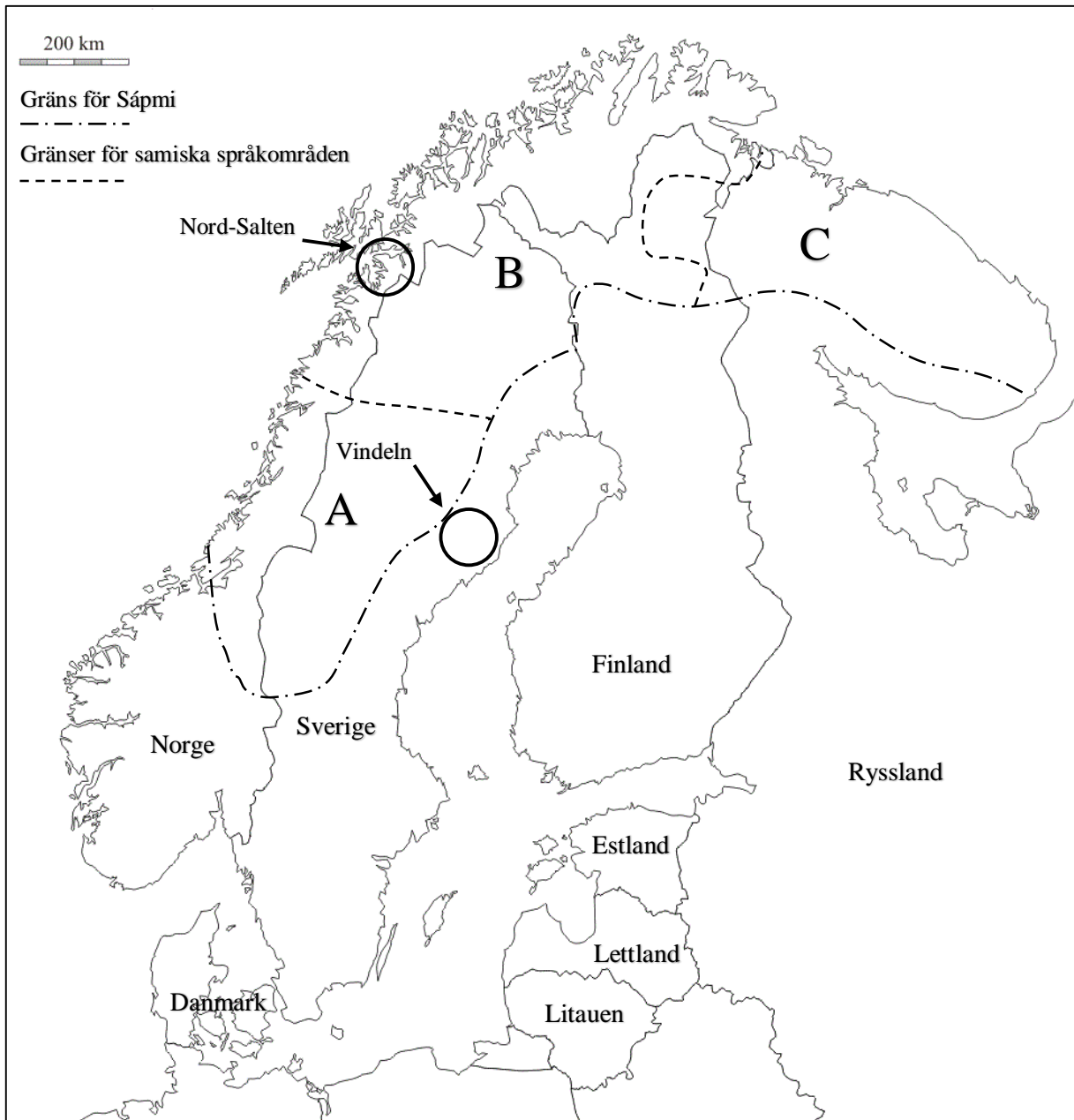
Bilaga III: Sammanfattning av förslag till åtgärder med anledning av Sägastallamat ur PM upprättat vid Kyrkokansliet daterat 2012-03-19

Sammanfattning av förslag till åtgärder

Sammanfattningsvis innebär det förslag som läggs fram av Teologiska kommittén i samråd med Samiska rådet att följande åtgärder genomförs:

1. En strategi för att främja försoning utvecklas. Förslaget är finansierat.
2. Ett vitboksprojekt genomförs. För Svenska kyrkans del uppgår kostnaden till för 2012 till 250 000 kronor och är finansierad. Kostnaden för 2013 uppgår till 1.0 miljon kronor och är inte finansierad.
3. Insamlande av vittnesbörd om senare tiders övergrepp. Kostnaden för denna åtgärd uppskattas till 220 000 kronor och är inte finansierad.
4. Ett material tas fram i syfte att främja att samtal av försonande karaktär förs även på lokal nivå i olika församlingar. Förslaget är finansierat.
5. Satsningar på barn och unga. Förslag bereds inom åtgärds paket kring flerspråkigt arbete.
6. Stöd åt samernas rättigheter som urfolk. Förslaget är finansierat förutom beträffande de delar som bereds i ett åtgärds paket kring flerspråkigt arbete.
7. Aktualisering av samiska frågor för kyrkomötet. Förslaget är finansierat.
8. Ny konferens om Svenska kyrkan och samerna genomförs om fyra till fem år. Kostnaderna för en sådan konferens är ännu inte uppskattade.

Bilaga IV: Kartbild av Nordeuropa med Sápmi utmarkerat

A: Sydsamiskt språkområde. Den samiska församlingen på sydsamiskt språkområde omfattar den norska delen av detta område. Den svenska delen är uppdelad mellan Västerås, Härnösands och Luleå stift.

B: Centralsamiskt språkområde. Här talas lulesamiska och nordsamiska. Cirka 85 % av de 20 000 personer som är samisktalande idag talar nordsamiska.

C: Östsamiskt språkområde.